

Handwritten mark

“Droschak”

ORGANE

de la F. R. A.;

“Daschnaktzoutioum”

ԴՐՕՇԿԿ

Adresse :

Rédaction du Journal

Droschak

GENÈVE (Suisse)

“ՀՈՑ ՅԵՂՍՏՓՈՒՍԵԿԱՆ ԳՆՆՆԵՎՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

ԴԱՆԴԱՂ ԲԱՅՑ ԱՊՈՒՅՈՎ

Յայտնի է, թէ յոռետեսութեան ի՞նչ ծանր միջոցորտի մէջ տեղի ունեցաւ Ա. Ը. Ինտերնասիոնալի վերակազմութիւնը: Երկրորդ Ինտերնասիոնալի փլատակներէց բարձրացած այս միջազգային հաստատութիւնը կոմունիստներէ կողմից որակուում էր իբրև մի մեռելածին էակ, որին կեանք ներշնչել անկարող պիտի լինէին աշխարհիս բոլոր գորութիւնները: Նոյն կարծիքին էր նաև բուրժուական հասարակութիւնը: Նա հաւատացած էր, որ բաւական է քիչ-շատ լուրջ միջազգային մի կնճիռ, որ պէտքի այս կազմակերպութեան մէջ համախմբուած ուժերն իրար անցնին, ինչպէս այդ եղաւ նախորդի մէջ: Վերջապէս քիչ չէր թիւր և այն ընկերվարականների, որոնք թերահաւատութեամբ վերաբրւելով հակամարտ կուսակցութիւնները «թքով կպցնելու» ճիգերին՝ պնդում էին, թէ Ինտերնասիոնալի վերականգնումը վաղաժամ է, որովհետև դրա անհրաժեշտութիւնը հոգեբանօրէն հասունացած չէ աշխատաւորական զանգւածների գիտակցութեան մէջ:

Ձի կարելի ասել, թէ այս համատարած յոռետեսութիւնը միանգամայն անհիմն էր: Ձիսադադարից յետոյ միջազգային աշխատաւորութիւնը յանձնեա իր քաղաքական կուսակցութիւնների աւելի էր պառակտուած, քան նոյն իսկ պատերազմի միջոցին: Պատերազմը մի կողմից բաժանելով իրարից տարբեր երկրների աշխատաւորներին, իսկ միւս կողմից իւրաքանչիւր երկրում կազմալուծելով կամ անդամալուծելով աշխատաւորական կազմակերպութիւնները՝ անուղղակիօրէն զսպիչ դեր էր կատարում ընկերվարական կուսակցութեանց տարածաշրջանների խնդրում: Սակայն զինադադարից յետոյ, երբ յարաբերութիւնները Ինտերնասիոնալի հաուածների միջև վերահաստատուեցին, և զինադադարական բանակների մէջ ցրւած աշխատաւորութիւնը վերագաճնալով տուն նորից նւիրւեց իր կազմակերպական աշխատանքներին՝ ընկերվարա-

կան կուսակցութեանց ներքին հակամարտութիւններն ու միջազգային տարածաշրջանների դրսեւորւեցին շտեմնուած թափով:

Այս հակամարտութիւնների հողի վրայ կուսակցութիւնները պառակտուեցին Գերմանիայում, Ֆրանսայում, Իտալիայում, Իտալիայում և բազմաթիւ այլ երկրներում: Մի շարք կուսակցութիւններ էլ— ինչպէս օրինակ անգլիականը,— թէև պաշտօնական պառակտման աստիճանին չհասան, բայց այնքան էին ջլատել ներքին հակադիր ուժերի բզբտումներից, որ փաստօրէն անդամալուծ վիճակի էին դատապարտուած: Էլ չենք խօսում այն վէճերի և պայքարների մասին, որ տարբեր երկրների կուսակցութիւնները վարում էին իրար դէմ՝ զլիսաւորապէս պատերազմի մեղակցութեան, «քաղաքացիական խաղաղութեան» (Burgfrieden) և յարակից հարցերի շուրջը:

Այս ժխորից դուրս գալու համար 1919 թւին երկու անգամ ընկերվարական կուսակցութիւնների խորհրդաժողով գումարուեց. առաջինը Փետրաբրին՝ Բեռնում, իսկ երկրորդը Օգոստոսին՝ Լիւցերնում: Սակայն այդ խորհրդաժողովները ոչ միայն առաջադրած նպատակին չհասան, այլև բոլորովին հակառակ արդիւնք տւին: 1919ի վերջերին պաշտօնապէս անջատուեցին երկրորդ Ինտերնասիոնալից դերմ. Անկախ Ընկերվարականները, անգլ. Անկախ Աշխատաւորական կուսակցութիւնը, աստոր. Սոցիալ-Դեմոկրատիան, Ֆրանսայի, Իտալիայի, Լեհաստանի և մի շարք այլ երկրների ընկերվարական կուսակցութիւնները: Անջատուած կուսակցութիւնները յաջորդ տարին որոշեցին կազմել մի առանձին Ինտերնասիոնալ, որ յայտնի է Երկուսկէն կամ Վէճնայի Ինտերնասիոնալ անունով— որով պառակտումը ընկերվարական կուսակցութիւնների մէջ կատարեալ եղաւ:

Սակայն 1921 թուի վերջերից սկսած ծայր է տալիս մէկ ընդհանուր սթափումն աշխատաւորական զանգւածների մէջ, որ աստիճանաբար զարգանալով՝ 1922 թւին ձեւաւորուում է՝ իբրև մի հրամայական պահանջ՝ միջազգային աշխատաւոր-

ըական շարժման միութիւնը ինչ գնով ուզում է լինի գլուխ բերելու: Միացման այս պրոցէսը շոշափնիօրէն սկսում է Նիւրնբերգում, ուր 1929 թ. աշնանը գերմանական ընկերվարական կուսակցութիւնները միանում են, և վերջումը Համաբուրգում, ուր, յաջորդ տարին, հիմնադրում է Ա. Ը. Ինտերնասիոնալը: Ի հարկէ այստեղ պայմանական ձեւով պէտք է հասկանալ միացման պրոցէսի վերջնալը. որովհետև հենց Համաբուրգի օրերին էլ դեռ ևս այնքան շատ էին ներքին անհարթութիւնները ընկերվարական կուսակցութիւնների ներսը և այնքան կոնոտոս նրանց միջազգային յարաբերութիւնները, որ նորակազմ Ինտերնասիոնալի կենտունակութիւնը շատերին առնուազն կասկածելի էր թւում:

Արդ, Մարսէլի համագումարը եկաւ, եթէ ոչ վերջնականապէս, գէթ խիստ զգալի չափերով փարատելու այս կասկածները: Կուսակցութիւններն այնտեղ հանդէս եկան աւելի՛ մօտեցած իրենց քաղաքական ըմբռնողութիւններով, աւելի՛ զիտակից այն պատմական դերին, որ Ինտերնասիոնալը կոչւած է կատարելու մարդկային ցեղի ազատագրման գործում՝ և աւելի՛ տողորւած պարտաճանաչութեան զգացմունքով, որ իւրաքանչիւր կուսակցութիւն անհրաժեշտօրէն պէտք է տածի Ինտերնասիոնալի հանդէպ, եթէ ցանկանում է, որ վերջինս արդարացնէ իր վրայ դրւած յոյսերը:

Եթէ այս յառաջադիմութիւնը որոշ չափով արդիւնք է առարկայական պայմաններէ— որոնց մէջ անշուշտ ամենակարեւոր տեղն է բռնում այն հանգամանքը, որ յետպատերազմայ յեղափոխական շարժումներից պահ մը հնարեկամ է ստեղծ կապիտալիզմը վերսկսել է իր յարձակողական քաղաքականութիւնը աշխատաւորութեան դէմ— սպա չի կարելի ուրանալ, որ նա մի խոշոր չափով էլ արդիւնք է այն տակտին, որով Ինտերնասիոնալի Գործադիր կոմիտէն և Բիւրօս վերջին երկու տարւայ ընթացքում վարել են գործերը: Նրանց քաղաքականութեան հիմնական գիծն է եղել չնրահրել այն ինդիւնները, որոնց շուրջը դեռ ևս անհնարին է համաձայնութիւն կայացնել կուսակցութիւնների միջև և ընդհակառակն առաջ քաշել այն հարցերը, որոնք փոխադարձ զիջումներով կարող են կարգադրուել: Այս քաղաքականութեան նպատակն է աստիճանաբար Թեմպացնել կուսակցութիւններին միացնող միջազգային շաղխը և նախապատրաստել նրանց աւելի՛ խոշոր զիջումների և զոհողութիւնների համար:

Մարսէլի համագումարն էլ մօտաւորապէս նոյն ընթացքն ունեցաւ, որովհետև նա գիտակցում էր,

որ Ինտերնասիոնալը թէև Համաբուրգի համագումարից ի վեր խիստ զգալի յառաջադիմութիւն է կատարել, բայց և այնպէս դեռ չի յաղթահարել իր ներքին բոլոր դժուարութիւնները և չի կարող դիտուել իբրև մի կուս կազմակերպութիւն, որը ընդունակ է ոչ միայն դիմանալ միջազգային կեանքի փոփոխելներին, այլ և զեկամտարել աշխատաւորական գնդագծները այդ փոփոխելների դէմ: Այսպիսի մի վիճակի հասնելու համար նա կարիք ունի երկարատեւ և շրջահայեց աշխատանքի:

Ինտերնասիոնալի այս դրութեամբ է բացատրւում այն հանգամանքը, որ մի շարք լուրջ քաղաքական հարցեր Մարսէլում կամ քննութեան չդրւեցին և կամ դրւելով տարտամ ձեւակերպութիւն ստացան:—

Այսպէս օրինակ աշխարհակալ պետութիւնների քաղթային քաղաքականութիւնը, որ ժամանակակից միջազգային հակամարտութիւնների ամենակարեւոր առանցքներից մէկն է կազմում՝ քննութեան չառնեց այնտեղ, այլ յետաձգեց առաջիկայ համագումարին: Առարկայօրէն այս յետաձգումն արդարանում է նրանով, որ հարցը շատ բարդ է և մանրազնին ուսումնասիրութեան կարօտ: Կոմիտէնստների համար նրա ձեւակերպութիւնը պարզ է, ի հարկէ. —պէտք է աշխարհակալ պետութիւնները հեռանան գաղութներէ, որպէսզի այնտեղի ժողովուրդները կարողանան ազատ և անկախ ապրիլ: Սա հարցի լուծման այն դիրքին ձեռն է, որ նրանք կիրառեցին և Տանկահայաստանի վերաբերմամբ 1917-ին, պահանջելով, որ ռուս զօրքերը հեռանան այնտեղից, որպէսզի տանկահայ ժողովուրդն անկախանայ... Այսպիսի պարզ ձեւակերպութեամբ չէ ներկայանում խնդիրը ընկերվարականներին, որոնք պարտաւոր են լրջօրէն ուսումնասիրել գաղութներից հեռանալու քաղաքական եւ տնտեսական հետեւանքները և մանաւանդ պարտաւոր են մտածել այն մասին, թէ ինչ կր լինի գաղութաքնակ ժողովուրդների քաղաքական և կուլտուրական վիճակը, եթէ պետութիւնները թողնեն նրանց իրենց բաղդին: Սակայն միայն այս դժուարութիւններով չի պայմանաւորում հարցի յետաձգումը, այլ նաև այն կարեւոր հանգամանքով, որ ընկերվարական կուսակցութիւնները դեռ չեն կարողացել մի այնպիսի ընդհանուր տեսակէտ որդեգրել այս խնդրում, որ կարելի լինի գործնական քաղաքականութեան հիմք դարձնել ամբողջ Ինտերնասիոնալի համար:

Նոյն հանգամանքով պէտք է բացատրել և այն տարտամ ձեւակերպութիւնը, որ ստացաւ Մարսէլի համագումարում այսպէս կոչուած առուսական,

խնդիրը» կամ աւելի ճիշտը՝ բողոքելով ինչդիրը: Մինչդեռ կուսակցութիւններից ոմանք անվերապահօրէն բացասական վերաբերմունք ունին դէպի բողոքելովը և նաուցլու պէս պնդում են, որ նա մեր օրերի ամենասու հակայեղափոխութիւնն է հանդիսանում, որի դէմ բոլոր միջոցներով պէտք է պայքարեն ընկերվարականները, միւսները Օտտօ Քաուէլի պէս դեռ շարունակում են բողոքելովին յեղափոխական եւ յեղափոխակամացող յատուկութիւններ վերադրել եւ անթոյլատրելի են համարում՝ նրա դէմ բռնի միջոցներ կիրառելը: Հասկանալի է, ի հարկէ, որ նման պայմաններում անկարելի է այս կամ այն ձեւի վճռական խօսք ասել առաջադրած հարցի մասին, առանց խոշոր անհարթութիւնների եւ մաքառուձիների դուռը բանալու ինտերնասիոնալի համար:

Այս բոլորով հանդերձ Մարտէլլի համագումարը ինտերնասիոնալի կենսունակութեան տեսակէտից մի խոշոր փաստ է հանդիսանում: Նրան մասնակցող կուսակցութիւնները մի շարք կարեւոր քաղաքական կէ տնտեսական խնդիրներում երեւան բերին մտքի եւ կամքի այնպիսի ներդաշնակութիւն, որ մի քանի տարի առաջ անիրազորձելի երազ կարող էր համարել: Այդ խնդիրներից են, պատերազմի վտանգի դէմ պայքարելը, ընդհանուր զենքնկէցութիւնը, բռնի դաշնագրերի վերաքննութիւնը, Ազգերի Լիգայի վերակազմութիւնը, ազգերի ինքնորոշման իրաւունքի պահանջը, ազգային փոքրամասնութեանց իրաւունքների ապահովումը, պատերազմական հատուցումների կարգադրութիւնը, Վաշինգտոնի համաձայնագրի վաւերացումը եւն. եւն: Համագումարի որոշումներն այս խնդիրների մասին — գրեթէ բոլորն էլ միաձայնութեամբ ընդունւած — կուսակցութիւնների համար գործակցութեան մի ընդարձակ ասպարէզ են բանում եւ դրա հետ միասին վեր հանում այն հսկայական դերը, որ վիճակւած է կատարելու ինտերնասիոնալին միջազգային քաղաքական կեանքում:

Ինտերնասիոնալի վերակազմութեան այս դանդաղ ընթացքը եւ նրա մարմինների շրջահայեացութիւնը քաղաքական խնդիրների մէջ՝ անկասկած դուր չեն գայ այն մարդկանց, որոնք Քլանկիի հետեւողութեամբ, բոլոր Գործչան հանգոյցները թրով կտրելու մէջ են տեսնում քաղաքական իմաստութիւնը: Նրանց դուր չի գալ յատկապէս, որ ինտերնասիոնալի Գործադիր Կօմիտէն կամ Քիւրօն չեն վստահում առանց այլեւայլութեան իրենց կամքը պարտադրել կուսակցութիւններին, ինչպէս այդ անում է դիցուք Կոմիտէի տակաւն ինտերնասիոնալի Քիւրօն, կամ մինչեւ իսկ նրա նախագահը:

Սակայն ինտերնասիոնալի այս զգուշաւորութիւնը բոլոր արժանոյն զնահատելու համար պէտք է նկատի ունենալ, որ ժամանակակից ընկերվարական կուսակցութիւնները ոչ միայն գաղափարաբանութեամբ այլ եւ իրենց ընկերային եւ կուլտուրական վիճակով շատ են տարբերում այն բլանքիստական կազմակերպութիւններից, որոնց վրայ իշխում է Երրորդ Ինտերնասիոնալի Քիւրօն: Այս կազմակերպութիւնները մի բեւեռում ներկայացնում են սակաւաթիւ գիտակից և գործօն մարդկանց մի խմբակ, որ իր ձեռքին է պահում կուսակցութեան բովանդակ դեկավարութիւնը, իսկ միւս բեւեռում անգիտակից, կրաւորական մի զանգւած, որ միայն հրամանի է սպասում տեղից շարժելու համար՝ առանց իրաւունք իսկ ունենալու տրւած հրամանի քննութեան մէջ մտնելու:

Բոլորովին այլ է պատկերը ընկերվարական կուսակցութիւնների մէջ, Այստեղ, երկրորդ բեւեռում, գորշ զանգւած չկայ, որ հլու-հնազանդ համակերպի ղեկավարների կողմից իր գլխին կատարուող ամէն մի փորձի, այլ մեծ մասամբ գիտակից անհատների մի բազմութիւն, որ համաձայն «ամէն ինչ ժողովրդի համար և ժողովրդի միջոցով» սկզբունքի՝ պահանջում է կուսակցութեան ղեկավարութիւնից բոլոր կարեւոր հարցերում հաշի առնել իւր տրամադրութիւնները կուսակցական դեմոկրատիայի այս կոնտրոլը ղեկավարների վրայ բնականաբար պէտք է զանդազեցնի շարժման ընթացքը բայց նա դրա հետ միասին ունի այն առաւելութիւնը, որ շարժումը զերծ է պահում պատահականութիւններից: Այն ոստատուները ձախից աջ և աջից ձախ, որ պարբերաբար կատարում են օրինակ առաւ բողոքելիները, միանգամայն անհնարին կը լինէր, եթէ նրանց առաջնորդները իրենց զիմացն ունենալին իր պատմական դերին գիտակից և իր քաղաքական քայլերը չափող-կշռող կուսակցական զանգւած:

Արդ քանի որ ընկերվարական ինտերնասիոնալը համապատասխան կուսակցութիւնների միութիւնն է հանդիսանում, հասկանալի է, ի հարկէ, որ նա պարտաւոր է հաշի առնել աշխատաւորական — ընկերվարական զանգւածների տրամադրութիւնները և այն էլ ոչ միայն մի երկրում այլ բազմաթիւ երկրներում: Այս հանգամանքը եթէ մի կողմից թուլացնում է նրա յեղափոխական թափը, միւս կողմից նրա գոյութիւնը զնում է այնպիսի ամուր հիմքերի վրայ, որոնք ամէն հողմից չեն շարժուում եւ ոչ էլ ամէն փոթորիկից տատանւում:

Այս անկիւնագծից գիտելով Ա. Ը. Ինտերնասիոնալի պատմութիւնը սկսած նրա վերակազմութեան առաջին օրերից մինչեւ Մարտէլլի համագումարը, մենք տեսնում ենք, որ նա դանդաղ, բայց

ապահով քայլերով, առանց զգայացունց թոհչ-
 ների, բայց և առանց գլխապառոյտ վարէջքի, տրո-
 ելով և վերացնելով իր ներքին անհարթութիւն-
 ներն ու դժարութիւնները, անյողդողդ քայլերով
 դիմում է դէպի շախմատորական շարժման կա-
 տարեայ միութիւնը միջազգային գետնի վրայ: Այս
 աստիճանական վերջէքի մէջ Մարսէլի համագո-
 մարը այն հանգրւաններից մէկն է հանդիսանում,
 որի վրայից լուծվեամբ չի կարող անցնել ապագայ
 պատմաբանը:

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ը

եւ

Ի Բ Հ Ա Ր Ե Ի Ա Ն Ն Ե Ր Ը

Ժողովրդների քաղաքական վիճակը մեծապէս կախում
 է այն ջրջապատից, որի մէջ գտնուում են նրանք: Հայ ժող-
 վրի քաղաքական դրութիւնը ճիշտ ըմբռնելու, ապագայի ան-
 սխալ ուղիներ գծելու համար, ամենից առաջ պէտք է հարչի
 առնել այն ուժերը, որոնց կողքին ապրում է նա և որոնց
 կեանքին պէսպէս թիկերով կապւած է իր կեանքը:

Հայաստանի Հարեւաններին կարելի է բաժանել երկու
 կարգի.— Նախ՝ այն ժողովուրդները, որոնց հետ մեր յարաբե-
 րութիւնները բոլորովին պարզ են: Դրանք են Պարսիկները և
 Թուրքերը: Պարսկաստանի և Հայաստանի միջև չկան վիճիկ
 լուրջ խնդիրներ. սահմանները որոշ են և երկուստեք ճանաչ-
 ւած, բարեկամութիւնը, կարելի է ասել, բնական է, երկու
 կողմի համար էլ օգտակար և անհրաժեշտ: Տնտեսական մի
 շարք առկալի մնացած հարցեր (տրանզիթ. ևն.) կը լուծեն
 առանց դժարութեան, Հէնց որ Հայաստանը դառնայ միջազ-
 գային իրաւունքի անկախ անձնաւորութիւն: Այն անկեղծագ-
 հումակերպքը, որ պարսիկ ժողովուրդի իր բոլոր խաւերով ցոյց
 տաւ դէպի հայ ժողովուրդն ու Հայաստանը վերջինիս
 անկախութեան ջրջանում և շարունակում է ցոյց տալ այսօր
 էլ, գրաւական է, որ ապագայում էլ երկու ժողովուրդների
 միջև բարեկամութիւնը կը լինի անկեցծ և անակախ:

Որոշ է փոխյարաբերութիւնը նաև Թուրքիայի ու Հայաս-
 տանի միջև: Թուրքիայի անհաշտ և թշնամեղան նընթացքը
 դէպի բոլոր հայերն անխաբի, մինչև այժմ փակել է հտակացո-
 դութեան ամէն դուռ: Ամէն անգամ, երբ հայկական ջրջաննե-
 բում առաջ են եկել տարրեր, որոնք փորձել են փնտռել հայ-
 թրքական արիւնստ կնճիւղը լուծելու համար խաղաղ միջոց-
 ներ, նրանց ձեգբըը հանդիպել են թուրք ղեկավարների բացա-
 յայտ թշնամանքին և յօդ են ցնդել: Այսօր էլ տակաւին
 Հայերն ու Թուրքերը կազմում են երկու Հակամարտ բանակ-
 ներ, որոնք բոլոր ձակաոնեկում կեանքի և մահուան կռիւ են
 մղում միմեանց դէմ: Այդ կռիւը բողոստար է երկու կող-
 մերի համար էլ, բայց նա չի կարող վերջանալ, մինչև որ
 Թուրքիայի մէջ էլ ծափի և ընդհանրաճայ այն գիտակցութիւ-
 նը, թէ հայ ժողովրդի արդար պահանջները պէտք է բաւա-
 րարեն:

Հայաստանի երկրորդ կարգի հարեւանները նրանք են,
 որոնց շահերը իրար հետ ամենատեսաբար կապերով միացած լի-
 նելով հակիդեմ՝ դեռ ևս չունին բոլոր կողմերի համար էլ
 ընդունւած, հարեւանաւաջ սահմաններ, համակեցութեան որոշ
 ձևեր և փոխադարձ շահերի ճիշտ գիտակցութիւն: Այդ ժող-
 վուրդներն են, զորքէջացիք ու վրացիները հիւսիսում և քրդե-
 լը հարւում:

Քրդերը դեռ ևս պետական կեանքով չեն սուրբել, զբա-
 նւում են ազգային զարթոնքի սկզբնական շրջանում և չունին
 բանաձևւած, որոշ և հանրապարտապէր ազգային-քաղաքական
 ծրարքի. այդ պատճառով Հայ-քրդական փոխյարաբերութիւ-
 ների ձևակերպման գործը մնում է ազագայի խնդիր: Հոկա-
 առակ այն հանգամանքին, որ երկու կողմերն էլ բազմաթիւ
 ծանրակշիւ հարցերով կախուած են միմիանցից, դեռ շատ ջուր
 կը հոսի, երեկ, մինչև որ Հայ-քրդական հտակացութիւնը
 դառնայ գործոն փաստ:

Այդ է դրութիւնը վրացիների և արքրէջանցիների նկատ-
 մամբ. այսօրից գիտակցութիւնը չէ որ բացակայում է: Ընդ-
 հակառակը, Հայաստանի Հարեւան այս երկու ժողովուրդները
 ունին միանգամայն յոտակ ազգային գիտակցութիւն ու քաղա-
 քական ծրարքներ, դեռ երէկ ապրում էին սեփական պե-
 տական կեանքով և այսօր էլ շարունակում են պայքարիլ յա-
 նուև անկախութեան վերականգման: Բոցի այդ, միջանկը կայ
 նրանց և Հայաստանի փոխյարաբերութեանց հարուստ փորձ
 և աւտոմիթ, անցեալից գնահատութեան և ապագայի լաւագոյն
 յարաբերութիւնների մշակման համար: Միւս կողմից, այս
 երեք ժողովուրդների աշխարհազորական, տնտեսական և ազգա-
 ղական պայմանները այնպէս են, նրանց կեանքը այնքան
 սերտ կերպով կապուած է միմիանց հետ, որ մէկի բարեկեցու-
 թիւնը գծուար է երևակայել առանց միւսի բարօրութեան:
 Այդ պատճառով, Արքրէջանի, Հայաստանի, Վրաստանի փոխյա-
 րաբերութեանց հարցը որ առաջնակարգ նշանակութիւն ունէր
 երէկ, մնում է հրատապ, և այսօր:

Բաղեկիները պիգում են, թէ Կովկասում ազգային հարց
 գոյութիւն չունի, բոլոր վիճիկ խնդիրները լուծւած են՝ ժող-
 վուրդների ազատ կամարտայայտութեամբ, և ամենուրեք
 իշխում է եղբայրական սէր ու համերաշխութիւն: Մի տեսակ
 ՚՚Ի յերկիր խաղաղութիւն և ի մարդիկ հաճութիւն»։ Եւ իրօք,
 առաջին հայեցողից այդպէս էլ թւում է. բուռն վէճեր սե-
 բաղխուեանք չեն նկատուում և տիրում է լուծութիւն: Բայց ուշա-
 դիր դիտողը շատ հեշտութեամբ մը տեսնէ, որ այդ նոյն չա-
 րագուշակ ս գերիզմանային լուծութիւնն էր, որ տիրում էր
 ցարսիսն իշխանութեան օրով: Այն ժամանակ էլ ծանդարմա-
 կան մարակի հովանու ներքև ՚՚եղբայրական սէրն ու համա-
 բաղխութիւնն,՝ էր թագաւորում կովկասեան ժողովուրդների
 միջև. բայց այդ չէր խաղաղում, որ Հէնց որ փոքր ինչ ազա-
 տութիւն արուէր, նոյն այդ ժողովուրդները սկսէին միմիանց
 վրա յարձակել խօսքով, զրքով ու դաշտոնով:

Մտաւարտապէս նոյն ժանդարմական ձևերով է ՚՚լուծ-
 ւած», ազգային հարցը այսօր Կովկասում և, բնականաբար
 տիրող ՚՚խաղաղութիւնն ու հաճութիւնն,՝ էլ միւսնոյն բնոյթի
 ունին: Ազգային Հակամարտութիւնները չեն վերացւած, խեղդուած
 են: Ամենագոր Ձէկան ընդհանուր լուծութեան է դատապարտեք
 ամենքին, բայց Հէնց որ այդ Ձէկային ազգեցութիւնը թուա-

Հայաստանի պետական սահմաններում տեղաորհուր կարելի-
ու թիւն, եթէ վրաց ժողովուրդը ազգային տեսակէտից գրեթէ
ամբողջովին ամփոփւած է նախկին Քուրթուխի ու Քիֆլիսի
նահանգներում, այսինքն՝ Վրաստանի սահմանների մէջ, հայ
ժողովրդի հայել մի երրորդն է միայն ներկայ Հայաստանում.
զրկել նրան Արաքսաբերդ, ուր մօտ 95,000 Հայի կողքին
հասել 10,000 Վրացի է հարւում, կարելի նրանից հայկական
Հոռին, փակել նրա առջև ճանապարհը դէպի ծով, նշանակում է
խլել նրանից գոյութեան և ապահովութեան գլխաւոր գործօնները:
Թէ իրենց ազգային կազմով, թէ աշխարհագրական դիրքով և թէ
ներքին ձգտումներով այդ շրջանները կապած են Հայաստանի
հետ, Հանդիսանում են բնական շարունակութիւնը Հայկական
լուծանքների, և վրաց «տնտեսական ու ազդանգրտական»,
նկատումները, որ անհիմն երևանաւ, այսօր, քաղաքական
նոր հանգամանքներում, արդէն բոլորովին անհասկանալի են
և ծառայում են միայն թուեաւորած միտորթոր է՛լ աւելի
թուեաւորելու Այս դրութեան պէտք է վերջ տրի՛

Լուծել Հայ-վրացական հողային վիճը՝ նշանակում է
վերացնել Հայ-վրացական մերձեցման գլխաւոր արգելքը: Սահ-
մանային հարցի կարգադրութիւնը մեծապէս կը ճշտասցնէ և մի-
ւա խնդիրների լուծումը է, ու եակակն է, բոլշևիկների
ձեռքից կը խլէ պրովոկացիայի ամենածովզ դէմքերից մէկը,
որից նրանք վարպետութեամբ օգտուում են իրենց տիրապե-
տութիւնը ամբողջելու համար: Վիճելի հարցերի բաց մնալը
ժողովրդական խռակի մէջ առաջ է բերում այն տպաւորու-
թիւնը, թէ այսքան փորձեր ու փորձութիւնները ոչինչ չեն
սովորեցրել կովկասեան գործիչներին, վախ է պատճառում,
որ ապագայում էլ կրկնուի են երկվակյ դէպքերը: Մինչդեռ
փոխադրած հասկացողութիւնը ու ներհակութիւնները վերա-
ցումը ահագին բարեբար ազդեցութիւն կ'ունենար լայն զանգ-
ւածների հոգեբանութեան վրա:

Այստեղ մենք քննութեան չենք առնում տնտեսական,
քաղաքական և այլ հարցերը, որոնք նայակա մնում են
անյոյժ ու վերջնականապէս չկարգադրուած հայերի և վրացի-
ների միջև: Այդ հարցերը, ինչպէս ասացինք, կարող են
անելի ճշտութեամբ փակուել, եթէ միւսուի առաջին և հիմ-
նական խնդիրը — հողավէճը՝ Սրա վրա պէտք է կեդրոնանայ
պատասխանատու շրջանների ուշադրութիւնը: Եւ ինչպէս
առաջ, Հայաստանում, ամէն անգամ, երբ խօսք էր բացւում
հայ-վրացական յարաբերութիւնների մասին, նախաձեռնու-
թեան առաջին քայլը սպասւում էր վրաց քաղաքական
շրջաններից, այսօր եւս առաջին խօսքը նրանց է պատկանում,
որովհետեւ պահանջները նրանց կողմից են դրւում և նրանք
են, որ շարունակում են մնալ անզիշուր:

Հայաստան եւ Ադրբեյջան. — Մի կողմ՝ դնելով երկրոր-
դական խնդիրները, Հայ — Ադրբեյջանեան փոխյարաբերութեանց
մէջ կար և մ'նում է երկու ծանրակշիւ կէտ, որից բղիւլ են
բարդ դէպքերը: Առաջինը այն վերաբերումն է, որ Ադրբեյջանը
ունենց է և ունի դէպի Թիւրքեան. երկրորդը՝ դարձեալ
հողային վէճն է:

Ռուսական յեղափոխութեան առաջին օրերից հենց, Ադր-
բեյջանի պատասխանատու շրջանները բռնեցին թիւրքերի
կողմը և ինչպի կարող էին օգնեցին նրան Ռուսաստանի դէմ
մղած պատերազմում, թրքական ներշնչւումով և արբեյջան-

ցիների ճիգերով կազմակերպեցին քրդական և թաթարական
բմբաստութիւններ Երևանի, Շարուր — Նախիջևանի ու Սուր-
մալուի շրջաններում, ուստական ռազմաճակատի ամենատա-
նապալի օրերին: Նոյն ճիգերի հետեւանքներից մէկը եղաւ և
Կովկասեան մութեան քայքայումը և թիւրքերի ներխուժումը
Անդրկովկասի ներսեր: Ադրբեյջանից, առանց վարպտելու
իրենց քաղաքական յոյսերը կապեցին թիւրքերի հետ, որոնց
հետ գործեցին ձեռք — ձեռքի: Հայ ժողովրդի ամենաորբը-
գական օրերին արբեյջանցիները թիւրքերի հետ էին ընդդէմ
Հայերի: Թիւրքերի օգնութեամբ ուղում էին կարգադրել և իրենց
հողային ծրագիրները, որոնց իրադրումով փաստօրէն մէշտեղից
վերացւում էր Հայաստանը: Այսպէս, Բաթումի խորհրդածո-
ղովում Թան Խոյսիին և Շուսաֆէզդուր նոյն իսկ Երե-
ւանն էին պահանջում, վեհաձեռօրէն Հայերին թողնելով էջմիա-
ծինը, իբրեւ մայրաքաղաք: Իսկ Թուֆլիսը Խաղաղութեան
վեհաժողովին ներկայացրած ծրագրով Հայերին թողնում էր
շուրջ 10,200 քառ. կիլոմետր տարածութիւն, մ'նացեալ
հողերը պահանջւում էին Ադրբեյջանի համար: Գանձակ, Ղարա-
բաղ, Զահեղուր, Նախիջևան, Շարուր, Երևանի գաւառի
մի մասը, Սուրմալու, Կարո, Օլթի, Արտասան՝ արբեյջանցի
ազգայնականների կարծիքով պէտք է կապէին մասը Ադր-
բեյջանի, որը բարեկամական զաշնադրով պիտի միանար
Թիւրքիային:

Ռշինչ չկայ զարմանալի, որ արբեյջանեան քաղաքա-
կան այս ծրագիրները և նրանց ղեկավարների գործելակերպը
պիտի բանային խոր անդունդ երկու դրկից ժողովուրդների միջև.
և առիթ պիտի ծառայէին անվերջ դաւերի ու արևոտո
բաղնումներին: Ադրբեյջանեան ղեկավարների այդ ախորժու-
կները պատճառ քորձան անշուշտ և այն բանի, որ բոլշե-
ւիկներն այնպէս հեշտութեամբ մտան Բագու և քար քարի
վրայ չթողին անկախութիւնից:

Հինգ տարի է ահա բոլշևիկներն իշխում են Ադրբեյջա-
նում. արբեյջանցի գործիչների մտայնութեան մէջ հիմնա-
կան փոփոխութիւն տեղի անեցցի է: Ո՛չ, գորախտաբար.
փոփոխութեան նշաններ չեն շմարւում: Եւ այստեղ էլ պէտք
է նկատել, որ այս տեսակից պիժ մտարբերութիւն չկայ
հակաբոլշևիկ և բոլշևիկ արբեյջանցիների մէջնէ: Նարմա-
նովի և Հուսէյնովի ազգային քաղաքականութիւնը միայն
ձեւով է տարբերւում Շուսաֆէզդուրի և Թան Խոյսուկ հետո
պընդած նպատակներից. էութիւնը նոյնն է: Այսպէս Կոմունիստ
Ադրբեյջանցիների համար էլ Նախիջևանը կամուրջ է ծառայում
Բագուի և Սնգորայի միջև, ինչպէս և մուսաւաթական
արբեյջանցիներին: Կոմունիստներն էլ զուտ հայկական Ղարաբաղ
հարարում են Ադրբեյջանի մաս, ինչպէս և մուսաւաթականները
Կոմունիստներն էլ քոչի հարցում տուտացի կերպով ղեկավար-
ւում են նոյն սկզբունքներով, որով ղեկավարւում էին իրենց
Նախորդները: Կոմունիստական Ադրբեյջանն էլ թրքական պրո-
պագանդի ու դաւերի օջախ է, ինչպէս էր մուսաւաթական
Ադրբեյջանը: Եւ սուշպիլը ընթերցողը կը նկատէ, որ թէեւ
շատ զուտ ձեւերով, Երևանի բոլշևիկեան թիւրքերն էլ
նոյն մտքերն են յայտնում խորհրդային Ադրբեյջանի ընթացքի
դէմ, ինչ որ յայտնում էին ու ջարտնետում են յայտնեք
զաշնակցական թիւրքերը, այն տարբերութեամբ միայն, որ
զաշնակցականները յամար կերպով պաշտպանում են հայ ժողո-

վրի որպայն շահերը, մինչդեռ կոմունիստները սեղի են առնել բոլոր ձևակառուցումներում:

Պարզ է, որ այս փոխարարերու թիւերը Արքեշանի և Հայաստանի միջև չի կարող համարուիլ բնականօրէն Այդ վիճակի դարմանումը անհրաժեշտ պահանջ է երկու կողմերի համար էլ: Ի՞նչ սկզբունքներ պէտք է գրուին, իրրեւ հիմք երանց յարաբերութիւններին:

Անեկից առաջ, իհարկէ, պէտք է որոշուի քաղաքական օրէնկոսացիայի խնդիրը: Ո՛չ մի ազգային հոսանք հայ իրականութեան մէջ չի կարող հաշտ ազգով նայել մի քաղաքականութեան, որի նպատակն է Քիւրքեան խառնել կովկասեան ժողովրդների ներքին գործերի մէջ, այն Քիւրքեան, որը յաճախ կերպով հետապնդում է հայերի բնաջնջման ծրագիրը: Եւս առաւել տեղեկուելի է մի գրութիւն, ըստ որի Արքեշանի ազգային բազմանցների իրագործողը և սահմանային խնդիրների կարգադրողը պէտք է լինի Քիւրքեան: Այս կէտում թիւրիմացութիւն չպէտք է թաշ: Լեռնաբար, եթէ Արքեշանի զինավորները շահագրգռուած են Հայերի հետ ընդհանուր լեզու գտնելու խնդրում, պէտք է վերջնականապէս հրատարուեն այդ մտաւթիւնից և ամառ կերպով կանգնին իրական անկախութեան տեսակէտին վրա — անկախութիւն ո՛չ միայն հիւսիսից, այլ և հարաւից: Թալի ու Նուրի փաշաների Արքեշանը չի կարող ճառայել խաղաղութեան ու հաշտութեան գործին Գովկասում: Ըստ Լեռնային անկախ և արտաքին ազգեցութիւններից այստեղ Արքեշանի հետ համերաշխութեան լեզու գտնելը դժուար չի լինի իր հարեւանների համար: Միայն ամբողջական անկախութեան գաղափարը իրացնելով Արքեշանին գործիչները ընդունակ կը լինեն հասկանալու, թէ ո՞ր է տեսնում իրենց օրինգում քաղաքականութիւնը Հայաստանի սահմանների նկատմամբ:

Անտարակոչ, հազիւ թէ աղբրէշունցիների մէջ էլ այժմ շատ լինին այնպիսիները, որոնք դեռ հաւատում են Յուսուֆբէկով — Խան Խոյսիկների ծրագրերին լրջութեանը: Կեանքի փորձերը նրանց համար էլ ի դուր չանցան: Բայց, անշուշտ, տակալին քիչ չեն ծարղկ, որոնք հայ — աղբրէշանեան սահմանակէնը քննելիս բնաւ հաշի չեն առնում Հայաստանի կենսական շահերը: Կոկասակ ղեպտում՝ ի՞նչու Նոխիշեանը պիտի շարունակէր մնալ Բագուի գերիշխանութեան տակ: Ինչու լեռնային Ղարաբաղն ու լեռնային Փանձակը — հայկական լեռնաշխարհի անմիջական շարունակութիւնը կազմող այդ շրջանները — պիտի համարէին վիճելի՞ չնչայած, որ աշխարհագրութիւնը, ազգային կազմը, քաղաքական նկատուիւնը, ամէնքը խօսում են ինկատու Հայաստանի:

Ինչպէս հայ — վրացական սահմանային խնդիրները, հայ — աղբրէշանական սահմանակէնն էլ թելադրում է անչափազ լուծում: Անշուշտագիտի անհրաժեշտութիւն է որ պատասխանատու շրջանները գտնեն երկու կողմերի համար էլ արդար և ընդունելի սահմանագիծ, որով մտանգամ ընդմիջում քուտէր այս շարաբարտիկ հարցը: Եւ այստեղ էլ առաջին խօսքը պատկանում է մեր հարեւաններին, որովհետեւ նրանք են եղել միշտ նախալարանակի ու պահանջողի դերում, նրանք են յետ միջո վիճելի հարցերի խաղաղութեամբ և փոխազգաբ ղիշմաններով լուծելու բոլոր փորձերը:

Հայ — աղբրէշանեան հոգովէնի կարգադրութիւնը կը բռնայ նոր դարադուր կովկասեան ժողովուրդների պատմութեան մէջ, նա խոշոր շարժող կը դիւրացնէ և անհամաձայնութիւնների առարկայ միւս խնդիրների կարգադրութիւնը:

Այս խնդիրների մէջ առաջին տեղը բռնում է քոչի հարցը, որ այսօր էլ շարունակում է յուզել հանրային մտքը: Հայաստանը, որ տառապում է ծայրայեղ սակաւահողութիւնից, որի երկարագործութիւնն ու խաշնարածութիւնը չեն կարողաւում զարգանալ, ստիպուած է ահագին քանակութեամբ հող — 379,720 դեհարտին — տրամադրել աղբրէշանցի անասնապահներին, գրեթէ առանց փոխհատուցման: Աղբրէշանցի դիւրացիին դաշտանի շրջաններում դաւաճում է հողի մշակութեամբ և միեւնոյն ժամանակ հայկական լեռները իր ձեռքն է պահում իր հօտերի համար, այն ինչ հայ դիւրացիին իր տանը հող չէ ձարում և Աղբրէշանի առատահող շրջաններից էլ օգտուելու իրաւունք չունի: Այս դրութեան, ի հարկէ, չի կարելի հանդուրժել: Քոչի հարցը, որ Գովկասեան կեանքի ամենացարտ կողմերից մէկն է, պէտք է որոշուի ո՛չ թէ միակողմանի կերպով, ինկատու Աղբրէշանի, այլ յօգուտ երկու կողմերին էլ: Քոչի հարցի լուծման երկու ձև կայ: Կամ հետզհետէ վերջ պիտի տրուի քուտարութեան և հայկական սարերը պէտք է թողնեն միայն Հայաստանի ժողովուրդին, կամ աղբրէշանցի քուտարներին արամադրուած հողերի փոխարէն Աղբրէշանի կողմից պէտք է արև փոխհատուցում:

Քոչը սեղ չի բռնում հայ — աղբրէշանեան փոխարարութիւնների մէջ և Բագուի նախը, որը մուսուլմանական կառավարութեան օրով դարձել էր քաղաքական ձեռնման միջոց: Ակնյանտի է, որ նախ ի հարցը միակողմանի կերպով վճռել խնդիրներից էլ, նախ թէ օգտուելու հարաւորութիւնը լրակատար կերպով պէտք է ազգային և հարեւան երկիրների համար: Ինչպէս Բաթումի ձակապարով կենսականօրէն շահագրգռուած են Հայաստանն ու Աղբրէշանը, նոյնպէս և Բագուի նախը՝ Վրաստանն ու Հայաստանը:

Այս և ուրիշ խնդիրների լուծումը զգալի կերպով կը հեշտանայ, եթէ կարգադրուի դիտարող հարց — հողակէճը: Իսկ սրա լուծումն էլ նախնաւաջ կարւած է աղբրէշանեան ժողովրդի քաղաքական գիտակցութիւնից ու վերջից:

Ինչպէս տեսնում ենք, Հայաստանի և հարեւան ժողովուրդների փոխարարութեան հարցը շարունակում է մնալ կենտոն ու մշտայալ վիճակի մէջ, և լուծման հնարակարները այցեան էլ պայմաւ չեն: Լին մտայնութիւնը չի վերցուած բոլորովին: Այդ մտայնութիւնը շարունակում է ապրել և բոլորիդմի կեդուի տակ: Սրանից ոմանք հանում են այն եզրակացութիւնը, թէ այսօր ժամանակը չէ այդ հարցերը արծարելու, նրանց հաշուելարգարը պէտք է թողնիլ ապա: զայն, երբ իրենց վիճակետական իրաւունքներին տիրացած ժողովուրդները ի վիճելի կը լինին նման խնդիրներով դադուելու: Այժմ մէկ գործ միջ միայն անելիք — միտալ և միահամուռ ուժերով կուել Հասարակաց թշնամու դէմ:

Յման համարում սնուցանելի՞ նշանակում է ըմբռնել հարցի էութիւնը: Լէնց որպէսզի Գովկասեան ժողովուրդների ապաւտութեան ժամը Ժամանակ, անհրաժեշտ է օր առաջ լուծել այդ խնդիրները: Լէնց ազատութեան առաջին օրն իսկ նոր սխալներ չզարծելու համար, պէտք է այսօր լուծուին այդ հարցերը: Նրանք պէտք է լուծուին և երա համար, որ վերջ գտնէ Գովկասում տիրող թշնամեան մթնոլորտը, և ժողովուրդները կարողանան բաց սրտով ու փաստութեամբ մտեւնալ միմիայն և առանց վարսուովի ու միանալ ու միահամուռ ուժերով կուել Հասարակաց թշնամու դէմ:»

Ս. ՎՐԱՅՑԱՆ

ՇԱՐՈՒՐ ՆԱԽԻՉՅԵԱՆ

ԵՒ ԹՈՒՐԲ-ԹԱԹԱՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Շարուր Նախիջևանի Հին պատմութիւնը կը ներկայացնէ ամբողջ շարք մը ազգամիջեան կռիւներու և պայքարներու: Այդ գաւառները իրրեւ Հայկական միջնաշխարհի առաջապահը միշտ առաջին տալիս իրենց կրօնի ընդունած են մեր երկիրն արշաւող թշնամիներու Հարուածները:

Մեր երեթէն դուրս է կանգ առնել անցեալին վրայ: Բայց չենք կրնար լուծթեամբ անցնիլ վերջին երեսնամեակի վրայէն, որովհետեւ՝ այսօրայ վիճակը շարունակութիւնն է մտակ անցեալին և վաղան պայքարը ըստ էութեան տարբեր չպիտի ըլլայ երէկան պայքարէն: Վ

Այս վերջին երեսնամեակին Շարուր Նախիջևանի մէջ ծագած կռիւներու հիմնական պատճառն այն է, որ Թուրքերն ու Քաթարները ամեն ձեւով կը ճգնին այդ գաւառները խորիստ դարձնել Համլուրանկան և Համաթուրանկան զաղափարներու, որոնք եթէ յաջողութեամբ պսակէին, մահացու հարած պիտի տային ոչ միայն Շարուր-Նախիջևանի Հայութեան, այլև ամբողջ Հայ ժողովուրդի կեանքին:

Վ Այս գաւառները Թուրք-Քաթար գործիչներու մասնաւոր աւշարութեան առարկան էին դարձած այն պատճառով, որ անխուստփելի օղակը կը Հանդիտանային մէկ կողմէ ուսուսական և պարսկական Աուրպէշաններու, իսկ միւս կողմէ Տաճկաստանի և Ռուսաստանի Քաթարական զանգուածներու միջև: Եւ որովհետեւ այս օղակին շուրջը դարձող Համլուրանկան և Համաթուրանկան քաղաքակրթութեան Համար Հայ տարրը բնական խոչընդոտ կը նկատուի, անոր ոչընչացումը նոյն գաւառներուն մէջ՝ կը Համարուի կենսական անհրաժեշտութիւն: Վ

Ինչ 1900 թուականներէն Համաթուրանկանութիւնը ուրք կը ղեկ Պաքու: Այսօրայ Քէմալական Տաճկաստանի ներկայացուցիչներէն մէկը, որ Համաթուրանկանութեան և Թուրք օճախի հիմնադիրներէն է՝ իթթի-Հաստական և քէմալական Թուրքիոյ մարի վարիչ Աղայէվը, ժամանակ մը կեդրոնական դէմք էր Պաքուի մէջ: Աղայէվ Քաթար ժողովուրդները կը դառնորակուի Թուրանական զաղափարներով: «Կասպի» թերթի խմբակիրը իր խտէպներու իրագործման միջոց կը նկատէր Հայ ժողովուրդին թուլացումը: Անոր և իր Հետեւորդներու այս ձգտումը կը զուգահեռուի 1900ին սկսած Գալիցիանէն քաղաքակրթութեան, որ Անդրիովկասի մէջ կը Հետապնդէ նոյն նպատակը Համլուրանկաններու և Համաթուրանկաններու Համար: Վայրկեանը յարմար էր առաջին Հարուածը իջեցնել Հայ ժողովուրդին գլխին: Այս և պատճառը որ 1905ին Հայ-Քաթարական կռիւները սաստկութեամբ արտայտուեցան Շարուր Նախիջևան գաւառներուն մէջ:

Յանկարծակիի եկած իրավութիւնը այդ գաւառներուն մէջ Նախ մեծապէս ձեռնարկուեցաւ, բայց չուշացաւ փոխվրէժի շրջանը և ինքնապաշտպանութեան դառնկցութիւնը, որը պիտի հրահրէր և կազմակերպէր Պաշակցութիւնը: Այդ ժամանակաշրջանին աւելի քան արէտաւոր կացութիւն էր ստեղծուած Իսլամներու և Քաթարներու Համար և կեանքի

ու մահուան կռիւը աւելի կը ծաղկէր Հայութեան, քան Քաթարներուն: Ձեւորագարի շրջան մը Հաստատուեցաւ մինչեւ Համաշխարհային պատերազմը: Երբեք մասնակի բռնկումներ կը ծագէին այդ շրջանէն, բայց ընդհանրապէս զգոյշ և զինուած խաղաղութիւն կը տիրէր երկու սիցիւրուն միջև: Երբ Համաշխարհային պատերազմը պայթեցաւ, կարծես վճռական վարկեանը Հասած էր այդ երկու գաւառներուն Համար:

1913ին Թուրք զորակալներ կը կազմակերպին Քաթար ժողովուրդը, յանուն որբալան պատերազմի, յանուն իսլամութեան և թուրանական զաղափարներու: Հայերը զգոյշ, բայց վստահ են Ռուս բանակի ուժին և յաղթութեան վրայ: Վրայ կը Հասնի առաւելական յղափարութիւնը, որ ճակատագրական նշանակութիւն պիտի ունենար Շարուր Նախիջևանի Հայութեան Համար: Այդ գաւառներուն մէջ կարծես զեանի տակէն կը բուսնէին թուրք սպանները և չափուները, որոնք տեղացի ժողովուրդէն բանակներ կը կազմեն և առաջին տալիս այդ գաւառներու Հայ բնակչութիւնը փճացնելու կը ձեռնարկեն: Գիւղեր, քաղաքներ կ'անբերին և Հազարաւոր Հայեր կը կոտորուին, ո՞վ որ դիմադրութեան ոգի է պահած կը քողովի Գողթանի, Տարաւաղեալի և Նախիջևանի Արաքսի լեռները և օրհասական պայքար կը մղէ: Ատն մը կարծես Հայութեան աստղը կը մտի այդ գաւառներուն մէջ և մահչիւր կը թագաւորէ, բայց յանկարծակի 1918ին լուներէն կը խուժեն զինուած Հայրենակիցներ և զերթէ ամբողջ Նախիջևանի գաւառը մինչև Ջանգեզուր և Զուլֆա կը մարբէն Քաթար ժողովուրդէն:

Այդ փոթորիկէն յետոյ ոչնչացած էր Քաթար ժողովուրդին զերակրթութիւնը Հայերու Հանդէպ, և Հայ և Քաթար բնակիչներու բնկորները մոխիրներու և անբանկերու մէջ մնացեր էին, երբ վրայ կը Հասնի Խովի փաշայի տաճկական բանակը և դուրս կը քշէ զիւսուր կէտերուն տիրակալի Հայերը և կը Հաստատեն տաճիկ իշխանութիւնը այդ գաւառներուն մէջ: Հայերու Համար կարծես ամեն ինչ կորած էր, տաճիկ զօրքը իր սուկներով բուսած էր Շարուր ու Նախիջևան մինչև Ջանգեզուրի լեռները, Հայեր տեղահան եղած էին և նորաստեղծ Հայկական կառավարութիւնը Պաթումի մէջ վաւերացուցած էր Նախիջևան - Շարուրի կորուստը յօրուս Թուրքիոյ: Բայց այդ յուսահատ վիճակը երկար չտեսցէ Հայերու Համար: Շուտով կը յաղթուէին Թուրքերը և չեղեալ կը Համարէր Պաթումի դաշնադիրը և Թուրք զօրքը կը Հեռանար Շարուր Նախիջևանէն: Հայկական նորաստեղծ բանակը առաջ կ'իջերթայ և Հայկական իշխանութիւնը կը Հաստատէ այդ գաւառներուն մէջ:

1919-ին կարծես Դաշնակցութիւնը Հասած էր իր նպատակին և տալիս Թուրք-Քաթարական քաղաքակրթութիւնը ան Հայաստանին միացուցած էր Շարուր Նախիջևանը և ապահոված՝ այնտեղի Հայութեան զոյսութիւնը. բայց կանգնած իր մեծ դժուարութեանց առջև, Հեռացող Թուրք բանակը իր ետեւը թողած էր Համաթուրանկանութեամբ թրճած Քաթար ժողովուրդը, թողած էր իրր զեկամար Հարբաւոր սպաններ, չափուներ այդ ժողովուրդին և անսպասուածապէս մարբէր: Կազմ և պատրաստ նա կ'սպասէր Արաքսի-

միւս ափը, Մակուի խնուրթեան մէջ, ուրիշ այժմ՝ կը թելարէր և Մակուի սարգարին և ուրիշ խաներու որ այդ գաւառները չձգին Հայերուն, այլ գոհէ միացնեն Պարսիկ խնուրթեանց։

Հայաստանի Հետ միաժամանակ կազմակերպուած էր Գաւառիկի և Պաքուի մէջ Ատրպէյջանի Հանրապետութիւնը։ Ան չի ձանկերտ Նախիջուանի կցումը Հայաստանի, և պարսկական Հոյիքի և ուրիշ այլ ձանապարհով դրամ ու ղէնք, դիվանար և զօրք կը փոխադրէ Նախիջուան Եարուր և ապստամբութիւններ կը կազմակերպէ։ Այ մէկը տեղի կուտայ և մասը մոխտէ աւելի շարունակ կուի կը ծագի, երբեմն յաջող, երբեմն ձախող։ Ի վերջոյ Հայերը կը բշտին Եարուր-Նախիջուանէն, բայց 1920-ին Հայկական զօրքեր առաջ կը շլաժին հիւրք ուղղութեամբ Գորիսէն, Դարուալագիւղէն և Երևանէն և նորէն կը գրաւեն ամբողջ Եարուր և Նախիջուանի 3/4ը։ Կուրսն մանկ Նախիջուան քաղաքը, երբ նոր անահկկալի առջեւ կը գտնուին։ Ռուս խորհրդային զօրքը Միւնիքի վրայով կը մտնէ Նախիջուան քաղաքը և զայն անբռնական մասը կը հրատարակէ «կարմրած» Ատրպէյջանին։ Գաշնուկցական կուսակառութիւնը աւելի քան դժուարին կացութեան մէջ էր ինկած։ Այժմ՝ պիտի կուտէր այդ գաւառներուն Համար ոչ միայն թուրք զօրձակներու, Մակուի և Այլ խաներու, ՀամաՌուսարանական ուժերու, տեղացի թախարհներու դէմ, այլ և խորհրդային մեծ Ռուսաստանի և խորհրդային Ատրպէյջանի դէմ։

Հակառակ ատոր, եւ չուզիր զՃԻ այդ գաւառները և կուրէ նորէն ծայր կուտայ այդ գաւառներուն մէջ, այս անգամ Ռուսներու Հետ։ Հայկական զօրքը կը փակէ Միւնիքի ձանրակ Երևանուտի, Ծարպագիւղի կողմէն, կը բշտէ ուսու զօրքը և կը պաշարէ Նախիջուան քաղաքին ու մտտակայ տեղերուն մէջ, մինչեւ որ Հայաստանի կուսակառութիւնը կը պարտուի Կարսի, Աղբքանդապօլի և Իլիջուանի ստորոտը, Թուրք և Ռուս զօրքերէն և ակամայ իշխանութիւնը կը ձգէ խորհրդային ուժերուն։ (1920 Ինկ. 2-ին)։

1920ի վերջը Հայաստանի մէջ կը մեկուսացուի Դաշնակցութիւնը։ Իշխանութեան գլուխ կ'անցնին պաշտօնիկները և կը վերջանան պաշարները Եարուր Նախիջուանի մէջ. կը տիրէ խաղաղութիւն և Հանգստութիւն և Հաստիքի և կը կնքուի Տաճկաստանի Հետ։ Տաճկաստանը յանձնին Մուսթաֆա Քեմալի և Ազգային Մեծ Ժողովի կ'որդարէ ՌԹԹ-Հատի քաղաքակառութիւնը Արեւելքի մէջ, իր Ազգային Ուխտին Հիմնաքար կը դարձնէ Անդրկովկասի մէջ եղած նուա. ձումները։ Տաճկաստանի անբռնական մասը կը Համարէ ոչ միայն Պրէստ-Լիթովցիք, այլ և Պաթուի պայմանագրութիւններով որուած Հոգանալու։ Այդ Հիմքերով է որ զայն կը կնքէ Օսթիէտներու Հետ Մտտուայի մէջ, 1921-Մարտ 16-ին և երեք յաւաճով կը Հոչակէ։— «Մրկու պայմանագրութիւնը կը Հաստատեն որ Նախիջուանի գաւառը պիտի ըլլայ ինքնավար՝ Ատրպէյջանի թելարկութեան աակ, սահմանները պիտի որոշուին այս պայմանագրութեան կցուած յաւելածով. և այդ թելարկութիւնը չի կրնար փոխանցուի ուրիշ որ և է պետութեան Նախիջուանի եւանկիւնի Հողամասը կը սահմանագծուի 1) Արաքսի 2) Դաղնոսի գիծը 3829. Վէլի ասող 4171. Բազարըրը 6587. Քեմալու ասող 6930. 3) Քիւմուրու

ասող գիծը, որ կ'անցնի Սաւայ Բուլաղ տաղէն 8090։ Արաքսու կայարանը և Դարաբոլի ու Արաքսի խանարանը կ'որոշուի Ատրպէյջանի, Թուրքի և Հայաստանի ներկայացուցիչներէն կազմուած բանձնատուքի մը կողմէ»։

1921. Հոկ. 21-ին Կարսի մէջ տեղի կ'ունենայ Թուրքիոյ, Հայաստանի, Ատրպէյջանի, Վրաստանի և Ռուսիոյ միջեւ խորհրդածոյով, ուր Հինգ յօդուածով կ'որոշուի. «Մէկ կողմէ Թուրք պետութիւնը և միւս կողմէ Ատրպէյջանի և Հայաստանի սովետական պետութիւնները կը Համաձայնուին որ Նախիջուանը իր սոսձանկերով, որ որոշուած է Գ. յաւելուածով, պիտի կազմէ առանձին ինքնավար շրջան մը, Ատրպէյջանի Հովանադրութեամբ»։

Երջեար պայմանագրութիւնները կը Հաստատեն թէ Թուրքիա մեծ շահութիւններով ցոյց տալով Նախիջուանի շրջանի մասին, թէ և չի կրնար իր երկրին կցել զայն, ինչպէս Կարսը, Սուրմալուն. բայց կ'աշխատի ապահովել իր շահերը, ինչ չտուլով որ կցուի Հայաստանին, այլ զուանայ ինքնավար ինքնավար և ցեղով Թուրք Համարուող Ատրպէյջանի Հովանադրութեամբ։ Ահա այս ձևով խաղաղութիւն կը տիրէ այսօր և երեսութեան զկան ոչ ազգամիջեան կուրիեր և ոչ վէճեր։

Այս Համաձայն պատմութիւնը ընկելով, կ'ուզէիք Հաստատել, թէ ինչ մեծ շահագրգռութիւն ցոյց կուտայ Թուրքիա՝ Եարուր-Նախիջուանի շրջաններուն Համար, և թէ ինչ յամառութեամբ Դաշնակցութիւնը պաշարած է ապահովելու Հայ ժողովուրդին շահերը և իրաւունքները այդ գաւառներուն մէջ, Միաժամանակ այս Համաձայն պատմութիւնէն կ'երևայ որ Մուսթաֆա Քեմալ սովետական Արքիշանի քաղաքակառութիւնը Հիմնականօրէն չի տարբերի այդ գաւառներու մասին, իսկ ազգութիւնը յար և նման է Թուրքիոյ քաղաքակառութեան։

Ու վերջապէս, Դաշնակցութեան կզղիացուած խորհրդային Ռուսաստանը և խորհրդային Հայաստանը ընդառաջ կ'երթան Տաճկիներու պահանջներուն և Հայաստանէն կը խլեն Նախիջուանը ու կուտան Արքիշանին, վերահաստատելով « խաղաղութիւն » — գերեզմանի խաղաղութիւն։ Վճանգատութիւն և ներկաշնկութիւն է, երբ ուրիշին կուտան ջու ոչ միայն պատմական, այլև կենսական շահերը, ջու երկրի գոյութեան Հիմքը, թէ զուանալու թիւն և ապահովութիւն Հանդէպ այն ժողովուրդին, որու անունով կ'իշխեն։ ✓

Այս խնդիրը Հասկնալու Համար, քննենք Եարուր-Նախիջուանի, այսօրայ Նախիքային Նրանահարութիւնը Հայաստանի և Թուրքիոյ Համար և առհասարակ միջազգային տեսակետով։ Եարուր-Նախիջուանը կը գտնուի Նախիկն Երեսանկան Նահանգին մէջ, Արաքսի միջին Հովիտում, Հարաւէն սահմանէ է Արաքսը, որու միւս ափը կը գտնուի Պարսկաստանը։ Պարսից Աարպատական Նահանգը անմիջական սահմանը կը կազմէ այսօրուայ Նախիքային. Ատրպատականի, Մակուի և Վարաստայի խանութիւնները անմիջական շփման մէջ են Նախիքային Հետ։

Հարաւ արեւմուտքէն, Արաքսի Հովտով, Մասիսի Հիւսիսով, Արալընիների Քիչոցով Տաճկաստանէ է, որ սահմանը կը կազմէ Նախիքային, իսկ արեւմուտքէն, Հիւսիսէն և արեւելքէն

Հայաստանը կը շրջապատէ զայն Երևան, Գարաբաղագոյն և Զանգեզուր գաւառներով: Այսպիսով Նախկրայը երեք շառուղի մասով շրջապատուած է Հայաստանով, Հարաւէն Գարսիա-տանով և փոքրիկ կտորով մըն ալ Տաճկաստանով, իսկ Արբէշանը չունի ոչ մէկ միջոց անմիջականօրէն կապուելու իր մականին տակ գտնուող Նախկրայի Հետ: Այդ վիճակը անբնական է, քանի որ Նախկրայը պիտի կապուի Արբէշանի Հետ կամ Հայաստանի Հողերու վրայոյց և կամ Պարսկաստանի, և փաստօրէն անուանական պիտի դառնար այդ հովանաւորութիւնը և անհարթի՝ օգտուիլ Նախկրայի անտեսական և Ֆիզիքական ուժերէն Երբ այդ ակայրմարմարութիւնները կը երկիւյթանան Արբէշանի Համար, ինչն միջոցներ չի փնտռէր ձեռք գտնելու Հայաստանի ուրիշ մէկ վայրին և կամ ուրիշ ինքնուր մէջ, ու կը շարունակէ յամտօրէն օգտակարի այդ անբնական իրաւունքը Նախկրային մէջ, թէն այսօր ոչ միայն շահ չունի, այլ և կը վնասուի:

Երկու պատճառներով. — Նախ որ Նախկրայի ինքնուրույն գոյութիւնը Հայրաստանի ծոցին մէջ՝ կ'ուժեղացնէ Քուրքիսը դիրքը Անկրկովկասի մէջ և միաժամանակ անոյժ և անկար կը զարձնէ Հայաստանը. երկրորդ Արբէշան ժամանակաւոր կը չամարէ Հայաստանի և Պարսկաստանի սահմանները և կը հաւատայ թէ շուտով իրեն պիտի կցէ Զանգեզուր գաւառը, որով անմիջականօրէն պիտի միանայ Նախկրայի. միւս կողմէ, կը հաւատայ թէ Պարսիք Արաբաստաններ իր թափար ցեղերով պիտի բաժնուի Պարսիք Հողերուն և իրեն պիտի միանայ կազմելու մէկ և ամբողջական Արբէշան, Տագստանէն մինչև Տաճկաստան, մինչև Արտեշանի. Համաստանի մտայնը: ✓

Այն այս երկու՝ մէկը այսօրուայ, միւսը վաղուայ՝ քաղաքական ձգտումներն են, որ կը թելադրեն Արբէշանին ամբար պահել իր ձեռքին մէջ Նախկրայը և եթէ այսօր անհնար է անմիջականօրէն իրեն կցել այդ երկիրները, գերադասելի կը համարի ունենալ ինքեամբ շրջան մը Հայաստանի ծոցին մէջ, հոգ չէ թէ այդ ինքեամբութենէն ինքը շահ չունենայ այսօր և միայն ծախքի դուռ բանա, հոգ չէ թէ այդ վիճէն Ֆիզիքայական և անտեսապէս մաշուան գտառարարուած ըլլայ երբայրակից կարմիր Հայաստանը:

Արդեօք Նախկրայը ազգաբնակչուն և հողային անտակէտներէ խիստ մեծ արժէք կը ներկայացնէ Տաճկաստանի և Արբէշանի համար, որ այնքան հետեւողականօրէն կը ձգնին այդ գաւառները միացնել իրենց: Իրմենք վիճակագրական քարտէսին. —

Ըստ 1912 թուի պատճենական վիճակագրութեան (հովկասեան տարեգիրք, 1913, էջ 175)

Դասառակ	Տարածութիւն Գառ. վերտ	Լճերի. ազնեկ. թիւը	Հայ	Քարաքար	Միւս ազգեր
I	660,62		12,642	12,369	
II	1233,82		13,860	15,263	
III	1327,35		8086	17,155	
IV	697,15		14,132	18,519	
Փայտեմեր			2857	10,769	
Նախկր. գաւ. Ծարուք I	3939,04 747,24	125,300 44,051	51,577 6,975	73,093 35,314	630 1762
Նախկրայը	4686,30	169,351	58,552	108,407	2592

Որպէսզի ուելի պարզ ըլլայ Նախիջևան-Շարուրի ազգաբնական վիճակագրութիւնը, բերենք 1915 և 1917ի ուսապտշածական վիճակագրութիւնը, եոյն հովկասեան Տարեգրքէն. (1917) և l'Arménie Transcaucasienne. (1919). —

գուառ	նայ	քարաք	այլ ազգեր	գումար
	թուրմ.և.ն.			
Նախիջևան	54.209	81.191	1453	136.853
Ծարուք	29.165	58.493	2589	90.247
	83.374	139.684	4042	227.100

Ինչպէս 1913 էն մինչև 1917 թուականը այս թիւերը մեծ փոփոխութեան ենթարկուած են, այսօր եւս հիմնովին փոփոխուած են. բայց մենք ուռաջ բերինք այդ հինցած թուաւեշանները, ցոյց տալու թէ Քուրքիսը համար ոչ հողային և ոչ ալ ազգաբնակչուն ինչիդ կար տէր գառնալու Շարուր-Նախիջևանին: Ինչպէս կը տեսնենք, այդ երկու գաւառները մօտ 4700 քառ. վերտ տարածութիւն կը բունեն, —չնչին քանակութիւն մը՝ բաղդաստիկով օտմ. կայսրութեան տարածութեան Հետ, որ անկի քան 2 միլիոն քառ. վերտ տարածութիւն կը բունէր Այսօրուայ Քուրքիսան ալ, թէն փոքրացած, ուելի մօտ 800,000 քառ. վերտ տարածութիւն, միայն 8-9 միլիոն բնակչութեամբ: Ուրեմն, պահանջը չէ, որ կը միշտ զայն դէպի Նախիջևան, քանի որ ունեցած հողերը ամայն են և շատ ուելի հարուստ քան Շարուր-Նախիջևանը. ոչ ալ ազգաբնակչութիւնը պիտի հրապուրէր. նախ որ Քուրքիսը չեն Նախիջևանի բնակիչները և Քուրքիսը համար հարիւր հազարէն հարիւր քառասուն հազար թաթար և այլ շիաները չեն իրար այնպիսի ազգային քաղաքականութեան զրդել, որ եոյն կրի պատերազմներ մղելու և քաղաքական բարդութիւններ ստեղծելն հայերու, Ռուսերու և զուցէ Պարսիկներու Հետ: Եթէ իբրեւ ժողովուրդ արժէք ունենալ իրեն համար, Քուրքիս պիտի գերազատէր Նախիջևանիցինքը փոխադրել իր գաւառի հողերը. աւելցնելու իր Ֆիզիքական և էրեթական ուժը: Պարզ է որ, միայն քաղաքական շարժառիթներ ուել Քուրքիսան Պարագան տարեր է Արբէշանի համար. որովհետեւ

1917 թուի վիճակագրոյցի համաձայն Նախկրայի մօտ 140,000 միւսկրման ազգաբնակչութիւնը թէ կորցրով, թէ լեզուի և թէ ցեղով կը պատկանի իրեն. լետայ Արբէշանը Քուրքիսոյ նման անտաճման տարածութիւններու տէր չէ, որ հաշուի շանէն Նախկրայի փոքրիկ տարածութիւնը: Մօտ 75,000 քառ. վերտ. տարածութեան բաւող Արբէշանի համար Շարուր-Նախիջևանի 4686 քառ. վերտը աւելցնելը անհշան գումար մը չէ: Միւս կողմէ, զգալի շահ է Նախիջևանի 145,000 թաթարները աւելցնել Արբէշանի ազգաբնակչութեան վրայ, Բազուի և Գանձակի նաշնաղներու սահմաններուն մէջ, ուր ուելին 2,500,000 հոգի. (միայն թաթար, Քուրքիս մօտ 1,000,000): Այդ, հասկնալի է երբ հարցը քննենք զուտ եսական, թաթարական շահերու տեսակէտէն, անտեսելով միւս ժողովուրդներու շահերն ու գոյութիւնը: Եթէ Շարուր-Նախիջևանի ազգաբնակչութեան թիւը նկատի առնենք, երևութապէս իրաւունք կ'իյնայ Արբէշանին, քանի որ ըստ 1917ի վիճակագրութեան ընդհ. ազգաբնակչութեան (227,000) 139,000 թաթարի պիմաց կայ 83,000 Հայ, այսինքն 59% թաթար և իսլամ, 36,6% Հայ: Կիմք ընդունինք ազգիւր ինքերոյցման

իրաւունքը, միայն ըստ թուական մեծամասնութեան. այդ պարագային Համար ուելի ձեռնառու է Անդրկովկասի մէջ. մանաւանդ Արքրէշանի հանդէպ: Եթէ այդ հիմքերը ընդունուին, նախ Նախիջևանի գաւառի Ա. Ք. Գ. գաւառական երէնէն խոշոր մաս մը պիտի միացնենք Գորայրագետիկն և Սիւնիքին, քանի որ այդ գաւառականներուն Հայերը 48-50% իջ կազմեն և Հար և այնպիսի սահմաններ գծել որ Հայկական գիւղատիրերը ինչան Հայաստանի վրայ, իսկ թաթարական գիւղատիրերը Յան Նախիբայիկն: Բայց այդ բաժանումով Նախիբայիկը կը դառնայ եղ ժապաւէն մը Արաքսի սփին վրայ: Երեւի այդ է պատճառը, որ չի գործարարել ազգերու ինքնորոշման սկզբունքը արդիջապէս: Կարելի չէ սեռեսեղ երկրորդ կարեւոր հանգամանք մը, — Նախիբայիկը, որպէսզի մաս դառնայ Արքրէշանին, անհրաժեշտ է, որ Սիւնիքը միացուի Նայիպս անոր, քանի որ Սիւնիքը կ'իյնայ Արքրէշանի և Նախիբայի միջեւ: Այդ պարագային Նախիջևանը շրջապատող Զանգեզուրի 100,000 հայութիւնը պէտք է միացնել Արքրէշանին, որով 140,000 խլամ միացնելու համար Արքրէշանին, հարկ է 183,000 հայութիւն եւս միացնել (100,000 Զանգեզուր և 83,000 Եարուր-Նախիջևան), ինչ որ ոչ միայն անարդարութիւն է, այլ և խախտում ազգերու ինքնորոշման սկզբունքին, որովհետեւ Սիւնիք-Նախիջևանը-Եարուր միացնելու գաւառներուն մէջ Հայերը կը գառնան բացարձակ մեծամասնութեան թիւն և ոչ թէ թաթարները: Կարելի պարագայ մընալ կայ. — եթէ Եարուր-Նախիջևանը կորսել է միացնել Արքրէշանին, որու հետ հաղորդակցութեան միջոցներ չկան, ուրիշ բաժնուած է Հայաստանով և իր աշխարհագրութեամբ, կ'ընկալուի և սոստիսութեամբ, ինչու կորսել չէ այդ շրջանները միացնել Հայաստանին, որու մասն են կազմող միշտ անխելատակ ժամանակներէ մինչեւ երէկ, մանաւանդ որ 140,000 թաթար ակնիբով Հայաստանի մէջ, թաթարներու համեմատութիւնը կը մնայ այնքան չնչին, որ կարելի չէ բազմաթիւ Հայերու թիւին հետ: Արքրէշանի սահմաններուն մէջ: Մուսուստական կամ բոլշեւիկ ազգրէշանցիները ազգերու ինքնորոշման սկզբունքին վրայ կանգնած են միակ Եարուր-Նախիջևանի մասին, քողարկելու համար իսկական դեռուածները. որովհետեւ եթէ լուրջ ըլլաւ այդ սկզբունքը, նախ իրենք պիտի հրամարեին Բագուի քաղաքագետութեան իշխանութեանէ, քանի որ հոն գտնուող 405,000 ազգաբնակչութեան 77 հազարը Հայեր են, 126,000 Ռուսեր և Քիւրդեր, 182,000 խլամներ. (ըստ 1917ի վիճակագրութեան): Ուրիշ օրինակ մը, — Գանձակի նահանգին 1,275,000 ազգաբնակչութեան 783000ը խլամներ, 418,000ը Հայեր են. ինչու կը կարծուի, որ մեզ համար թանկ չեն Արքրէշանի մօտ կէս միլիոն Հայերը, իսկ Արքրէշանի համար թանկ է 140,000 թաթարը, զի 1917ի հաշիւով, մինչդեռ այսօր իրական թիւը 60,000ը չափերը: Ուրիշ օրինակ մը՝ Լեռնային Ղարաբաղէն, որ այսօր Արքրէշանի մէջն է, ըստ 1917ի վիճակագրութեան Զիվանշիլի մէջ կար 22,000 հայ, 17,000 խլամ, Եռուշի՝ 98,000 Հայ, 30,000 խլամ, Ջիլքրայի՝ 22,000 Հայ և ոչ մէկ խլամ: Եթէ Արքրէշանի դիկտարները ազգերու ինքնորոշման սկզբունքին չարած ըլլային, անդուստ այդ գաւառները պիտի տային Հայաստանին, բայց այդպէս չեն ընել, կ'աւանտ լեռնային Ղարաբաղը և Եարուր-Նախիջևանը: Ուրիշ, ազգերու ինքնորոշման սկզբունքը դատարկ խօսք է իրենց համար:

Թերեւս տնտեսական անհրաժեշտ պայմաններ կը ստիպեն Արքրէշանը՝ գործելու այդ անարդարութիւնը: Զկան այդպիսի պայմանները, մանաւանդ Արքրէշանի համար Նախիբայիկն, ինչպէս ըսի, ան ծածաբ չունի իր երկրի երկրներ մացնելու Նախիբայիկ և կամ փորագրաւոր Նախիբայիկն ստանալու: Անպայման Երեւանի վրայով պիտի կտտաք այդ գործողութիւնը: Երկրորդ, Նախիջևանի մէջ չկան ոչ նաթի հորիւր և ոչ ալ այնպիսի հարստութիւններ որ ինքը չունենար սուստօրէն և չբաւէր իր և յաջորդ սերունդներուն: 70,000—80,000 տնտեսական մշակելի հողեր չեն որ պիտի շահաբերեն զայն և ոչ ալ աղտոտները, որոնց աղքատիկ արդիւնքը ուզէ չուզէ պիտի սպառնի տեղի վրայ և Հայաստանի մէջ, և ոչ ալ իր ազգաբնակչութեան խառնութիւնը կամ հողի նուագութիւնը, քանի որ իր շրջաններուն մէջ անապատ մնացած ընդարձակ հողամասեր կան բամբակ և բրինձ արտադրող, մաս կողմէ, իր բնակչութեան աճումը այն չէ ինչ որ Խուսիոյ մէջ, որպէսզի մասձէր պահեստի հողեր ունենալ ապագային համար:

Թուրք և Արքրէշանեան բուն դիտումներուն և Նախիբայի տեղեկման զաղտնիքը կը գտնուի Նախիջևան գաւառի աշխարհագրական դիրքին մէջ:

Քարտէսին վրայ կը տեսնենք որ այդ փոքրիկ գաւառը ինկած է այնպիսի կէտի մը վրայ, ուր ամենակարճ և ամենալաւ ճանապարհները կը խաչաձև են Տանկաստանը և Ռուսական Լըրքէշանը, իսկ միւս կողմէ պարսկական Արաբաստականը և Ռուսական Արքրէշանի հետ Նախիջևանը իր Զուլֆա կայարանով հանգրայց մը կը կապէ այդ երեք երկիրներուն համար: Այդ երեք երկիրներէն Ռուսական Արքրէշանը և պարսկական Արաբաստականը բռնուած են մեծ մասամբ թաթար ցեղերով, առաջինին մէջ 1,800,000է աւելի, իսկ երկրորդին մէջ մօտ 2,500,000: Արքրէշանեան և թուրք մուսուրականները ամէն միջոց ձեռք առած են, որպէսզի սահմանները վերան և մէկ Արաբաստական ստեղծուի պարսկական և Ռուսական հողերէն: Թէեւ այսօր ժողովրդական զանգուածներու մէջ դեռ չէ հասունցած Պարսկաստանէն Արաբաստականը կարելու միացը, բայց միացման զապախը կը տարածուի արագ և յամառ կերպով թէ համաթուրանականներու և թէ ազգասէր կամ բոլշեւիկ տարրերու կողմէ, ամէն մէկը տարբեր հռահակներով և բացառութիւններով Մեզ շահաբերողն ալ այդ կէտն է միայն:

Այդ միացումը կրնայ ըլլալ Արտաբիլի, Լենկօբանի կամ Ղարասաղի արեւելքէն, կամ Արցախի, Սիւնիքի և Զուլֆայի վրայով: Առաջին միջոցը այն տեսլամբարութիւնը ունի որ հաղորդակցութիւնը երկար է և դժուար. բայց առաւելութիւն մը կայ. — ազատ և Հայկական խոչնդաններէ և իր աւջիւ մինչեւ թարիղ միայն թաթարներ են իսկ երկրորդ ուղղութիւնը կարճ և անապարհը ակելի լաւ, բայց հարց կը ծագի Հայաստանէն անջատելու ոչ միայն Նախիջևանի, այլ և Սիւնիքի և Արցախի գաւառները: Հաւանական է որ Արաբաստականի և Արքրէշանի ազգասէրներն այս երկրորդ միջոցը ընտրեն, իրենց գործը չարապնջելու համար Հայաստանի կողմէն: Ինչպէս այն է որ թաթարներու ազա-

առաքման հարցը աւելի կը հետաքրքրէ ծածկիները քան իրենք՝ Քաթարները, և Աղբյւղէջանի կամ Ատրպատականի Ռուսիայէն և Պարսկաստանէն անշտաման խնդիրը աւելի կը զեկտվարուի Էնկիւրիէն, Պօլիսէն, քան Քաւրիզէն և Բազուէն:

Վ Քուրբերը կորսնցուցած ըլլալով իրենց եւրոպական և արաբական երկրամասերը, միւս կողմէ Քուրբիոյ մէջ Քուրբ տարրը Ֆիլիքապէս տկարացած ըլլալով, կը ձգտին տարածել զգլխի Արեւելք, ուրիշ եկած են և ուր կը գտնուի իրենց բուն հայրենիքը և մայր ժողովուրդը: Վնեմք Ատրպատականը և Ալբերէտը կը համարին ոչ միայն ճանապարհ այլ նպատակին հասնելու, այլ և այլ երկու երկիրներու ժողովուրդները կը ձանչնան իրենց ազգակցի, և զանոնք իրենց հովանիին տակ առնելու համար կ'ընթացին ոչմիայն ընդարձակել իրենց երկիրը, այլ եւ իրենց ազգին թիւը աւելցնել առ նուազն 4 միլիոնով: Ելլ Նպոտականներուն հասնելու համար, նախ անհրաժեշտ է — թըրքական տեսակէտով — որ բնու գոյութիւն չունենայ ոչ Ֆիւլփոլտան, ոչ Հայաստան և առ նուազն Արաքսի հովիտը ամբողջապէս գառնայ իր սեփականութիւնը: Իսկ Արաքսի հովիտէն, ամենազգայուն և անհրճեցող կէտը կը դառնայ այլ պարագային Ետրուրը, Եսխատախի կայարանով և Նախիջուանը իր Զուլֆա կայարանով Ի հարկէ այս ձգտումին մէջ կայ և ռուսական հետաւոր վտանգը չէզոքացնելու միտքը, կայ և Հայաստանի սնչեացման հարցը և կամ այլ գաւառներէն տնտեսապէս օգտուելու խնդիրը: Բայց ատեն երկրորդական, յարակից նպատակներ են. բուն ծրագիրը մեր մասնանշածն է:

Դիմենք նորէն թուանշումներուն:—

Քուրիզ-Զուլֆա-Երևան, Թիֆլիս-Բազու երկաթուղու երկայնութիւնն է 1158 վերստ:

Քաւրիզ-Զուլֆա-Մեղրի-Ալիաթ-Իւզու, շինուող երկաթուղու երկայնութիւնը՝ 577 վերստ:

Ինչպէս կը տեսնենք, երկու Աղբյւղէջաններու կեդրոններուն միջև ճամբան երկու անգամ կը կարճնայ և ուրեմն Զուլֆան և Նախիջուանը մեծ կարեւորութիւն ունին համաթուրանականներուն համար. առենք ծածկաստանի կողմէն Հեռաւորութիւնը զգլխի Քաւրիզ և զգլխի Բազու, ուր կը յանգին իրենց նպատակները: Ցանկական սահմանը կը վերջանայ Արարատ կայարանի դիմացը. ուր կը սկսի Նախկարաքի երկաթուղին:

Եթէ ելուէտ ընդունինք Արարատ կայարանը, այլ պարագային Հեռաւորութիւնը կ'ըլլայ:—

Արարատ-Զուլֆա. — Քաւրիզ — 269 վերստ.
Արարատ Զուլֆա Մեղրի, Ալիաթ, Բազու, 592 »

Իսկ եթէ Քուրբիա ուզէ միւս ճանապարհներով կապուիլ Բազուի և Քաւրիզի հետ, ամենաճոխի կ'երկաթուղապետներով Հեռաւորութիւնը կ'ըլլայ:—

Թըրքական սահմանը. — Ալեքսանդրապոլ-Թիֆլիս. — Բազու, 750 վերստ

Թըրքական սահմանը. Պաթում. Թիֆլիս. Բազու 860 վերստ:

Թըրքական սահմանը Բաթում. Թիֆլիս. Երևան, Զուլֆա-Քաւրիզ, 980 վերստ:

Բազուպետիով առաջին ճամբաները այս երկրորդ գծին

հետ, կը տեսնենք որ անհամեմատ կը կարճնայ ճանապարհը ոչ թէ տունեակ այլ, հարիրաւոր վերատիրոջ և Զուլֆայի կարեւորութիւնը կը բարձրանայ թէ ազգամայն և թէ տնտեսապէս: Առիշ գոտ, այս կարճ ճանապարհը և անաւելութիւնն ունի Քուրբերուն համար, որ չանցնիր վրացական և հայկական հողերէն, այլ մեծ մասով կ'անցնի Նախիջուանէն և Թաթարաբնակ Բագրի շրջաններէն, և միայն 50,60 վերստ: Միւնիքի Հայկական հողէն, որ բնականօրէն անցանկալի և մահաւան արծառի կը համարուի թուրք մտայնութեամբ:

Զուլֆայի հոտեակութիւնը միայն յիշեալ առաւելութիւններով չի սահմանափակիր: Տրասպլոն-Էրզրում-Զուլֆա, Քաւրիզ ճանապարհները զին առեւտրական ուղիներ են, ուր այսօր մեծ մասով արգէն երկաթուղիի գիծը կ'անցնին:—

Տրասպլոն, Բալբուրդ — Էրզրում — Բայազետ — Մակու — Եսխատախ-Զուլֆա, 860 վերստ:

Քաթում-Թիֆլիս-Երևան-Զուլֆա, 843 վերստ:

Ուրեմն գրեթէ նոյն երկարութիւնը, որով Ցանկաստանը, Սեւ Մովը հիմք ունենալով, թէ առեւտրական և թէ դիւռորակամ տեսակէտէն կրնայ մրցիլ Բաթումի դէմ պարսկական Ատրպատականի մէջ: Եւ դեռ աւելին, եթէ Սեւ Մովըն գիծը անցնի Արաքսի հովիտէն զգլխի Զորոխ և զգլխի Զուլֆա, 219 վերստ: կը կարճնայ Սեւ Մով-Զուլֆա գիծը Բաթումէն, որով կրնայ անգործածուեան գոտապարտեղ Բաթումը, Պարսկաստանի համար, իսկ դիւռորակամ գերակշռութիւնը կը թայ իր կողմը:

— Այս օրինակները կը բունն ցոյց տալու Զուլֆա-Եսխատախի և շրջաններուն կարեւորութիւնը ազգական, տնտեսական և որ էպակնն է՝ համաթուրանական տեսակէտներէ: Այս է պատճառը որ Քուրբիան Պրէսթ Լիթլուքի դաշնագրով իրեն յանձնուած Բաթումի նաւահանգստէն և ճանապարհներէն աւելի վերաւթեմքը հրամարցնու, քան աւերակ կոչուելու մէջ ինկած Զուլֆա, Եսխատախ կայարաններէն և անոնց շրջապատ Նախկարաքէն, զոր կրցաւ ինքնավոր դարձնել, անշատել Հայաստանէն և տալ Ալբերէջանին:

* * *

Այս բոլորէն կը հետեւի որ Նախիջուանի խնդիրը պարզ գուտաի մը բունարւաման հարց չէ, և ոչ այլ այնտեղ եղած պոլքարները ծնած են պարզ թիւրիմացութիւններէ, մուսուանիութիւններէ և այլ տնտեսական փոքրիկ պատճառներէ: Եթէ Մուշի, Ջիվանիքի մէջ վիճելի հարցեր կան — Հողային կամ տնտեսական — Հայաստանի և Ալբերէջանի միջեւ այստեղ աւելի մեծ է վտանգը: Նախիջուան-Ետրուր գուտաները իրենց աշխարհագրական դիրքին շնորհիւ առանցքը դառնալով համաթուրանական զառափարներու և երկու Ալբերէջաններու միացման ծրագրին իրագործման և ըլլալով կեդրոնական վայրը Արեւելքի ճանապարհներու բաժանման, Հայաստանէն իսպառ բունագրաման վտանգի տակ են: Այլ բունագրամանը շարիտ սահմանափակուի Նախիջուան գուտով, այլ յառաջաբանը պիտի ըլլայ Հայաստանէն բաժանելու Արցախն ու Միւնիքը և Դարպազանը, որով յետոյ Հայաստան անուշը անիմաստ կը դառնայ և հայ ժողովուրդը կը

գոտապարտուի Ռուսահայաստանի մէջ ալ այն վիճակն անկեալ, ինչ որ ունեցաւ Տաճկահայաստանի մէջ: Նախկրայի ստեղծումը, Թուրքիոյ ազդեցութեան ենթարկումը, նոյնիսկ անուղղակիօրէն, Թորհրդային Արդպէշանի միջոցով, նախանշանն է համաթորանահրեանթեան յազմանակի և իրական վտանգ մը՝ Հայաստանի և Անդրկովկասի համար: Այդ վտանգը կը սպառնայ նոյնիսկ կարմիր, պղնձեիկ Հայերուն: Գեշ չէր ըլլար եթէ պոլշեիկները լրջօրէն սերտէին Կարսի և Մուսուկուայի պայմանագրութիւնը և իրենք զիրենք չօրօրէին թէ Նախիջեանը տրուած է Խորհրդային Արդպէշանին, և ոչ թէ Մուսավաթ հակայեզպոխականներուն: Վայտեղ կայ հիմնական քաղաքականութիւն մը որ քնաւ չի ճանեար յեղափոխական և հակայեզպոխական՝ Նախկրայը Հայաստանէն խլելը կը նշանակէ Հայաստանը իր ժողովուրդով գերեզման տանելը: Այդ պարագային անբանները միայն կրնան հաւատալ եղբայրութեան հռուստրութեան ու արդարութեան բռնաբարուած խօսքերուն: Եթէ Մուսավաթականներն ու Գաշեակցականները այս կնճառտ խնդիրը չկրցան լուծել, թող պոլշեիկ Հայերն ու Թաթարներն լուծեն: Այն ատեն միայն իրաւունքը կուենան ըսելու թէ խաղաղութիւն բերին այդ թշուառ գաւառներուն: Չեն տեսներ որ Կարսի պայմանագիրը ֆերման մըն է Հայցք քաղաքներուն և Հայաստանի վերացման:

ՌՈՒԹԷՆ

ՀԱՄԱՇԵՈՒՐ ՀԱՅԻՆ

ՅԵՂԱՓՈՒԽՈՒԹԻՒՆՆ ԵՆ...♦

„Կար ժամանակ (1918) — ասում է Ռուս. բոլշեիկներն կուսակցութեան վերջին խորհրդաժողովը — երբ մենք բոլորս սպասում էինք, թէ պրոլետարական յեղափոխութեան յաղթանակ է տեղի ունենալու... մի րանի ամիսներ իրան նոյն իսկ շարքաքններն ընթացում:“

„Պարզեց, որ... համաշխարհային յեղափոխութեան զարգացումը շատ աւելի դանդաղ ընթացաւ...“)

Արեւ խօսքով 1925 թւին վերջապէս „պարզեց“ բոլշեիկների համար այն, ինչ որ դեռ 1918 թւից ասում և կրկնում էին ընկերավարական մտքի և գործի զեկուվարները աշխարհիս բոլոր անկիւններում: Այսինքն՝ որ համաշխարհային պատերազմից յետոյ ստեղծուած անտեսական, քաղաքական և հոգեկան վիճակի մէջ անհնարին է ընկերային յեղափոխութեան յաղթանակը քաղաքակիրթ երկրներում:

Աւազին հիասթափութիւնը բոլշեիկները կրեցին Գերմանիայից: 1918 թւին Նրանք ոչ թէ շարաթներով, այլ օրերով և ժամերով էին սպասում ընկերային յեղափոխութեան այդ երկրում: Manchester Guardian-ի թղթակից Մ. Ֆրիլիպ Պրայը իր «Ռուսական Յեղափո-

խութիւնը“ գրքում պատմում է, թէ կէս ժամայ զորոյի ընթացքում, որ ինչն ունեցել է 1918 թւին Լէնինի հետ, վերջինս երեք անգամ մտնում է հետախօսին՝ գերմանական ընկերային յեղափոխութեան աւետիսն առնելու համար: Սովյան — շարունակում է բոլշեիկներն խորհրդաժողովը — գերմանական յեղափոխութիւնը աւելի ուշ հասաւ — և բանից դուրս եկաւ, որ այդ դեռ ևս պրոլետարական յեղափոխութիւն չէ, այլ այնպիսի յեղափոխութիւն, որը միայն վերացրեց միջնեւմիտ, բայց ոչ բուրժուազոյի իշխանութիւնը!...))

Աւելի բազդաւոր շեղան ընկերային յեղափոխութեան անկալութիւնները այլ երկրներում, թէև բոլշեիկները ժամանակին ամեն մի հրապարակային ցոյց, ամեն մի գործադուլ հռչակում էին իրենց թերթներում՝ իրրև այդ յեղափոխութեան ազդանշան: Ամերիկան, Անգլիան և ընդհանրապէս հիւսիսային Եւրոպան գրեթէ չշարժեցին իրենց տեղից, սովանական երկրներում շարժումն աննշան ցոյցերից այն կողմը շնացաւ, իսկ այն երկրներում — Հոնգարիա, Բուարիա, Սարանիա, Բուլղարիա — ուր նա քիչ-շատ լուրջ բնոյթ ստացաւ... խեղդեց հազարաւոր աշխատաւորների արեան ծովում:..)

Այս բոլորն այսօր չէ միայն, որ տեսնում են մեր աւազնորները. հապա ինչու էին մինչև հիմա մեզ համաշխարհային յեղափոխութեան հեքեմութեանով օրորում և շինծու լուրերով ժողրեցնում — կը հարցնէ շարքային, միամիտ բոլշեիկը: Կամ ինչու էին Նրանք համաշխարհային յեղափոխութեան համար դոմիտաների անկուշտ որդորը նետում սովալուկ ուսւ ժողովրդի բերնից կարած հարիւրաւոր միլիոնները — Որովհետև, հաստատացնում է խորհրդաժողովը այդպիսի միամտներին, “նոյն իսկ այդպիսի (բուրժուական) յեղափոխութիւնը Գերմանիաում, մի շարք այլ երկրներին յեղափոխական ցնցումների հետ միասին, բուական էր, որպէսզի պրոլետարական յեղափոխութիւնը Ռուսաստանում կարողանայ ժամանակ շահել և ամրանալ իր գիրքում?”):

Եւ եթէ այս բացատրութիւնից յետոյ մի նոր Պատւ Լէվի 3) վեր կենայ և Մուսկոյի դիկտատորների կրեսին չպրտի, թէ Նրանք համաշխարհային աշխատաւորութիւնը թնդանովային միս են համարում իրենց իշխանութիւնը հաստատ պահելու համար, թէ Գերմանիայում սարքած յեղափոխական ցնցումներին զոհ գնացած տանեակ հազարաւոր բանուրների արիւնը պիտի ծանրանայ Նրանց խղճի վրայ ևն ի՛նչ լուսամբներ սակը, որ բոլշեիկները չեն թափի այս նոր «Լենէգառ» ի գլխին...)

1) Ibid. 73.
2) Ibid. 73

3) Paul Levi գերմանացի յայտնի կոմունիստ էր, որ 1922 թւին մերկացնելով ուսւ բոլշեիկների մեղադրութիւնը Սթալինական հազարաւոր բանուրների կոտորածի մէջ՝ իր բազմաթիւ համախոհների հետ անդառնեց գերբ. կոսակցութիւնից և միացաւ ընկերավարականներին:

*) Տես Ռ. Կ. Կ. (Բ) 14-րդ կոմպերեցիայի Բանաւ, ձեւերը՝ Երեւան, 1925. էջ 73:

Այսպէս ուրեմն Համաշխարհային յեղափոխութիւնը բողջեփնիկերի անդով յետաձգած է: Ի՞նչ է նշանակում սա: Սա նշանակում է, որ «կապիտալիզմը կայունանում է»³⁾ Սրբայ նոր խօսքը սա է Հիմա խորհրդային երկրներում: Նրա քացաարութեամբ են գրադած Ստալինը, Ջինովիեվը, Լոտինը, Կնորինը և ամենքը, ում խօսքը որոշ կէտ կարող է ունենալ զանգաւանների աջբում: Մեզ շեն հասնում բողջեփնիկան բողջ Տրատարութիւնները: Տեղի է տարի տարի կորած արտաքին աշխարհից եւ անգիտակ մշտեղի իրադարձութիւններին՝ մի բերան այն են լսել, թէ կապիտալիզմը մեռած է կամ Հոգեւորքի մէջ, իսկ Համաշխարհային յեղափոխութիւնը բռնկած է կամ բռնկելու վրայ: Ինչպէ՞ս Հաշտեն նրանք Հիմա այն մտքի Հետ, որ «Եւրոպայում յեղափոխութեան անգաւաւութիւն է սկսւել» իսկ կապիտալիզմը, ընդհանրապէս, յալմահալելով իր առջև ծառայած գծարութիւնները (Գերմանիայի Հատուցման խնդիրը, Չինաստանի ՀաՏագործման խոչընդոտները, գաղութային քաղաքականութեանց Հակամարտութիւնները ևն.) սկսել է կայունանալ⁴⁾:

Եւ Սպանմանի է այս իրարանցումը: Իսեղծ մարդիկ ամբողջ ետօք տարի կորած արտաքին աշխարհից եւ անգիտակ մշտեղի իրադարձութիւններին՝ մի բերան այն են լսել, թէ կապիտալիզմը մեռած է կամ Հոգեւորքի մէջ, իսկ Համաշխարհային յեղափոխութիւնը բռնկած է կամ բռնկելու վրայ: Ինչպէ՞ս Հաշտեն նրանք Հիմա այն մտքի Հետ, որ «Եւրոպայում յեղափոխութեան անգաւաւութիւն է սկսւել» իսկ կապիտալիզմը, ընդհանրապէս, յալմահալելով իր առջև ծառայած գծարութիւնները (Գերմանիայի Հատուցման խնդիրը, Չինաստանի ՀաՏագործման խոչընդոտները, գաղութային քաղաքականութեանց Հակամարտութիւնները ևն.) սկսել է կայունանալ⁴⁾:

Այս իրարանցմանը Հակադէմոկրատիկ ընդհանրեփնիկան շիփերը առաջ են քաշում: Մի շարք անդունցուցիչ պարագաներ, որոնց Հետ արժէ ծանօթանալ, գաղափար կազմելու Համար թէ ի՞նչ կատարելութեան են Հասցրել նրանք մերկ իրականութիւնը ծամարտակութիւններով քաղաքիկու արեւտար:

Առաջին մեղմացուցիչ պարագան այն է, որ կապիտալիզմի կայունացումը տեւական չէ, այլ ժամանակաւոր, Հետեւաբար ի գուր է իրենց Հետեւորդների անհանգստութիւնը և Հակաուկորդների, — գրանց թւում է ընկերավարականները — շարահնդութիւնները¹⁾:

Հարց է ծագում, թէ ի՞նչն է այս աշխարհում մըշտական, որ կապիտալիզմը կամ նրա կայունացումը մըշտական լինի: Եւ ապա՞ կայ երկրագնդի վրայ մի Հատիկ ընկերավարական, որ Համուգած չլինի կապիտալիզմի ժամանակաւոր լինելու մէջ: Անկասկած ոչ: Բողջեփնիկների շափ է նրանցից էլ աւելի ընկերավարականները գիտեն, որ կապիտալիզմը նեղերին զարգացման օրէնքով կամ Հակագործութիւնների Հետեւանցով վաղ թէ ոչ պետք է տեղի տայ ընկերային յեղափոխութեան գրոՀի առար:

3) Տես Վ. Կնորինի յօդուածը «Կոմունիստ» ի № 2-ում Ստալինի գեկուցումը Թ. Կ. Կ. (Բ.) Մոսկուայի կազմակերպութեան անկտի ժողովում: Ստալինի «Հարցեր ու Պատասխաններ» յօդուածաշարը «Պրավդա»-ում: Ջինովիեվի «Պատերապանների և յեղափոխութեան գարաշընանը» նոյն «Պրավդա»-ում:

4) Տես Թ. Կ. Կ. XIV Կոնֆերանցիայի աշխատանքների արդիւնքները: Երեւան 1925, էջ 4 և 10-10:

Նրանց միջև վէճը այն Հարցի շուրջն է եղել միայն, թէ արդեօք զարգացման ներկայ փուլի մէջ ընկերային յեղափոխութեան ժամը Հասած է թէ ոչ: Ընկերավարականները կարծում էին, որ չէ Հասած, որովՀետեւ աշխատաւորութիւնը կազմակերպական ուժի և գիտակցութեան այն վիճակը չէ ներկայացնում, որն անՀրատելու և յաղթական ընկերային յեղափոխութեան Համար, իսկ անխուտափելի պարտութիւնը կանխատեսելով յեղափոխութեան ձեւնորակիւր անմտութիւն է: Բողջեփնիկները կարծում էին, թէ աշխատաւորութիւնը իր ներկայ վիճակով էլ կարող է ընկերային յեղափոխութիւն կատարել և կապիտալիզմը տապալելով ընկերավարական կարգերի դիմեր փաստերը եկան ապացուցանելու, որ նրանք սխալում են, և այդ փաստերի Հրամայական ձեւնորակ Հիմաստական են ընդունել: Որ ընկերային յեղափոխութիւնը վաղաժամ է կամ կապիտալիզմը դեռ եւս կայուն է: Եւ ի՞նչ արժէք ունի նրա ժամանակաւոր լինելու յայտարարութիւնը, կամ ի՞նչ չափի միանտութիւն են ենթադրում նրանք իրենց ունեղիքների և ընթերցողների մէջ: Եթէ կարծում են, թէ նման յայտարարութիւններով կարող են փորքացնել իրենց սխալ անծոթիւնը:

Եւ իրող պարագան, որով բողջեփնիկան չէֆերը ուզում են քաղաքիկ իրենց սխալը, կամ միեմարեր «կապիտալիզմի կայունացման» յայտարարութիւնից շջմած ընկերներին, Հետեւեալն է: Նրանք գտել են Լէնինի գրածքներից մէկում («II Կոնտրեստիկանայի անանկութիւնը») որ նա Համաշխարհային յեղափոխութեան ընթացքը երեք Տանգրուանի (Խոսպ) է բաժանում: ա) ընդհանրապէս յեղափոխական վիճակ (բ) անմիջական յեղափոխութեան վիճակ (գ) ուղղակի յեղափոխութիւն: Արդ նրանք աւում են իրենց Հաւաստացողներին: Ճիշտ է, ներկայումս ընկերային յեղափոխութիւն չկայ (գ) և ոչ էլ անմիջական յեղափոխութեան վիճակ (բ) բայց կայ ընդհանրապէս յեղափոխական վիճակ (ա):¹⁾

Ինչո՞ւմն է կայանում այս ընդհանրապէս յեղափոխական վիճակը — նրանում, որ 1) Կապիտալիստական ընկերային տնտեսական ներհանրութիւնները չեն լուծուած, որ 2) Բուրժուական Եւրոպան յղի է ինկերիալիստական պատերազմներով, որ 3) Գաղութներում սկսւել են յեղափոխական խմորումներ և վերջապէս, որ 4) Խորհրդային իշխանութիւնը Հարունակում է գոյութիւն ունենալ և մինչեւ իսկ «սմիանալ» Ռուսաստանում²⁾:

Այս կէտերից առաջին երեքը կապիտալիստական Հասարակարգի սոզորական անտանիշներն են Հանգիւստնում: Եւ թէ թէ տնտեսական ներհանրութիւնները չեն լուծուած, կամ նաւաղական պատերազմների կարելութիւնը և նոյն իսկ անխուտափելիութիւնը չէ վերջացած, կամ թէ ՀաՏագործուող գաղութային ժողովուրդների մէջ յեղափոխական խմորումներ կան — այդ նշանակում է պարզապէս ասել թէ կապիտալիզմը կայ և կամ կապիտալիզմը կայունացել է: Լետեւաբար այս երեւոյթների

1) «Ռ. Կ. Կ. (բ) 14-րդ Կոնֆերանցիայի բանաձևերը» էջ 63:
2) Ibid. էջ 69:
A.R.A.R.®

իշխատակնութիւնը միամտների աշքին փոշի ցանելուց աւելի ոչինչ չէ նշանակում:

Գաղով խորհրդային իշխանութեանը՝ մենք նրա «ամբաստում» մասին կը խօսենք ստորեւ: Այստեղ հարկ ենք համարում նկատել, որ իրականութեան բացայայտ խեղճութիւնը և նշանակում բոլորեցիկեան կուսակցութեան խորհրդաժողովի այն պնդումը, թէ «Սոցիալիստական խորհրդային Հանրապետութիւնների Միութեան գոյութիւնն իսկ շարունակում է յեղափոխականացնել ողջ աշխարհը»³⁾

Մեր այս պնդումը անաւարակիտրեն հաստատում է այն ընդհանուր գիմագարձութեամբ, որ սկսած է համաշխարհային աշխատաւորութեան մէջ հանդէպ խորհրդային իշխանութեան արտասահմանեան գործակալների գիրքը կատարող կոմունիստական կուսակցութիւնների: Չնայած կոմունիստների բոլոր սննքերին և խորհրդային Ռուսաստանի առատ դրամական օժանդակութիւններին՝ այդ կուսակցութիւնները հետզհետեւ դաւնում են զանցանելի քանակութիւններ, որովհետեւ նրանցից հեռանում են աշխատաւորական զանգւածները: Փոստների համար երկար պրպտելու կարիք չկայ: Բաւական է միայն համեմատել անդամների այն քանակը, որ արտասահմանեան կոմունիստական կուսակցութիւնները ներկայացրել են կոմունիստական իտեղնասիրտայի վերջին երկու համագումարներին: Երկու կուսակցութեան Internationale Presse Korrespondenz-ը իր 102-րդ համարում հետեւեալ թիւերն տալիս է այդ մասին³⁾:

Երկիր	IV	V
	Համագումար	Համագումար
1. Գերմանիա	226.200	350.000 (մոտ).
2. Փրանսա	78.828	50.000
3. Իտալիա	24.638	12.000
4. Անգլիա	5.116	3.000
5. Ռուսիան	2.000	2.500
6. Տաճկաստան	300	250
7. Լեհաստան	10.000	5.000
8. Էստոնիա	2.800	3.250
9. Լատվիա	1.500	1.000
10. Շվեդիա	12.143	12.000
11. Նորվեգիա	48.000	16.000
12. Իսպանիա	1.200	700
13. Հոլանդիա	2.500	1.700
14. Քիւմբիլիա	517	590
15. Զեյթերիա	5.200	4.000
16. Բուլգարիա	450	450
17. Սլովակիա	5.000	5.000
18. Պորտուգալիա	1.500	700
19. Հեխտոլանդիա	170.000	130.000
20. Կանադա	4.810	4.000
21. Աւստրալիա	500	250
22. Հարաւային Աֆրիկա	200	400
23. Մեքսիկա	1.500	1.000
24. Արգենտինա	3.500	3.500
25. Չիլի	2.000	2.000
26. Ուրուգուայ	1.000	600
27. Բրազիլիա	500	350
28. Պարակուստան	1.090	600

Եթէ այս է արտասահմանեան կոմունիստական կուսակցութիւնների վիճակը պաշտօնական թիւերով, ապա

³⁾ Ibid. էջ 70:

³⁾ Յիշատակում ենք միայն այն երկիրները, որոնք երկու համագումարներին էլ անդեկութիւն են տւել կոմունիստականների քանակի մասին:

Հասկանալի է, թէ նա ինչ կը լինի իրականութեանը: Որովհետեւ շարժւած է մտանալ, որ բոլորեցիկեան ազգերից բոլորը պաշտանական թիւը, մանաւանդ էլ եթէ նա ազգասիրտ նշանակի թիւնն ունի, գրեթէ միշտ արբերում է իրականութիւնը: Այսպէս օրինակ՝ գերմանական կոմունիստ կուսակցութեան օրգան Rote Fahne-ն նախ անցեալ տարւոյ աշնանը պարանքով գրել էր, թէ կուսակցութեան վճարող անդամների թիւը 40,000-ի է հասնում⁴⁾, իսկ կոմիտեների IV Համագումարում 224,200 անդամ է արձանագրւած: Կամ օրինակ՝ V Համագումարում գերմ. կոմունիստական կուսակցութիւնը հանդէս է եկել "Տոտաւորապէս» 350,000 անդամով, որ միակնական անհրաւրեան պէտք է համարենք, եթէ ի նկատի ունենանք, որ ըստ նոր Rote Fahne ի այդ ժամանակ կոմունիստների թիւը բերլինում, որ կուսակցութեան ուժի գլխաւոր կերպրանաւորին է, հաւասար էր ընդամենը 18-617 հոգու, իսկ Բրանդենբուրգի մնացած վայրերում՝ 3.566 հոգու¹⁾...

Բայց եթէ բոլորեցիկների պաշտանական թիւերն իրականի տեղ էլ ընդունելու լինենք ինչ եղանակով թիւն կարող ենք հանել նրանցից.—այն, որ խորհրդային իշխանութեան «ամրացման» զուգահեռական գնում է արտասահմանեան կոմունիստական կուսակցութիւնների տեղաւորութիւնը — բայց Գերմանիայից է մի քանի անշանք երկրների կուսակցութիւններին ՚սակցութեան բոլորեցիկները ընկերային յեղափոխութիւն արովհետեւ հենց կոմունիստական կուսակցութեան յեղափոխութիւն են հասկանում՝ կը նշանակէ նրանք դիտաւորեալ կերպով մոլորեցնում են իրենց հետեւորդներին խորհրդային իշխանութեան «ամրացումը» կամ գոյութիւնը համաշխարհային յեղափոխութեան ազգիկ ներկայացնելով:

Սակայն նման ինքավերականգնող իրականութիւնը տեւականօրէն թագցնել չի կարելի: Իրականութիւնը — մերկ, աղաղակող իրականութիւնն այն է, որ Ռուսաստանի խորհրդային իշխանութիւնը հենց միայն իր գոյութեան հետ անխզելիօրէն կապւած հակաընկերակրական և հակաաշխատաւորական երեւոյթներով ամենուրեք անդամաւուծել է աշխատաւորութեան յեղափոխական թափը և թեւաւորել բուրժուազիային: Իսկ այն երկրներում, ինչպէս Հունգարիան, Բուլգարիան, Իտալիան, Բուլղարիան ևն, ուր աշխատաւորութիւնը միամտութիւն կամ յիմարութիւն է ունեցել այդ իշխանութեան ներշնչմանով կամ սազրանքներով շարժելու՝ այսօր նա ցոխրաւած ընկած է Փաշիպի կամ հակաընկերակրութեան երկաթեայ կրունկների տակ:

Վերջապէս երրորդ պարագան, որ մասնանշում են բոլորեցիկները «կապիտալիզմի կայունացման» սպաւորութիւնը թուլացնելու համար, այն է, թէ այդ կայունացումը հակակշռում է խորհրդային Հանրապետութիւնների Միութեան տնտեսական պարզացումով և քաղաքական ամրապնդումով²⁾:

1) Տես «Verwarts» 1924 Նոյեմբեր 5-ի համարը:
2) Տես «Ռ. Կ. Վ. XIV կոմիտեներիցայի արդիւնները» էջ 4 և Ա. Կնորինի յոգւածը «կոմունիստ»ի No 2.ում էջ 3:

Քննեք նախ խորհրդային Միութեան անտեսական զարգացման խնդիրը Ինչու՞նք է վայանում այդ զարգացումը.— Երանում, որ «գիւղատնտեսութիւնը բարձրանում է և նրա ապրանքայինացումն աճում. որագործէն ծաւալուում է խոշոր արդիւնաբերութեան աշխատանքը և լաւանում է տրանսպորտը, բարձրանում է աշխատանքի արտադրականութիւնը, ընդարձակուում է աւելարկան շրջանառութիւնը և վճռական շարժում է կատարուում դէպի գիւղատնտեսութեան ու արդիւնաբերութեան արտադրանքների հաւասարեցումը. գաղտնիքը և էմիսիան և դրան զուգընթաց աճում է պետական բիւջէն — պրոցեսիկ Ս. Խ. Մ. Լ. տնտեսութեան վերականգնման արդեակ հիմնական փաստերը¹⁾ 1) խոստովանեցէք, ընթացող, որ բուլշևիկական խորհրդաժողովը գծած տնտեսական զարգացման այս պատկերը գեռ ոչ մի նշանախեցով չէ տարբերուում որ և է, թէ՛կազ ամենատիպիկ կապիտալիստական երկրի զարգացման պատկերից: Բայց առաջ անցնենք:—

Խորհրդային Միութեան անտեսագործութիւնը, ինչպէս յայտն է, գնում է երկու գծով, մասնաւոր սեփականատիրական և պետական կապիտալիստական:

Առաջին անտեսագործութեան այն սովորական ձևն է, որ ամէն տեղ ընկած է կապիտալիստական հասարակարգի հիմնում Այս ձեւի դէմ մի քանի տարի շարունակ կեանքի է մահուան պայքար մղելուց յետոյ բուլշևիկները հիմա ոչ միայն հաշտուել են նրա հետ, այլ և բոտ ամենայն նպատակով են նրա զարգացմանը նրանք խրախուսում են անհատական նախաձեռնութիւնը, թողլ են տալիս, որ նա շահագործէ բանւորական աշխատանքը քաղաքում և գիւղում, վարկեր են բանում նրա համար, եթէ նա ընդարձակուում է շահագործման ասպարեզը ևն., կարձ՝ գործում ևն ճիշտ և ճիշտ «կապիտալիզմի կայունացման» ոգով:

Երկրորդը, որ ումանք թիւրիմացաբարողակում են իրբեւ պետական սոցիալիզմ, պետական կապիտալիզմի այն ձևն է, որ գործադրուում է ժամանակակից բուրժուական պետութիւններից շատերի մէջ գլխաւորապէս հաղորդակցութեան միջոցների, մասամբ նաև արդիւնաբերութեան այլ ճիւղերի շահագործման համար: Բայց որովհետեւ խորհրդային Միութեան մէջ, շնորհիւ արդիւնաբերութեան ազգայնացման, պետական կապիտալիզմը գործնութեան շատ աւելի ընդարձակ սպարդեզ ունի, քան որևէ ուրիշ երկրում, այդ պատճառով նրա անտեսակարգը հակադրուում է բուրժուական պետութիւնների անտեսակարգին:

Սակայն մենք այդպիսի հակադրութեան համար հիմքեր չենք գտնում: Նախ և առաջ՝ վերոյիշեալ տարբերութիւնը քանակական է և ոչ թէ էական: Ըստ էութեան՝ ինչպէս բուրժուական երկրներում, նոյնպէս եւ խորհրդային Միութեան մէջ, պետական կապիտալիզմը հիմնւած է աշխատաւորութեան շահագործման վրայ: Ինչպէս այնտեղ, նոյնպէս և այստեղ աշխատաւորի գլխին

կանգնած է գործարանային բիւրոկրատիան իբրև տէր և: տնօրէն նրա ճակատագրի Աբրջայեւ երկու տեղում էլ աշխատաւորութիւնը այլ միջոց չէ գտնում իր շահերը: գործատիրը դէմ պաշտպանելու համար, բայց եթէ գործադուլը, և ինչքան յայտնի է. Գոնբասի անխաճանքերում աշխատողները աւելի՛ յաճախ են դիմում գործադուլի, քան գերմանական կամ զիւցերական երկաթուղու բանւորները:

Այնուհետեւ՝ խորհրդային Միութեան անտեսական քաղաքականութիւնը տանում է դէպի պետական կապիտալիզմի աստիճանական կրճատումը: Սրա պատճառները բազմաթիւ են և ձեռնկանն այն է, որ խորհրդային անտեսագործութեան պայմաններում պետականացած արդիւնաբերական ձեռնարկները, շնայած արտադրած ապրանքների թանկութեանը, փաստ են ցոյց տալիս և պետական գանձարանի վրայ ահապին բոն բարգում իրենց գոյութիւնը քարը տալու համար: Այս բանից սպառուելու համար՝ խորհրդային իշխանութիւնը ազգայնացրած ձեռնարկները պետական կապիտալիզմի շրջանակից հանում և մէկը միւսի յետեւից յանձնում է մասնաւոր ձեռնարկունեի շահագործմանը. մի բնու՛ որ անհնարին կը լինէր, եթէ պետական կապիտալիզմը նրա մօտ այլ նշանակութիւն ունենար, քան թէ բուրժուական պետութիւնների մօտ:

Ամիսիկով մ. այս ամենը մենք տեսնում ենք, որ խորհրդային Միութեան անտեսական զարգացումը ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ «կապիտալիզմի կայունացման» երկու լիմիտներից մէկը: Այդ զարգացումը ցոյց է տալիս, որ կապիտալիզմը վերագրուում է իր դիրքերը ոչ միայն Եւրոպայում և Ամերիկայում, այլ և խորհրդային իշխանութեան սահմաններում — ահա բուրժու:

Բայց չէ՞ որ բուլշևիկական խորհրդաժողովը որոշել է «ամրացնել մեր ժողովրդական տնտեսութեան սոցիալիստական սկզբունքները¹⁾: Դասեն մեզ չէ՞ որ նա դրա համար ծրագրել է գիւղատնտեսական և վարկային, արհեստագործական և սպառողական գործակցութիւններով համայնական տնտեսութեան ձեւերը զարգացնել կամ չէ՞ որ նա վճռել է ամենախոս պետական հսկողութեան տակ պահել երկրի տնտեսական կեանքը, որպէս զի կապիտալիստական կարգերի վերականգնանացումը անհնարին դառնայ: Այո, գիտե՛ք. խորհրդաժողովը որոշել է, ծրագրել, վճռել է: Բայց մենք, որ ծանօթ ենք բուլշևիկական որոշումների, ծրագրերի և վճիռների ճակատագրին, մենք որ գիտենք, թէ ինչպէս նրանք հարեւրներով ու հազարներով գրուում և զննում, հրապարակուում և մոռացում են՝ հարկ չենք համարում առաջիմ դրադուլ նրանցով, քանի նրանք գեռ գործ չեն դառել և ցաւում ենք սակ, չեն էլ դառնալու:

Գալով խորհրդային իշխանութեան քաղաքական «ամրացմանը», որ կապիտալիզմի կայունացման՝ շարիքը մեզմոզ պարագաններից ամենագլխաւորն է, մենք նրա մասին երկարացնելու կարիք չունենք: 1921 թուից սկսած

¹⁾ Ռ. Կ. Կ. (ը.) 14-րդ հոնֆերենցիայի բանաձևերը էջ 33.

1) Ibid 34. A.R.A.R. @

այդ իշխանութիւնը թէք մակարդակի վրայ ընկած դունտի պէս թաւաւը զոր զիջումը—զիրումի է գնում Սկզբում զիրում գիւղացիներին, յետո՛յ՝ բանւորներին, այնուհետեւ ալ ասքին աշխարհին։ Ամեն մի զիջումը յետոյ խորհրդային իշխանութիւնը կանգ է առնում և յետադարձութեմ դա իր վերջին նահանջն է, բայց չի անցնում մի քանի շաբաթ կամ ամիս՝ և դուք տեսնում էք, որ նահանջը վերսկսում է և այն էլ նախկինից աւելի մեծ թափով։ Առաջ զիջումները կատարւում էին միայն անտեսական գետնի վրա, յետոյ նրանք թեւակոխեցին և քաղաքականութեան ստարգրը։ Բոլշեւիկները, որ երկու տարի առաջ նոյն իսկ կուսակցական գեմինկատայի մասին չէին ուզում լսել, այժմ ստիպւած են դեմոկրատիա հաստատել անկուսակցական բանւորութեան և մինչև իսկ գիւղացիութեան համար։ Եւ այս ամենը կոչւում է խորհրդային իշխանութեան կամ բոլշեւիկեան դիկտատուրայի «ամրացում»։ «Ամրացում» են կոչում նաև միջազգային կապիտալին ու բուրժուական պետութիւններին արւած այն զիջումները, որոնք, ինչպէս Գր. Բ. Կի նախորդ համարում տեսա՞ք՝ յանգան Ղեկնի կազմած «Նշխուտաւորների Գեկլարաբոսիտի» աղձատմանը և Հոկտեմբերեան յեղաշրջման անխեղարեւոր սկզբունքների վտարմանը խորհրդային Բուսաստանի սահմանադրութիւնից...

Ըպիրոսի թափաւորը՝ Պիրոս՝ իտալական արշաւանքի ժամանակ, Աթուրում մտ, իրտա Ժանր կորուստների գնով յաղթելով հուսակցիներին՝ բացականչում է՝ «Մի այսպիսի յաղթութիւն էլ—և ես կորած եմ»։ Այն նուազ իրաւունքով այսօր բոլշեւիկները կարող են գոչել։ Խորհրդային իշխանութեան «ամրապնդման» մի երկու այսպիսի տարիներ էլ—և այլևս հետք չի մնայ այդ իշխանութիւնից...

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, որ ինչպէս խորհրդային Միութեան անտեսական կենտրոնը, նոյնպէս և քաղաքական կենտրոնը, զարգացումը գնում է միանգամայն «կայունացող կապիտալիզմի» պահանջների համաձայն։ Տեստեսական կենտրոնը կապիտալիզմը զարդ ու փշուր է անում «հոմոնիզմի մնացորդները», իսկ քաղաքական կենտրոնը աստիճանաբար ամրացնում—և այս անգամ առանց շակիտի — այն իրաւակործը, առանց որի նա չի կարող սարկել և զարգանալ։ Այդ պատճառով էլ ոչ միայն պարզ ձամարտակութիւն, այլ ուղղակի անհանձնութիւն է ասել, թէ «կապիտալիզմի կայունացումը» հնարկաւորում է խորհրդային Միութեան անտեսական զարգացմամբ, կամ խորհրդային իշխանութեան քաղաքական ամրացմամբ։

Սակայն ի՞նչ է հետեւում այս բոլորից այն, որ կապիտալիզմը ոտքի կանգնելով և յաղթական ընթացքի մէջ իր թափը գնելով նաեւ խորհրդային երկրների վրա, պէտք է անարգել հաստատել իր սիրապետութիւնը աշխարհում։

Ամենեւին։
 Կապիտալիզմը իր կործանման սաղմը իր մէջ է կրում նրա կայունացման և զարգացման իւրաքանչիւր քայլի հետ կայունանում և զարգանում են այն հաստ-

րակական ուժերը — արդիւնաբերական աշխատաւորներ — որոնք նրա գերեզմանափորները պէտք է դառնան և միտամանակ կատարելագործւում են այն զէնքերը — արդիւնաբերական միջոցներ — որոնք հնարաւոր պէտք է դարձնեն կապիտալիստական անտեսագործութիւնը և նրա վրա հիմնած հասարակական կարգը աւելի՛ բարձր ձեւերով փոխարինելու։

Առողջ կապիտալիզմի քայքայումը համաշխարհային պատերազմի հետեւանքով՝ կազմալուծել, ուժամտփ էր արել աշխատաւորութիւնը և կանցքել արդիւնաբերական միջոցների կատարելագործումը։ Այդ պատճառով էլ բոլոր փորձերը արհեստական Տրասպորտներով համոզարհային յեղափոխութիւն առաջ բերելու և այն էլ ընկերվարութիւնը իրագործելու ծրագրով — հէնց այդ գլխից դատապարտւած էին վիժման։

Այժմ մենք հանդիսատես ենք թէ ի՞նչպէս կապիտալիզմի կայունացմանը զուգահեռ կազգուրւում եւ օտքի են կանգնում նրա գոյութեան հիմունքները կրծող ուժերը։ Համբուրգը ի մի համախմբեց այդ ուժերը, Մարսելը և յետագայ ժարսէլյները պիտի կազմակերպեն նրանց պայքարը և ցոյց տան, թէ ի՞նչ ուղիներով պէտք է ընթանան նրանք՝ իսկական ընկերային յեղափոխութիւն առաջ բերելու և կապիտալիզմի փլուտակների վրա միջազգային ընկերվարութեան զբօշը պարզելու համար։

Ով փոխանակ այստեղ տեսնելու կապիտալիզմի գերեզմանափորներին՝ Բուսաստանի ստեպաների, Մոնղոլիայի անապանների և զալմուխական հիւղերի մէջ է նրանց որոնում, կամ ով փոխանակ արդիւնաբերական միջոցների կատարելագործման հետ կապելու իր ընկերվարական յոյսերը, սոցիալիզմ «տեղծելու» ցնորքների յետեւից է ընկնում, նա, կը նշանակի, վերջին գարու ընկերային շարժումներից օչինչ չէ սովորել և ոչինչ չէ սուսացել։

Յ. ԱՍՄԱԼԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՍՄՈՒՍԸ

(Ինկնակենսագրութիւն)

Հայաստանի Կոմկուսը — կոմունիստական կուսակցութիւնը — հանդիսանում է Համառուսական Կոմկուսի մի մասնաճիւղը և Հայաստանի բարձրագոյն իշխանութիւնը։ Գեղարծիւմ, Ժողովուրդ — դրանք բոլորը ենթակա մարմիններ են՝ հլու կամակատարը Կոմկուսի կ.կ.—ի կամ՝ բոլշեւիկեան խուճուղճ բարբառով՝ Հիկիկի.—ի։

Ի՞նչ է ներկայացնում իրենից այդ Կոմկուսը։ Այս հարցին հետաքրքրական պատասխան է տալիս Հիկիկի.ի պաշտօնաթերթ «Կոմունիստ» անագիրը իր Սո 2—ում։ Ահա այդ ինքնակենսագրական տեղեկութիւնները։

Նախ մի քանի թիւեր։
 1924-ին Կոմկուսի իսկական անդամների թիւն էր 1824,

Իսկ թեկնածուներինը՝ 2405, « Մեր թեկնածուների հիմնական մասան, երկար ժամանակ մնալով թիրիրա անդամների իրաւունք վայելող դրութեան մէջ, ատորմաւորաբ կրաւորական էր դառնում: Ոչ ոքի համար զարտիկը չէ, որ մեր թեկնածուական կազմը չհռու էր անբարեկաստ (?) համարելուց: Այստեղ աւելի շեշտ էին պատահաստող այս կամ այն հիւանդագին երեւոյթները », գրում է Ռեանը « Կովկասացութեան գործնական »ը յօդածում: Որպէսզի թեկնածուները փրկեն « կրաւորական դառնալուց » և դառնան « բարեկաստ », սկսեց թեկնածուներն անգամ փոխադրելու « Հարաձային » աշխատանքը: Այդ աշխատանքի արդունքն այն եղաւ, որ մեր հին թեկնածուների հիմնական մասան, թւով 1403 հոգի, համարեա թէ ամբողջութեամբ մենք կուսակցութեան անդամ փոխադրեցինք: Այս « միաբանակ վաճառքի » շտեմանքով 1925թ., յունիս 1-ին Կովկասի անդամների թիւը զարձաւ 3170, իսկ թեկնածուների՝ 2930: Այսպիսով, ուրեմն, Կովկասի կազմը մեծացել է ո՛չ թէ քանակն անցման շտեմանքով, այլ արհեստական միջոցով: որպէսզի թեկնածուները չբարսչաբեն ու չբայաբայեն, երանց մտոցել են կուսակցութեան մէջ և այսպիսով դրել են կազմակերպութեան անմիջական հսկողութեան տակ: Դրանով Կոմունիստների թիւը աւելացել է, բայց կուսակցութիւնը զազափարպաւս անպայման թուլացել է, որովհետեւ 1824 անդամի վրա 1403 « անբարե-նպաստ » և հշտութեամբ « այս կամ այն հիւանդութեան » ենթակաչ նոր զանգւածի աւելանալը չի կարող անցնել առանց բացասական ազդեցութեան:

Ոչաւորաւ է Կովկասի ընկերային կազմը Իսկական անգամների մէջ բանւորները՝ կազմում են 18,9 0/0, թեկնածուների մէջ 23,5, զիւրայինները 58,20/0, պաշտօնեաները 21,00/0—13,00/0, այլ և այլը 1,90/0—130/0: Ուրիշ խօսքով, « բանւորական դիտաստութեան » մէջ բանւորները բռնում են միայն հինգերորդ տեղը, իսկ մնացեալ չորս հինգերորդը ներկայացնում է « մանր-բուրժուական տարբերը » զիւրացիութիւնն ու պաշտօնէութիւնը: Գիւրացիութիւնը Ռեանը համարում է Կովկասի միջուկը « Կոմունիստական միջուկի տնօրէն աւնայատ է: Այդ անունը չի կարելի բարեկաստ չհամարել », բայց քիչ յետոյ կասկածը մտնում է հոգու մէջ, Բանւորների անկոտի ուժման « յաւաջարկութիւնը » աննշան է: Այս աստարեզում մենք պէտք է ձգտենք աւելացնել բանւորների վերջին տոկոսային փոխարարեութիւնը մեր կուսակցութեան մէջ, բայց պէտք է ընդգծել այն հանգամանքը, որ մեր պայմաններում և այն ժամանակ, երբ գիւրացիներին շայն չափերով դէպի կուսակցութիւն ենք գրաւում, այդ թիւին որոշ վառնք է սպառնում — նա կորող է յետապալում համատարաբ նուազել: Այսինքն՝ գիւրացիների թիւ անունը Կովկասի մէջ պատճառ պիտի դառնայ, որ բանւորների առանց այն էլ վտիտ տոկոսը պակասի...

Ռեանի անհանգստութիւն է պատճառում և պաշտօնեաների տոկոսը: Մե, բրք, սարտափելի է. 210/0 պաշտօնեայ 18,9 0/0 բանւորների կողքին... այլ ևս կատարեալ չէնովիկակապետութիւն է...

Կանանց քանակը Կովկասի մէջ շատ ողորմելի է և անդամ աւ թեկնածու ընդամենը—218 հոգի, որոնց 49,5 0/0-ը պաշտօնեաներ են, 38 0/0 գիւրացի և միայն 11,5 0/0 բանւոր,

« Բանւորահիներն ու գեղջկահիները առաջան պէս տննչան թիւ են կազմում մեր կազմակերպութեան մէջ, զանգատում է Ռեանը: Այս աստարեզում մենք պէտք է ամենաեռանդուն միջոցները ձեռք առնենք դէպի կուսակցութիւն գրուելու սակիւ կանանց, զիւրաւորապէս մեր բանւորահիների շարքերից »...

Կոմունիստները շատ « եռանդուն միջոցներ » են ձեռք առնում, բայց էլի բան դուրս չի գալիս. հնգամեայ տիրապետութիւնից յետոյ Հայաստանի Կովկասը ունի ընդամենը 3170 անդամ. այսինքն 1,200,000 ազգաբնակչութեան շուրջ 30/0: Իսկ թէ զազափարպական ու բարոյական ինչ արժէք և ներկայացում այդ 30/0-ը, ցոյց է տալիս Լոռի—Փամբակ գաւառի կազմակերպութեան ուսումնասիրութիւնը, որի պատկերը ներկայացնում է Հ. Բաննահանը « Գիտողութիւններ » յօդածաի մէջ (էջ 46-55):

Նեղիմանք ինքը եղել է գաւառի կազմակերպութիւնները քննող յանձնարարի անդամներից մէկը և իր հաւաքած առատ նիւթի փշրանքները յանձնել է մամուլին: Արդիւնքը ստույգ է մի յօդած, որ եթէ ստորադրած լինէր զաշտակցականի կողմից, անշուտ պիտի համարէր զրգարատութիւն ու պրօպագանդա, և խորհրդային թերթերը պիտի լցնէին հերքումներով ու վայնասուհիներով: Ա՛հա թէ Կովկասն ինքը և իր իշխանութիւնը ինչ են ներկայացնում գաւառում:

«Ստեփանուանի շրջանի Գուրթան գիւղումն ենք, գրում է Բանահանը: Գիւղական հասարակական ժողով է... Գուրթանը գաւառի հեռաւոր գիւղերից չէ: Գաւառական պատասխանատու ընկերներից համարեա մարդ չի գնում այդ գիւղը: Շրջանից եկած շրջկոմի քարտուզարն էլ 1905 թւի յեղափոխութեան կամ Լէնայի դէպքերի մասին է խօսում, պարզ է, ի հարկի, որ նման զեկանցութեան համարեա ոչինչ չեն տալիս գիւղացիներին. որոշ չափով էլ դա է պատճառը, որ գիւղացիք խուսափում են ընդհանուր ժողովներից»:

«Անբախտ գիւղ է մեր Գուրթանը, ընկեր նախագահ, յայտնում է մի գիւղացի, մեզ մօտ հէջ մարդ չի գալիս: Մի շրջկոմի նախագահ ունենք, որի երեսն էլ գիւ չենք տեսել: Էդպէս չի լինի, պէտք է մեր կառավարիչներն էլ մէկ-մէկ մեր կողմը նայեն»:

«Նման բողոքներ համարեա ամեն գիւղում էլ լսում ես. «չեն գալիս», «չեն բացատրում», «մեր բողոքը շատ անգամ տեղ չի հասնում և նայնիակ անհետեանք է մնում և այլն: Հետաքրքրում անսնում ես, որ բողոքների մի մասը հողային հարցերի շուրջն է, որն ամենաբարդ ու խճճած հարցն է մեր իրականութեան մէջ»: «Բարդի տկանջն է ընկել» երեսներս դէպի գիւղ» խաբարը Պատահում է նաև, որ նրանցից մէկ երկուսը ծուռ աչքով են նայում այդ բողոքի վրա: Ձեռն հաստատել, որ մի հինգ, տաս դարուց յետոյ գիւղացին կազատի չուլ ու փորտոյից ու ոշիւներից: «Է՛հ, սխալ էր, յաւ ես ոտում», յայտնում է մի ուրիշ գիւղացի երկարատեւ հարց ու փորձից ու դրոյցից յետոյ, «շատ ցաւ ու դարդ ունենք, որ սկսեց պատմել, երեք օրան չենք վերջացնի. էդ էլ բոլ ս, ինչ որ ասացիք, հինգն ասում ենք, մէկն էլ կատարէք, էդ էլ մի բան ա»:

Մեր խորհրդային պաշտօնեաները, գիւղական կոմու-

Եխտները շատ անգամ վատ են աշխատում, օրէնքով չեն վարում գիւղացիների հետ: Այս այս հանգամանքն է, որ շատ է վրդովում մեր գիւղացիներին: Օրինակներ— որքան ուզում էք: Միգանից իւրաքանչիւրը գիւղ շրջելիս, ամէն տեղ շատ թիրուխլաններն են մէկ մէկ էլ այլանդակութիւնների է հանդիպում: Թւենք երանցից մի քանիքը:

«Մի բան, որ շատ է եկատում գիւղերում, դա մեր մի շարք գիւղըջիջների է նոյն իսկ պատասխանատու ընկերների դէպի գիւղացիներն ունեցած կոպիտ և գուեհիկ վերաբերմունքն է: Որեւէ քաջազանայ գիւղ մտնելիս, գիւղացու հետ խօսելիս իրեն միայն մտադարձի, ուսուցչի և հրահանգչի տեղ է դնում: Գիւղացու հետ խորհրդակցելը, կամ նրան հասնողը շատ անգամ բացակայում է: Նման վերաբերմունքը զգեստում է գիւղացիներին և յաճախ պատճառ գտնում այն հանդիսաւոր լուծութեան, որ անդի է ունենում գիւղական ժողովների ժամանակ: Համաձայն, Մեծ Պարնիի, Հոփարձի Ռուս Գերգեւ, Վարդաբուր և մի շարք ուրիշ գիւղերի գիւղացիք բողբոսում էին, որ հասարակական ժողովներում մէկ-երկու հօգի են խօսում:

«Համաձայն հասարակական ժողովի գլխաւոր հարցերից մէկն էլ մեր գիւղական տնտեսական և հասարակական կազմակերպութիւնների և մարմինների հաշտեալութեան բացակայութիւնն էր: Գիւղացիներից մէկը ժողովի ժամանակ բողբոսում է ինչ որ 150 փութ գորտ մսի, և ահա շրջափոխ կովի նախագահ ընկ. Բաղդասեանը բացատրութեան փոխարէն շատ կոպիտ կերպով լռեցնում է արտայայտող գիւղացուն: Մի ուրիշը բողբոսում է ժողգատարանի մի ինչ որ որոշման դէմ: «Բատուր» Իշխանեանը... բառացի յայտարարում է հետեւեալը. «Այդ դեռ ես խօսում: Եր դատարանում կիսով ժամանակ մեզ խանգարում էիր. մի մոտեան, որ դրա համար ես քեզ երկու շաբաթ նստացնելու իրաւունք ունեի, բայց չնստացրի: շնորհակալութեան տեղ դեռ էլի խօսում ես»:

«... Սրա նման հարերաւոր օրինակներ կարելի է բերել. թէ ինչպէս մինք, շատ յաճախ, գիւղացիների հետ վարել չգիտենք:

Գիւղացիութիւնը չի հաւատում խորհրդային իշխանութեան, որի պաշտօնեաներին համարում է անվստահելի չեզոքարար: «Գիւղխորհրդին, փոխօգկոմիսն կամ կօպերատիւնն ռաւ մի հասիկ ցորենի հաւառ եղ գիւղացին հաշիւ ք պահանջում է, բայց հաշիւ տալու տնտեսիտից «մենք շատ քիչ բան ենք արել»: «Օրինակ, Մեծ Պարնիի կօպերատիւրը, որը թեպէտ քոյիցի նիստին գեկուցում ենք ք, բայց գիւղացիական ընդհանուր ժողովում ոչ մի անգամ կօպերատիւր գործունէութեան մասին չեկուցում չի տել: Ի հարկէ, նման կօպերատիւր կարւած կը լինի գիւղացիներից: Մեծ Պարնիի գիւղը 535 անից է բաղկացած, բայց կօպերատիւրը միայն 42 անգամ ունի: Նոյնը է փոխօգկօմը, որի գործերը խառն են ու զեղծուածներ կան: Փոխօգկօմի նախկին նախագահը 87 փութ գարի է իւրացրել և անպատիժ մտացել: Համաձայն գիւղխորհուրդը 1923 թ.ին 108 փութ գարի է իւրացրել. թէպէտ գործը քննել է, բայց հետեւանքների մասին գիւղացիութիւնը ոչինչ չգիտէ:

«23 թ.ի մեր գիւղի նախագահը կերել է 30 բուրլի, 24 թ.ի նախագահը իւրացրել է 80 բուրլի, իսկ նոր նախ-

ագահ էլ հո տուած դիտէ, Թէ ինչքան կուտի», յայտնում է մի գիւղագորակցի:

«Հաշիւների խառն լինելը, կամ գիւղացիներին հաշիւ շտալը բաւական չէ. պատահում է, որ քննում են այս կամ այն խորհրդի կամ այս գիւղ հիմնարկութեան գործերը, բայց հետեւանքների նախին չեն յայտնում գիւղացիներին:»

Տիրույ ղգահ՝ թիւնները կօմունիստները բացատրում են գիւղացու տրանշալու սովորութեամբ. «գիւղացու խախտութեան աշխարհում էին բջիջի քարտուղարին, այս կամ այն կուտակցական կոպտութեան, հարբեցողութեան նկարիշ աշխատանքի տարբերի մէջ. Եւ ահա այսպէս մեզուրանքներից ազատելու համար մէկ էլ տեսար խողը, արտայայտող գիւղացուն կուշակ անանեցին: Մի ուրիշ է խօսում փոխօգի մասին. դառնում է կուշակի ազգեութեան տակ գտնուող, մի երրորդն էլ՝ ինտրիգան կամ քայքայաբազ, իսկ երկ ընկած ժամանակ էլ յայտարարում են:

«Ընկեր, դու ծանօթ չես գիւղացու հոգեբանութեան, նրա խախտարին: Գիւղացին աղպէս է, երբ մի նոր մարդ տեսնի, պէտք է բողբոսի, սուտ տեղից լքամբակ մեր ընկերներին: Նման յայտարարութիւններ լուծում են նաև մեր պատասխանատու և գիւղացու խախտարին «ծանօթ» ընկերների կողմից:»

Գիւղացու խախտարը սկսում է լուրջ կերպով անհանգստացնել «բանորա-գիւղացիական» իշխանաւորներին: «Նեկուտակցական գիւղացիութեան ակտիւութիւնն ու մեր տնտեսական բարգաւազում է, որ դժբարացնում և բարգաւազում է մեր կուտակցութեան գիւղում կատարելիք աշխատանքները: Գիւղը զարգանում, ակտիւանում է», շարունակում է գանգատել Բանահանքը:

Եւ, իրօք, «գիւղը զարգանում է»: «Գիւղագրական հասարակական ժողով է: Ձայնազուրկների հարցն է քննում: Գիւղացիները մասնանշում են, որ անտեղի շատերին են ձայնազուրկ արել: Այս հարցը համարեա բոլոր գիւղերում էլ մեծ հետաքրքրութիւն էր առաջ բերում: Թեթեւ ֆենտիսիւնն ու հարցուփորձը պարզում են, որ բոլոր ձայնազուրկների մօտաւորապէս 50% բոլորովին անեղի ք ձայնի իրաւունքից զրկած: Թերեք մի քանի հետաքրքիր օրինակներ.

«Կուրթեանից 9 շիջիլը ընտանիք ունեցող և փոքրիկ տնտեսութեան տեր մի գիւղացու ձայնի իրաւունքից զրկել են միայն նրա համար, որ նա մի հաս թասրակ (մշակ) է պահում: Ի՞նչ անի այդ գիւղացին, առանց բարտակի էլ նրա տնտեսութիւնը բոլորովին կը քայքայուի... Ռուս Գերգեւում ձայնի իրաւունքից զրկել են մի գիւղացու միայն նրա համար, որ նա միջանկեպ ժամկուտութիւն է տնում, այսինքն՝ շաբաթը մէկ սնգած եկեղեցու գանգեր է տալիս: «Բջիջի անպիտանութեան բողբոսում էլ լաւ են աղօթում և հաւատում Աստուծոյ և միաժամանակ հաւատացանքներին զրկում են ձայնի իրաւունքից».— ահա թէ ինչ էին առում Ռուս Գերգեւի իւղացիները: Իսկապէս որ դա աղպէս է: Այդ բջիջի մի քանի անգամները հաւատացեալ են և բոլորի բնակարաններն էլ սրբէ պատկերներ կան: Գիւղագրակի հասարակական ժողովի նախագահը բացատրում է, որ միայն երկեմարտու դիրքը պահելու համար գիւղացուն չի կարելի ձայնի իրաւ-

ուռնիքի գրելի: Մի կամօսօլխա, իբր թէ առարկելու նպատակով յայտարարում է, որ « գեղի կէսը թուրժուազներ են... (Հարուստներ) — Գիւլպարակը, որտեղ 4-5 կովից անկի ունեցող տանտուքիւն չկայ »:

Եւ Հասկանայի է, որ կոմունիստների ու գիւղացիութեան միջև եղած վիճը երթնում խորանում է: Գիւղացիներն ապրում են իրենց համար, կոմունիստներն՝ իրենց: Վախի զգացումը կոմունիստների հանդէպ սկսում է տեղի տալ ծաղրի ու արհամարհանքի: Դստիկ շրջանի Քարինջի, ինչպէս և մի շարք գիւղերի գիւղօտըքը կտրած են անկուսակցական գիւղացիներին: Այն հարցին, թէ ինչպէս են աշխատում մեր գիւղերում շինները, Քարինջի հասարակական ժողովում գիւղացիներն այդպէս պատասխանեցին.

« Կօմբիջը մեզ ոչ օգուտ է տալիս, ոչ ջնաս: Է՛հ, նա իրա թուշին ժողով ասում, մենք էլ մին-մին գնում, թամաշա ենք անում »:

Բաննահանի երկրակցութիւնը գիւղըջիջների մասին խիստ յուստես է. « Ընդհանուր առմամբ, մասնաւոր ներկայ պայմաններում, նրանք ի վիճակի չեն, կամ գժարանում են գիւղում դեկավոր դեր կատարել: Գան բջիջներ, որոնք խուկապէս ոչ ջնաս են տալիս, ոչ օգուտ: Բայց ամենաէականը, որ պէտք է այստեղ վերատանկել, դրանք մեր այն բջիջներն են, որոնք ոչ միայն օգուտ չեն տալիս, այլ պարզապէս վնասում են եւ խանգարում մեր աշխատանքներին և իրենց զմարմնըով վարկաբեկում մեր կուսակցութիւնն ու խորհրդարանին իշխանութիւնը գիւղացիութեան աչքում »:

Եւ զարձեւոյ օրինակներ. « Վարդաբուրի և Հոփարձու բջիջները... միմեանցից հեռու են քառորդ վերատով, բայց միացեալ նկատ երբեք չեն անեցել: Այդ երկու բջիջներն իրար վրա աչք չունին նայելու, չեն սիրում իրար, մի քանիսի ստեղծել նոյն իսկ իրար թշնամի են... Անցած 24 թիւն այդ երկու հարեան գիւղերի միջև հողային հարցի շուրջը մեծ կռիւ է եղել, ոյի հետեւանքով եօթ հօգի վիրաբուել են. կօմբիջները չեն կանխել կռիւ վտանգը և իրենց անելով դեռ աջակցել ու կարմակիրակել են... Հոփարձու բջիջի բարատագրում... դեռ 20 թիւն փախել է կարմիր բանակից, իսկ մինչև 21 թիւն ո՛չ, մի կապ չի ունեցել կուսակցութեան հետ: Այդպիսի փիկջիւ սսած ունեցող անդամներ շատ կան մասնաւոր Լոռի-Փամբակ գաւառի կարմակիրակութեան մէջ: Բոլոր բջիջներն ուսումնասիրելիս՝ նկատուել են հետեւեալ հիմնական հիւանդագին երեւոյթները. քայքայաբարդութիւն... կրօնակոտորութիւն... անպէտք անդամներ... կաւկածեղի անցեալ ունեցող կամ խորհրդայնացումից յետոյ միանգամայն վարկաբեկած անդամներ »:

Կան և այսպիսի պակշտական երեւոյթներ. « Մարցի բջիջը բոլորովին անկազմակերպ է: Բջիջի քարտուղարն անկուսակցական է, նա հեռաւել է դեռ 21 թիւց... Բջիջի 10-12 անդամները... բողբոջում էին, թէ « իրար ենք խառնել և չգիտենք՝ ով է կուսակցականը »: Համամովի շրջանի Կարազ գիւղում 3-4 ամիս է, ինչ երկու կուսակցական (անդամներ) բջիջ են կայմում և ուրիշ ո՛չ մի բջիջ կցած չեն և իրենց ստեղծ պատուել են ինչ որ կարգապահութեան:

Գիւղական կոմունիստները, սովորաբար, ազգաբնակչութեան ամենայնատանայ մասն են ներկայացնում» գիւղական

կոմունիստների մէջ մեծ տոկոս են կայմում անգրագէտներն ու կիսագրագէտները, և եթէ երաձները թւին աւելացնենք նոր ընդունեալներին, կը տեսնենք, որ բացարձակ մեծամասնութիւնը կիսագրագէտ է »: գրում է Հրանտշ Գ. Նոյն « կոմունիստ » ում (էջ 92-)

Փորձեր են ինում « կուսըջիջների բաղաբական կատարել անգրագիտութիւնը վերացնելու »: Արդիւնքը նոյնպէս որբերական է: « Շատ հետաքրքրել է ագիտ-պրօպ աշխատանքների այս շուրս տարւայ ծրագիրը, որով դեկավարել են մեր գիւղըջիջները: Սկզբնական շրջանում, այսինքն մօտաւորապէս 21-22 թիւրին « անցել են » ընկ. Բուխարինի « Կօմունիզմի այբուբենը » ձեռնարկը: Հետեւանքները եղել են շատ անյաջող, ուստի յաջող տարիներում անցել են աւելի հեշտ և տարբական ծրագրի, այսինքն Կօլպիկինոյի ձեռնարկին: Այդ ձեռնարկը նոյնպէս շատ քիչ օգուտ է տալի, ուստի 24-25 թիւն մեր ագիտ-պրօպ աշխատանքները դարձեալ յետ են դնացել: Այժմ գիւղըջիջներում, Հչաշաւմ շրջիկ դպրոցներ և այլ գաւառային կուսակցական դասընթացները, անցել են Բեհեմինօլի և Մտուշկայի ձեռնարկը, բայց գարձեալ անյաջող են հետեւանքները: Լոռի-Փամբակի Գաւառի պէնտմը նախագահութեան զեկուցումից յետոյ նոյնպէս մատնանշեց մեր ագիտ-պրօպ աշխատանքների թերութիւնը և գիւղըջիջների նկատմամբ կիրառած աշխատանքի ապարդիւն և սխալ մեթոդները: Քիչ թէ շատ որոշ օգուտներ են տալիս քաղաքական տեսական դասընթացները և շրջիկ դպրոցները: Հէնց այս տարի բջիջներ կան, որ արդէն անցել են, այսինքն կարգացել են Բէլաշինիօվի ամբողջ գիրքը, կարգացել են նոյն իսկ աշխատանքի պատմութիւնը, բայց այդ բոլորից համարեա ոչինչ չեն հասկացել: Քննութիւնը պարզեց, որ նոյն իսկ նման բջիջների համարեա բոլոր անդամները, Հչաշաւմ բացառութիւնները, շինոթում խառնում են կուսկենսօրը կենսգործօրի հետ և ծանօթ չեն կուսկանոնադրութեան և սահմանադրութեան ամենատարբական կէտերին »:

Այսպիսով, կոմունիստութիւնը այժմ զարձեւ է չինօվ-նիկոթիւն, քիտոթիւնաբար: Հանում են անկերջ որոշումներ, գրում են անհաշիւ թղթեր ու գործադրում են շատ բջիջը: Ձեւը, թուղը բունել է գաղափարի տեղը: Ինչպէս հին ժամանակ տանուտէրերի ու պրիստաների զեկուցումները ինամբով կարում էին « գործ յին և մ'նում մեռած ստա, այնպէս և այժմ: « Թաճախ մեր կուսակցական կոմիտէները բաւականանում են բջիջներից ուղարկելով երկար ու ձեւական արձանագրութիւններով և ամսական հաշեւուութիւններով, բայց թէ ի՛նչ է գրած այդ արձանագրութիւններում և կատարում են բջիջի այս կամ այն հարցին վերաբերող որոշումները, դրանով, որ ամենաէականն է, մեր ընկերները չափազանց քիչ են հետաքրքրում: Շատ անգամ չեն կատարում նոյնիսկ բջիջներից ստացւած արձանագրութիւնները: Ուսումնասիրութեան ընթացքում պարզեց, որ թէպէտ մեր բջիջները կանոնաւոր ներկայացնում են իրենց գրաւոր աշխատանքները, բայց այդ բոլորը մեծ խնամքով կարում է, կցւում գործին և գրաւում շրջիկով կամ գաւառի գարակներում, իսկ գրութիւնների լուրջ ուսում նասիրութիւնը և նոյնիսկ ձեւական ընթերցումը բացակայում է,

ԻՆՏԵՐՆԱՍԻՈՆԱԼ

ՄԱՐՏԷՅԼԻ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Փրանսական սոցիալիզմի որդանն ու միջնաբերդն է Մարտէյլը: Այստեղ է կազմել Փրանսայի Սոցիալիստ Աշխատանքների Կուսակցութեան Դաշնակցութիւնը (1879ին), որ այս երկրի բանտարական շարժման զանազան հոսանքները — միտուակիտներ, պրոլետիաններ, բյանքիստներ, մարքսիստներ եւայլն — առաջին անգամ միացրեց սոցիալիզմի դրօշակի տակ, մի խոշոր քաղաքական կազմակերպութեան մէջ՝ այսպիսով ֆրանսական աշխատուորութեան հարթուելով այն ուժն ու կորովը, որ նա կորցրել էր կոմունարների պարտութիւնից յետոյ (1871): Այստեղից էր, որ Վիլհելմ Լիբեհիտաը 1892-ին էրբ գերմանական նորածիլ իմպերիալիզմը ֆրանսական վերջնականապէս ջախջախելու երպներն էր յղանում, իսկ ֆրանսական շովիեիստները փոխդէմ ծրագրները որո՞ճում՝ հրաշունչ խօսքերով հրախրում էր ֆրանսական աշխատուորութեանը գերմանականի հետ միացումը ճակատ կազմելու երկու երկրների դժբախտ էւ անբեր սուրբերի ուժը խորտակելու համար: Այստեղ է, որ վերջին մէկ և կէս տարւայ ընտրութիւններին ֆրանսական ընկերվարական կուսակցութիւնը յաղթանակից յաղթանակի է գնացել և այսօր քաղաքատարանի վրայ պարզած ունի ընկերվարական կարմիր դրօշակը: Այստեղ է վերջապէս — Մարտի դէպքերի առթիւ պատերազմական բանակի վերածած այս քաղաքում — որ ֆրանսական աշխատուորութիւնը անելի քան որ եւ է այլ վայրում առաջներ է կրճատցնում պատերազմի մոլորքի դէմ և իր աշխարհըարկական դիրքը արծեցնում տիրող դասակարգի աշխարհակապական անործակներին գէթ որոշ չափով սանձ դնելու համար:

Եւ եթէ Ինտերնասիոնալը իր առաջին համագումարը Գերմանիայում (Համալուրդ) կայացնելով իսկ երկրորդը Փրանսայում՝ մի քաղաքական ցույց էր ուղում կատարել այն բոլոր շովիեիստների դէմ, որոնք Հռենոսի այս և այն փին աշխատում են յալիտեանս թունաւորած պահէջ երկու ժողովուրդների յարաբերութիւնները՝ ապա պէտք է սանկ, որ նա Փրանսայի մէջ Մարտէյլը դարձնելով Համագումարի վայր՝ ցանկանում էր իր յարգանքն արտայայտել այն քաղաքին, որ մի ժամանակ թրամալեզից զօռ Հնչիւններով ֆրանսական Մեծ-Յեղափոխութեան պատգամներն էր տարածում աշխարհի բոլոր անկիւններում, իսկ այսօր միջազգային սոցիալիզմի դրօշակակիրն է հանդիսանում Փրանսայում:

ԿՈՐԾԱԳԻՐ ԿՕՄԻՏԷԻ ԳՈՒՄԸՐՈՒՄԸ

Համագումարի բացումից երկու օր առաջ սկսեցին Գործակիր Կոմիտէի նիստերը Մարտէյլում: Նրա զբաղմունքի գլխաւոր առարկաներն էին Համագումարի կազմակերպութեան մասին որոշումներ կայացնելը, քարտուղարութեան կողմից կազմակերպական կանոնագրի մի քանի կէտերի փոփոխութեան վերաբերեալ բերած առաջարկների ընեւթիւնը և

օրինակ, բջիջի որոշումները մեծ մասամբ մնում են թղթի վրայ: Լուի-Փամբակի բոլոր բջիջները կատարեալ ճշտապահութեամբ « յսկ և որոշել են »: « պարտադրել բոլոր անդամներին հրաւիրել իրենց կանանց բջիջի դւնրաց նիստերին »: Այդ որոշումից յետոյ ոչ մի բջիջում, բացառութեամբ մի երկուսի, ոչ մի կուսակցական դիւզացի իր կնոջը չէ հրախրում բջիջի ժողովներին: Երճանադրութեան մէջ գրում են՝ որոշելին քապիր ստանալ, այս ինչ խմբակ կազմակերպել... և այլպէս անվերջ ձեւական որոշումներ և բանաձեւեր, որոնցից շատ քերն են կեանքում կիրառում »:

Հայաստանի Կոմկուսի ընդհանուր ընտրոյման տեսակէտից հետաքրքրական են և այն թւերը, որ Կուսիօրդէզիան Հարրիել է իր գեկույման մէջ «Հիկ Գաւիօների 3-րդ Պլէնումում» կոմունիստների գործած յանցանքների և կրած պատիժների մասին: 1924 թ. Սեպտ. 1-ին մինչեւ 1925 թ. Մայիսի 1 քննել է 344 գործ և պատժի են ենթարկած 214 հոգի: պատժած են իտալեանկուսութեան համար 9 հոգի, հարեցողութեան՝ 31, կուսակցական կարգապահութիւնը ծրագրին ու կանոնագրեր խախտելու՝ 63, անփոյթ վերաբերմունքի 24, կոմբարտյականութեան խախտման՝ 26, նէպական և անհարգատ տարբերի հետ յարաբերութիւն ունենալու՝ 10, պետական գումարների վատման՝ 2, տնտեսական ուռճացման՝ 5, պաշտօնական յանցագործութեան՝ 11, որպէս անհարգատ տարր՝ 6:

Շարունակենք փաստերի շարքը: Կարծում ենք այսքանն էլ բաւական է գծելու համար Հայաստանի Կոմկուսի պատկերը: Մի՛ մոռացէք, որ Լուի-Փամբակը Հայաստանի յառաջադէմ գաւառներից մէկն է և բոլշեւիկների պարծանքը: Կարելի է երեւակայել, թէ ինչ է դրութիւնը Շիրա կում, Երաբարում կամ Մակիճոնայոյի անկման առիթով յանկարծակիի չնկող՝ Նոր Բայազէտում:

«Վերից վար պէտք է ունեցանել մեր կուսակցութեան դեկավարութիւնը դիւղաշխատանքների նկատմամբ», որոշել է համագումարական Կոմկուսի 14-րդ խորհրդածողովը: Այսպիսի կազմակերպութեամբ պիտի ուժեղացնէ Հայաստանի Կոմկուսը «գիրկաշխատանքների դեկավարութիւնը»: «Վերից վար» չե՛նօփիկիացած և անբարոյականացած՝ նա վեր է աճել ամենագոհնչիկ տեսակի սակաւագետութեան, իսկ բոլոր սակաւագետութիւնների էութիւնն ու վախճանը մէկ է...

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

Համաձայն Հայ Յեղափոխական Դաճեակցութեան Ժ. Ընդն. Ժողովի որոշման, Հոկտեմբեր Մէկը հռչակուած է Դաճեակցութեան Օր:

Հ. Յ. Ի. Բիւրօի հրահանգով, այդ օրը կամ Հոկտեմբերի առաջին կիրակին պիտի կազմակերպուին հանդէսներ բոլոր օրացներու մէջ: Համապատասխան օրաբերականը հաղորդուած է բոլոր մարմիններուն:

Գործադիր Կոմիտէի Բիւրօի և Քարտուղարութեան Հետ կապած մի շարք խնդիրների կարգարարութիւնը:

Առաջին երկու Հարցի վրայ կանգ առնելը րաւերող ենք Համարում, որովհետև նրանց մասին խօսք կը լինի ստորեւ, Համազումարի աշխատանքների տեսութեան մէջ: Դատով վերջին Հարցին, Համառօտակի կը թւենք զիլաւոր որոշումները:

Ա. Բեյշիկայի փոխ-վարչապետ և արտաքին գործերի նախարար ընկ. Վանդրեվելը նկատում է Հրատարած Գործադիր Կոմիտէի և Բիւրօի անդամութիւնից, որովհետև Համաձայն կազմակերպական կանոնադրի՝ նախարարի պաշտօնն ունեցողները չեն կարող անդամակցիլ Ինտերնասիոնալի գործադիր մարմիններին: Վանդրեվելի տեղ Գործադիր Կոմիտէի Բիւրօի անդամութեան է Հրաւիրում Բեյշիկայի կուսակցութեան պարագլխներէից: Անկ' ընկ. զը Բրիւլէր, որ իբրև անձնակազմութիւն և քաղաքական գործիչ, ընդհանուր Համակրանք և յարգանք է վայելում Ինտերնասիոնալի մէջ: Մեզ Համար առանձնապէս ողջունելի է այս նշանակումը, որովհետև Դը Բրիւլէրը Հայ ժողովրդի ամենարտացաւ բարեկամներից մէկն է Հանդիսանում:

Բ. Գործադիր Կոմիտէի քարտուղարներից մէկը — Յոմ Ծօ — Հրատարում է իր պաշտօնից, որովհետև Հիւսւածեղէնի (տէքստիլի) Միջազգայն Երշխատակցութեան քարտուղարի պաշտօնին է կոչուած: Գործադիր Կոմիտէին ցաւով ընդունում է այդ Հրատարականը և ջերմ արտասպառութիւններով լի մի բանաձեւով իր գնահատանքը յայտնում՝ այն անձնէր և արդիւնաշատ աշխատանքների Համար, որ ընկ. Ծօ կատարել է, երկու ամիսների ընթացքում, Ինտերնասիոնալի Համար:

Գ. Գործադիր Կոմիտէի միւս քարտուղարը — ընկ. Յրիգրիկ Ալլէր, որ Համբուրգի Համագումարին միայն վեց ամիս ժամանակով ստանձնելով այդ պաշտօնը Հարկադրաբար շարունակել է մինչև Հիւս, մի շարք անձնական և այլ պատճառներով կրկնում է իր Հրատարականը, որ ներկայացրել էր Գործադիր Կոմիտէին դեռ այս տարւայ սկսբին, Բիւրօէի կոմսարման ժամանակ: Այս Հրատարականը բաւական ծանր կարգութիւն է ստեղծում: Գործադիր Կոմիտէի Համար, որովհետև քարտուղարութեան թեկնածուների ցանկը շատ սահմանափակ է: Յաջորդաբար առաջ են բաշում ընկ. ընկ. Թէքստրի (Անգլիա) Դը Բրիւլէրի (Բեյշիկա) Կուսօի (Հուլգարիա) և մի երկու ուրիշի թեկնածութիւնը. բայց սրանցից ամէն մէկը մի տեսակի անյամարութիւն և ներկայացնում: Այս Հրատարականը ընկ. Ալլէրը յետ է առնում իր Հրատարականը, և Գործադիր Կոմիտէն որոշում է, որ նա առայժմ մենակ, իբրև ընդհանուր քարտուղար, վարի գործերը, մինչև որ կարիք կունենայ օգնականների Հարցը բերելու Կոմիտէի առաջ:

Դ. Բաւական լուրջ վիճարանութիւնների տեղից է աւլիս և քարտուղարութեան վայրի Հարցը: Ընկ. Ալլէրը, զրանական կուսակցութիւնը և մանր կուսակցութիւններից շատերը պահանջում են, որ Քարտուղարութիւնը տեղափոխի Լոնդոնից Բրիւսէլ, որովհետև Լոնդոնը մի շարք անյարժարութիւններ է ներկայացնում Ինտերնասիոնալի աշխատանքների Համար, որպիսիք են Հարկապկցութեան դժարութիւնները, կուսակցական ուժեղ մամուլի բացակայութիւնը,

անգլիական կուսակցութեան իւրայատուկ դիմագիծը. որ չի ներդրանակում եւրոպական ցամաքի կուսակցութիւնների, անգլիական բանաւորութեան զինող վերաբերմունքը դեպի ռուսական բոլշեւիզմը ևն.: Սրա դէմ առարկում են Անգլիացիք, Գերմանացիք և սկանդինացիք զիլաւորապէս վերահանելով այն հանգամանքը, որ Ինտերնասիոնալի սղեցնութիւնը ախական և ամերիկեան ժողովրդների վրայ տարածելու ամենպիտէն ճանապարհը Լոնդոնից է անցնում: Երկար վիճարանութիւններից յետոյ, Գործադիր Կոմիտէն անգլիացիներին առաջարկով որոշում է քարտուղարութեան վայրը տեղափոխել Զւիցերլա: Պէտք է ասենք սակայն, որ այս որոշումը շատերին չի գոհացնում, որովհետև եթէ Զւիցերլան այն առաւելութիւնն ունի, որ Ալգերիի Լիգայի կեդրոնն անցնել է գտնուում, ապա զրա Հիտ միասին ունի և այն մեծ պակասութիւնը, որ զվերական կուսակցութիւնը — եթէ չենք սխալում, Հրէական «Բուդ»-ից յետոյ միակը եւրոպական ընկերվար. կուսակցութիւններից — անդամագրւած չէ մեր Ինտերնասիոնալին:

Գործադիր Կոմիտէի մնացած որոշումները մի առանձին կարեւորութիւն չեն ներկայացնում, սրպէսզի Հարկ լինի կանգ առնել նրանց վրայ: Անխորջ չենք Համարում սակայն յիշատակել, որ, Համագումարի վերջին, Գործադիր Կոմիտէն մի նիստ ևս ունեցաւ, ուր, ի միջի այլս, ընկ. Նեկերբուրը (Անգլիա) ընտրեց նախագահ Գործադիր Կոմիտէի և Բիւրօի (Վանդրեվելի փոխարէն) իսկ ընկ. Վան Ռոլքեօը՝ (Բեյշիկա) ժամանակաւոր զանձապահ:

Հ Ա Մ Ա Գ Ռ Ո Մ Ա Ր Ի Բ Ա Տ Ո Ւ Մ Ը

Համագումարի բացումը պիտի տեղի ունենար Ռզոստոսի 22-ին. ցերեկ. ժ. 3-ին: Այդ ժամից շատ առաջ ամէն լիզւի և գոյնի մի Հակայական բազմութիւն խռուած Palais d'Exposition-ի Հրապարակում՝ սպասում էր սրահի գոների բացմանը: Առանձնապէս իրարանցման մէջ էին մամուլի ներկայացուցիչները և սովորական քաղաքացիները, որոնք աշխատում էին մուտքի տոմս ապահովել իրենց Համար:

Ժամը 2 1/2-ին բացեցին դռները և պատգամաւորները, Հիւրերը, Թղթակիցները մի կողմից, իսկ ունկնկր Հասարակութիւնը միւս կողմից սկսեցին լեցել Համագումարի սրահը: Վերջինս ներկայացնում է Հակայական մեծութեամբ մի գահիձ, որ Մարտելլի քաղաքապետարանը զարդարելով ամէն ազգի դրօշակներով, կարմիր կերպասներով, զորգերով և կանանչով տրամադրել է Համագումարի Համար, զիլաւոր մուտքի դիմաց շինուած է նախազանութեան Համար մի բեմ, ամբողջովին կարմիր թաւիղով պատած, որի վրայ, թարմ կանանչի և ծաղիկների միջից, բարձրանում է Փօրէսի կիսարձանը: Բեմից քիչ ցած կառուցւած է ամբիոն Հռետորների Համար, որի վրայ ամրացած է Կարլ Մարքսի մեծադիր պատկերը՝ ծածկուած Ինտերնասիոնալի սկանաւոր գործիչների ստորադրութիւններով: Պատգամաւորների Համար զրաւած են կարմիր կուսով ծածկուած սեղաններ Խաբանչիւր ազգի ներկայացուցիչները տեղը որոշուած է առանձին ցուցանակով: Վերջիններիս մէջ տեղ է բռնում և Տաճկաստանը, որը սակայն ոչ մի ներկայացուցիչ չունի: Հայաստանի (Հ. Յ. Դաշնակցութեան) ութ պատգամաւորների Համար տեղ է յառ-

կայրած ճիշտ բեմի դիմացը: Երկու առանձին սեղաններ են դրած բուրժուական և ընկերվարական մասուլի թղթա-կիցների համար: Վերջիններիս թուռն են գտնուում նաեւ մեր կուսակցական մի քանի թերթերի աշխատակիցները: Վերջապէս զսլփի լետին մասում աթոռներ են շարած ունկընդիր հասարակութեան համար, որ բաղկացած է զլիաւորապէս Մարտչլի աշխատուորութիւնից:

Ժամը 3-ից սառչ գրեթէ բոլոր տեղերը բռնած են Պատգամաւորական աթոռների վրայ աչքի են ընկնում ընկ. ընկ. Քոմ Եօ, Վիլիմս, Կրամպ, Ալէն (Անգլիա) Վէյա, Կրիսպին, Միլլէր, Հիլֆերդինգ, Բրայլէյտը (Գերմանիա) Լեոն Բլիւմ, Պոլ Տոր, Բրաք, Բընոնի, Լոնգէ (Փրանսա) Տուրատի, Տրէպ (Իտալիա) Օտտօ Բաուէր, Բէնէէր, Պոպ, Տուտտերլից (Աւստրիա) Գր Բրիքէր, Հիւսման, Վան Բոզ-բոք (Քելշլիպ), Հիլբեր (Ամերիկա) Ճիլլէն, Վիրաու (Հոլանդիա) Վիկտոր Չերնով, Լապարե, Սուխովիչ, Ստալինսկի, Սլոմին (Ռուս. Ս. Բ.) Աբրամովիչ, Դան, Բոգենֆելդ (Ռուս. Ս. Դ.) Նէյրալիովսկի, Չապինսկի (Լեհաստան) Չեխ, Սուկուպ (Չեխոսլովակիա) Պէյզլ, Կունֆի (Հունգարիա) Սա-կազով (Բուլղարիա) Պրատինք (Ռուսանիա) Քոփալովիչ (Սերբիա) Նանկոս (Յունաստան) Ժորգենիա, Մերենիլի, Բամիլիի (Վլաստան) Բեզպալով (Ուկրանիա) և ուրիշները: Ժամը 3-ին բեմ են բարձրանում ընկ. ընկ. Հենդերսըն, Բրաք, Ալլէր, Գրոմբախ, Պիերար (վերջին երկուքը թարգմաններ) որանք բացման հանդէսի նախազանգութիւնն են կազմում:

Ամիջապէս սրահի վերին յարկաբաժնում տեղաւորւած երաժշտախումբը նագում է ինչ որ քայլերը, որից յետոյ ընկ. Հենդերսընը յայտարարում է Ինտերնասիոնալի Բ. Համազումարը բացած և արտասանում է իր բացման ճառը:

Սկզբում մեզմ, բայց յետոյ չուսկու ձայնով Հենդերսընը իր ողջոյնի խօսքն է ուղղում Ինտերնասիոնալին, յիշատակում է նրա սկսնակուր նահատակներին (Մաթտոտի) և մուսկներին (Բրանտիգ, Էքերա) վեր է հանում այն հսկայական ուժը, որ կուտակւած է և հեռուցիտէ կուսակցում է Ինտերնասիոնալի մէջ յանձինն նրա մօտ եօթը միլիոն անդամների և աւելի քան քսան հինգ միլիոն հետաւորակների (ընտրական ձայներ). մատնանում է այն ուղիները, որոնցով պէտք է շարժել այդ ուժը աշխարհին խաղաղութիւն և ճիշտաձեռնի յղումով իր բնական շահագործումը յարատեւելու համար, և վերջացնում բացման ճառը հետեւեալ խօսքերով

— Ընկերներ, երբ ժողովրդի ամենանկեղծ ուղին չեն ասում կապիտալիստ շահագործողների սրտերին, երբ մեր օրերի ընկերային պայմաններն իրենց սարսափներով չեն շարժում նրանց գոթը, աշխատուորների կազմակերպւած գործախուժը պէտք է ոտքի կանգնի: Ազգային և միջազգային սահմաններում կազմակերպւած մեր շարժման բովանդակ ուժը պէտք է օգտագործել խորապիտու աշխատուորների շղթաները և հաստատելու ազատութիւնը. — ազատութիւն Հանրային կար-

ծիքի, ազատութիւն մասուլի և բեմի, ազատութիւն ժողովրդավար ընտրութիւնների, ազատութիւն պարբերականական վիճաբանութիւնների. ազատութիւն միջերկրային հաղորդակցութիւնների, ազատութիւն ապրելու էրբու պատասխանատու քաղաքացիներ: և ոչ թէ իրիւն ճորտեր և ստրուկներ:

Հենդերսընի վերջին խօսքերը խաւսում են որոշուողոստ ծախերով և Ինտերնասիոնալի բազմերով. որ ասանեակ տարբեր լեզուներով բայց մի երանակով յանձնակաջ եղում է սրահի ամբողջ բազմութիւնը երաժշտախումբի ընկերակցութեամբ Յաջորդաբար ողջոյնի խօսք են ուղղում Ինտերնասիոնալին ընկ. Բրաք՝ Ֆրանսական կուսակցութեան կողմից, ընկ. Լէոն Բօն՝ Մարտչլի շրջանի կազմակերպութեան կողմից, ընկ. Օլլըքստը Երչեստակցական Միութիւնների Միջազգային Դաշնակցութեան կողմից (Ամստերդամ), ընկ. Տուրատի իտալական կուսակցութեան կողմից, և Ֆրիդրիխ Արլէրը Ֆարուսուարութեան կողմից:

Ինչ պիտի լինի Ինտերնասիոնալի այս երկրորդ Համազումարի արդիւնքը նա պիտի կայանայ այն հռչակաւոր պատգամի մէջ, որ ասում է «Բոլոր երկրների աշխատուորներ, միացի՛՛՛՛՛ մի պատգամ, որ վաղը կենեակն իրականութիւն պէտք է դառնայ: Համազումարը իր բովանդակ աշխատութեամբ դրան պէտք է ձգտի: Կենցեղ Ինտերնասիոնալը՝ բացականում է Բրաքը և ժողովակաւանների միահամու ծափերի սակ իջնում ամբոնից:

Լէոն Բօն շնորհակալութիւն է յայտնում Ինտերնասիոնալին այն պատիւ համար, որ նա արել է Մարտչլին, իր համազումարը այնտեղ նշանակելով և ներկայացնում այն տաքնասլը որ այս քաղաքի աշխատուորութիւնն սպրում է՝ հանդիսատես լինելով Ֆրանսական կառավարութեան պատարագմական պատրաստութիւններին՝ Մարտչի կէիք շարունակելու համար:

Օղբգետը վեր է հանում այն հզօր աշակցութիւնը, որ Արչեստակցական Ինտերնասիոնալն ստանում է ընկերվարական Ինտերնասիոնալից՝ աշխատանքի պաշտպանութեան, զէնեկեցութեան և խաղաղութեան սպահովման գործերում: Ծախ է տարակուսում, որ այս Համազումարի որոշումներն էլ Ամստերդամի Ինտերնասիոնալի համար ընգունելի ձեւակերպութիւն պիտի ունենան, և իր խորին Համոզմունքն է արտայայտում, որ արդէն հեռու չէ այն օրը, երբ երկու Ինտերնասիոնալները միացեալ ուժերով պիտի ձեռք առնեն սոցիալիստական հասարակութիւնը կազմակերպելու գործը:

Տուրատի և Խոտանեալէս կանգ է ունում Ֆաշիստական մասնցի և իտալական կուսակցութեան կրած հրաժանների վրայ: Ոգկեցելով այդ հրաժանների կողմից գրանցած Մտտէստաին որ անցելով տարի տմարդօրէն սպանեց Ֆաշիստների ձեռքով, Տուրատի և բացականում է:

— Քանի որ մի կուսակցութիւն ունի իր իղէալի համար մեւեկու պատրաստ մարտիկ, նա չի կարող ոչեանալ: Ես ձեզ ողջունում եմ, ընկերներ, Ֆաշիզմի բոլոր գոհերի անուկից: Կենցեղ ընկերվարական Ինտերնասիոնալը:

Վերջապէս Ալլէրը բիշլքական կուսակցութեան օրինակի վրայ ստալով, թէ ինչ էր աշխատուորական շարժումը քառասուն տարի առաջ և ինչ է այսօր, իր խոր հա-

ւառն է արտայայտում, որ մարդկութիւնը սոցիալիզմի յարթանակի առաջ է կանգնած:

Բոլոր Հնետորների և մանուսկը Տուրատտիի խօսքերը ընդունում են Համագումարի կողմից ծախսհարութիւններով և Համակրանքի ցուցքով:

Այս ճառարտութիւնների ընթացքում ստացւում է Հեռեւեալ բողոքը, որ նախագահը յայտարարում է ի գիտութիւն Համագումարի:—

Որպէս Սոցիալիստ Յեղափոխականների Կուսակցութեան պատգամաւորութիւնը Հաղորդում է Ինտերնատիոնալի Քարտուզարութեանը և Համագումարի Բիւրօին, որ ընկեր Գոյը — Մուկուսյի դատի ժամանակ դատապարտուածներից մէկը, որ իր պատիժը կրած լինելով ազատուի էր բանտից հրկուսում իս առաջ — նորից ձերբակալուել է խորհրդային կուսակարութեան կողմից այն նամակի պատճառով, որ նա գրել էր բանտից Ֆիմէլին, և որը հրատարակուեց Եւրոպայի բոլոր ընկերվարական թերթերում: Պատգամաւորութիւնը խնդրում է Համագումարին բողոքել կամայական և վրէժխնդրական այս նոր քայլի դէմ:

ՀԱՄԱԿՐԱՆՔԻ ԿԱՉՊԱՆԿՆԵՐՈՒՄԸ

Բացման և ողջոյնի ճառերից յետոյ, Համագումարը անցնում է ինքնակազմակերպման աշխատանքներին:

Դիւան.— Որոշում է, որ Համագումարին փոխն ի փոխ նախագահին Անգլիայի, Գերմանիայի, Ֆրանսայի, Իտալիայի և, փոքր կուսակցութիւններից, Հւլանտիայի ու ԲելՂիկայի ներկայացուցիչները: Համագումարի պաշտօնական լեզուները լինելով անգլերէնը, ֆրանսերէնը և գերմաներէնը, որոշում է մի լեզուով ելած արտայայտութիւնները թարգմանել մնացած երկու լեզուներով:

Օրակարգ.— Գործադիր Կոմիտէի առաջարկով, Համագումարը իր զբաղմունքների համար Հաստատում է Հեռեւեալ օրակարգը:

1. Ընկերվարութեան միջազգային խաղաղութեան քաղաքականութիւնը:
- ա. Ինտերնատիոնալը եւ ապահովութեան ու գինարաքիտքեան խնդիրները:
- բ. Աշխատատեղի պայտարը պատճառովի վճանգի դեմ:
2. Աշխատատեղի կեանքի պայմանները և գործազրկութիւնը:
3. Ուաշինկոնընի Համաձայնութիւնը և ութամսոյ աշխատանքի օրը:
4. Կանանց Միջազգային Խորհրդածոցովի գեկուցումն ու բանաձեւերը:
5. Կազմակերպական խնդիրներ և անկամավճարների խնդիրը:
6. Այլ հարցեր:

Յանձնաժողովներ.— Համագումարի աշխատանքներն արագացնելու համար, Գործադիր Կոմիտէի առաջարկով օրակարգի իւրաքանչիւր կէտի սուտմատարութեան համար կազմուում է մի առանձին 'յանձնաժողով միւսերու չիմունքով, որով կազմուած է Գործադիր Կոմիտէն. այսինքն՝ Համագումարում 3—10 ձայն ունեցող կուսակցութիւնը տալիս է 1

ներկայացուցիչ իւրաքանչիւր յանձնաժողովի համար, 11—20 ձայն ունեցող՝ 2 ներկայացուցիչ և 20—ից աւելի ձայն ունեցող՝ 3 ներկայացուցիչ: Մերից պակաս ձայն ունեցող կուսակցութիւնները միանում են իրար Հետ և ընդհանուր ներկայացուցիչներ տալիս յանձնաժողովներին:

Յանձնաժողովները գոնեայ են միայն Համագումարի անդամները համար: Թէև օրակարգի մէջ Արեւելեան Եւրոպայի կիճիւրը չէ մտած, բայց և այնպէս նկատի ունենալով, որ քաղմութիւն կուսակցութիւններ շահագրգռած են Արեւելեան Եւրոպայի դիրքերից հարցերով, Համագումարը որոշում է կազմել մի առանձին յանձնաժողով այդ հարցերի ուսումնասիրութեան համար: Այս յանձնաժողովը կազմուած է նոյն չիմունքներով, ինչ որ Ֆրանսիաները, այն տարբերութեամբ սակայն, որ Արեւելեան Եւրոպայի կուսակցութիւնները կարող են խորհրդակցական ձայնով 2—ական ներկայացուցիչ աւելի ունենալ նրա մէջ:

Մանդատների ստուգումը.— Մանդատների ստուգումը յանձնում է Գործադիր Կոմիտէին:

Բ. Ն Ի Ս Տ

Յաջորդ օրոյ առաւօտեան ժամերը յատկացւում են յանձնաժողովների աշխատանքներին: Կէսօրից յետոյ ժամը 3—ին բացւում է Համագումարի Բ. նիստը Օտտօ Վէլիի (Գերմանիա) նախագահութեամբ:

Հերթական խնդրին անցնելուց առաջ, Հոյտդիայի պատգամաւոր և Գործադիր Կոմիտէի Բիւրօի անդամ ընկ. Ֆլիգէնը յայտարարում է Հոյտդական կուսակցութեան ականաւոր վեաներում Վան Կոյի մահուան դոյժը Համագումարը յոտնակայ ուկնդրում է Ֆլիգէնի ներքոյը Վան Կոյի հոտցէին, որ Կ. Մարքսի Հիմնած Առաջին Ինտերնատիոնալի օրերից սկսած, ամենակենդանի մտանկաթիւնն է ունեցել միջազգային աշխատատեղիական շարժման բոլոր հիւնէջքերի մէջ:

Գրանից յետոյ կարդացւում են մի քանի Հեռագիրներ՝ Ինտերնատիոնալի սրտացաւ բարեկամների կողմից, որոնք այս կամ այն պատճառով Հնարաւորութիւն չեն ունեցել Համագումարին գալու: Վերջիններս թուում են Կարլ Կաուցկին և սպանական կուսակցութեան վեաներան Պարլո Իդլեսլասաւառլինը չէր կարողացել գալ Հիւանդութեան, իսկ երկուրդը՝ ձերութեան պատճառով: Համագումարը արձագանգ է տալիս սրանց Հեռագիրներին Համակրանքի բուռն արտայայտութիւններով:

Հերթական խնդրին է օրակարգի առաջին կէտը: Յաջորդաբար խօսք են առնում ընկ. ընկ. Բէքստըն (Անգլիա), Հիլֆերլինգ (Գերմանիա) և Լէան Բլիւմ (Ֆրանսա): Բոլոր Հնետորների էլ շեշտում են պատերազմի վտանգի ներկայութիւնը Եւրոպայում և աշխատատեղիական գործօն միջամտութեան անհրաժեշտութիւնը այդ վտանգը կանխելու համար: Իր պայտարը պատերազմի վտանգի դէմ յաջող վախճանի Հասցնելու համար, բոլոր երկրների աշխատատեղիական գործական քաղաքականութեան զլխաւոր պահանջները պէտք է լինին:—

1. Գերմանիայի և Ռուսաստանի ընդունելիւր Ազգերի Լիգայի մէջ:

2. Ազգերի Լիգան բոլոր ազգերի իրական Դաշնակցութիւն գարձելու:

3. Ձեռնհիկեցութիւնը ոչ միայն պարտաւած, այլ և յաղթական աղբերի:

4. Ժընեի Պայմանագրութեան վաւերացումը:

Դժբխտաբար տեղի սուղթիւնը չի թլայարում տաջ բերել այս հետորենի ձառերը թէկուզ համառօտագրութեամբ. որս համար էլ բաւականում ենք միայն ասելով, որ մասնաւորապէս Հիֆիթրիդի և Բլիւի ձառերը թէ իրենց սղուով, թէ ժաքերով և թէ արտայայտութեան շիրմութեամբ հոյակաւ ցայցր էին այն փոխադրած ասելութեան դէմ, որով գերմանական և ֆրանսական շովիտաները շարունակ թուեալորում են ժողովրդական զանգուածների հոգին:

«Հիֆիթրիդը — այսպէս է աւարտում Բլիւ իր ճարտու Գերմանացի է, իսկ ես, լա Փրանսայի. բայց և այնպէս երկուսս էլ միեւնոյն խօսքն ենք խօսում մեր երկրների բարբիքի համար, որ ամբողջովին նոյնանում է իսպաղութեան, սոցիալիզմի և Իտաքեմոսիսի բարբիքի հետ»:

Համազումարը, որ լատեն ուշադրութեամբ հետեւում էր երէկայ թշնամիների եղաշարկայութեան արտայայտութիւններին, յտեւեկայս ծափահարում է իսպաղութեան այս աւետարներին:

Գ. ՆԻՍՏ

Յաջորդ առաւօտ (24ին օգոստ.), Օտտօ, Վելի Եախազուլութեամբ շարունակում է օրակարգի առաջին կէտի քննութիւնը. Եախորդ Նիտում, ուշ լինելու պատճառով ընկ. Բլիւի ձառը չէր թարգմանել գերմաներէն և անգլիերէն. Այս աշխատանքը կատարել տալուց յետոյ, Եախազուր խօսքը տալիս է Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների ներկայացուցիչ ընկ. Հիլբերիսին:

Վերջինս Եախորդ հետորենի արտայայտած տեսակէտներին՝ իր կողմից ատելացնում է, որ պատերազմի վտանջը կախած է ոչ միայն Եւրոպայի, այլ և Ամերիկայի գլխին: Միացեալ Նահանգները Ամերիկայի միւս երկրները դիտում է իբրև իր գաղութը: Անորօ հռչակարար խօսքը — «Ամերիկան Ամերիկացիներին» նա գարձել է «Ամերիկան Միացեալ Նահանգներին»: Դրանով է բացատրւում, որ նա շարունակ խտենում է հարեան երկրների ներքին դրժներին, երբեմն զէնքով (Պանամա, Նիկարագուա, Հաիթի) երբեմն էլ ֆիլիպինական մեքենայութիւններով. ներկայումս պատերազմի վտանգը դառնում է գլխաւորապէս ձապոնիայի և Մեքսիկայի շուրջը: Այս վտանգը կանխելու համար պէտք է քաշել Միացեալ Նահանգները դէպի Ազգերի Լիգան. իսկ Ամերիկայի աշխատաւորութիւնը՝ դէպի Ինտերնասիոնալը:

Դ. ՆԻՍՏ

Նիտը սկսում է ժամը 4—ին (25—ին օգոստ.), ընկ. Տուրատտի (Իտալիա) Նախագահութեամբ: Որովհետև օրակարգի առաջին կէտի վերաբերեալ բանաձեւի մշակութիւնը դեռ չէ աւարտւած, որդւում է անցնել այլ խնդիրներ:

Գործադիր Կօմիտէի կազմած մանատային յանձնախումբը ղեկուցում է, որ Համագումարին մասնակցում են 31 երկիրներից 44 կուսակցութիւն: Պատգամաւորների թիւն է 426:

որոնցից 60—ը կանայք: Նորակազմ շինական կուսակցութիւնը դիմում է կատարել Համագումարին Ինտերնասիոնալի մէջ ընդունելու համար. նման դիմում կատարւած է և Հնդկարական կուսակցութիւնից անշտաւած ընկերակազմները կողմից, որոնք մի առանձին կուսակցութիւն են կազմել: Յանձնախումբն առաջարկում է ընդունել շինացիներին և առայժմ յետաձգել Հնդկարացիների խնդիրը: Համագումարը հաստատում է յանձնախմբի բոլոր որոշումները:

Գործադիր Կօմիտէի առաջարկով, Համագումարը որոշում է ձայների նոր բաշխում կատարել, եկաթի ունենալով կուսակցութիւնների մէջ տեղի ունեցած փոփոխութիւնները Համարդի Համագումարից ի վեր և Իրանից իւրաքանչիւրի սպասած ձայների թիւը պարագմնասական ընտրութիւնների ժամանակ: Ըստ այդ որոշման, ձայները բաշխւում են հետեւեալ ձևով. — Անգլիա 40, Գերմանիա 40, Փրանսա 25, Աւստրիա 20, Չեխոսլովակիա 19, Բէլջիկա 17, Իտալիա 16, Ճապոնիա 13, Լեհաստան 13, Գանեմարը 12, Ռուսաստան 12, Միացեալ Նահանգներ 11, Հոլանդիա 11, Հուգարիա 10, Ֆինլանդիա 7, Սպանիա 5, Պորտուգիա 4, Ռումանիա 4, Երգենիսիա 4, Լատուի 3, Նորվեգիա 3, Բուլգարիա 3, Հայաստան 3, Վրաստան 3, Ուկրայնա 3, Էստոնիա 2, Լիտւանիա 2, Իւգո-Սլաւիա 1. Դանիցի 1, Յունաստան 1, Պորտուգալիա 1, Լիւքսեմբուրգ 1, Անգլիական Գուշակա 1, Հուգարական վարսանդիներ 1, Ընդամենը 312 լճուսական ձայն:

Այնուհետև քննութեան է դրւում օրակարգի 3—րդ կէտը, որ վերաբերում է Ուշադրութեան համաձայնագրին Յանձնաժողովի մշակած բանաձեւը ներկայացնելու համար խօսք է առնում ընկ. Թոմ Եօ (Անգլիա): Հոտորը Համառօտ պատմութիւնն է անում այն պաշտարների որ մղել է միջազգային աշխատուորութիւնը 8 ժամանց աշխատանքի օրը հաստատելու համար, մինչև Վերսալի դաշնագրը, որը այս խնդիրը միջազգային օրէնսդրութեամբ կորպուսարելու պահանջն է արտայայտում: Այս պահանջի հիման վրայ, 1921—ին Ուշադրութեամբ գումարւած Համաժողովում ստորագրւում է մի Համաձայնագիր. որը օրական 8 ժամանց կամ շաքաթական 48 ժամանց աշխատանքի սկզբուէքը պարտադիր է դարձնում բոլոր երկրները համար Թէև այդ Համաձայնագիրը անգահացուցիչ է, որովհետև նրա ոչմ երկրագործութեան և ծովագնացութեան աշխատարների վրայ չէ տարածւում, բայց նա էլ դեռ հաստատութիւն չէ դաշ բոլոր կառավարութիւնների կողմից: Համաձայնագիրը ներկայումս հետեւեալ վիճակի մէջ է. — Չեխոսլովակիան, Բուլգարիան, Յունաստանը Հնդկաստանը, Ռումանիան, Լատուիան և Աւստրիան վաւերացրել են այն որոշ վերապահութեանով: Բելջիկան, Չիլի, Սպանիան և Ելեգիան վաւերացնելու կարիքը չունին, որովհետև նրանք ինքնաբերաբար ընդունել են 8 ժամանց աշխատանքի օրէնքը: Փրանսան հաստատել է Համաձայնագրին այն պայմանով, որ Գերմանիան էլ Նոյնն անի: Վերջին Հաշուով գլխաւոր խոչընդոտը Համաձայնագրին՝ Հանդիսանում են Անգլիան և Գերմանիան: Սրանց ընդդիմութիւնը խոյտակելու համար, հարկաւոր է, որ ընկերվարական Ինտերնասիոնալը ձեռք ձեռքի աւած Արհեստակցական Ինտերնասիոնալի հետ, լճուսական պայքարի մտեն:

Ընկ. Եօի արասայտած վերջին միաբեր աւելի ևս շեղւում են Չեխոսլովակիայի, Աւստրիայի և Լեհաստանի ներկայացուցիչները, որոց յետոյ խօսք է արւում Արհեստակցական Ինտերնատիոնալի քարտուղոր ընկ. Մարտեհայնի: Վերջինս մի կրակոտ ճառով կրճատեց և Ուաշինգտոնի Համաձայնարին բացայայտ կամ ջոզարեւած ձեւով ընդդիմացող կառավարութիւնները և նրանց զէմ մշխիթ պայքարի կարգախօսը լրացնում երկու առաջարկով, առաջինը՝ որ 8 ժամեայ աշխատանքի օրէնքը տարածել անխտիր բոլոր աշխատաւորներին վրայ և ապա՝ որ Աշխատանքի Տնչութիւնը վերակազմուի այնպէս, որ այդ օրէնքի խախտելը փաստօրէն անհրաժեշտ գտնայ:

Ճակատանքի ցանկը փակած լինելով՝ նախագահ քւէարկութեան է դնում յանձնաժողովի բանաձեւը, որ միաձայնութեամբ ընդունում է (1):

Ե. ՆԻՍՏ

Ժամը ճիշտ 3-ին (26 Օգոստ.) բեմ է բարձրանում ընկ. Վանկերփիլը, այս նիստին նախագահելու Համար Համագումարը լրտնկայս ողջունում է Ինտերնատիոնալի վաստակաւոր գործչին, որ իր նախարարական պաշտօնի պատճառով առժամանակ ստիպւած է հեռու Քեպ ինտերնատիոնալի գործերէ: Այս Համակրական ցոյցի Համար իր շնորհակալութիւնը յայտնելուց յետոյ՝ նախագահը խօսք է առ լին ընկ. Գը Բրիւքէլին՝ օրակարգի երկրորդ կէտի մասին (գործադրութիւն և ն) յանձնաժողովի բանաձեւը ներկայացնելու Համար:

Ընկ. Գը Բրիւքէլը Համօռտակի թւում է այն զժտօրութիւնները, որ պէտք է յաղթահարէր յանձնաժողովը, այս բանաձեւը մշակելիս և առաջտրուում է ընդունել այն:

Ընկ. Պանկէն (Ամերիկա) և ընկ. Դիաման (Գերմանիա) Հարկ են Համարում առանձնապէս շեշտել, որ առաջարկեւած բանաձեւը լոկ կիրառմիջոց է գործադրութեան չարիքի դէմ, և որ այդ չարիքը հիմնովին կը վերանայ միայն այն ժամանակ, երբ կապրատիւտական Հասարակարգին կը փոխարինէ ընկերվարութիւնը:

Ընկ. Գոլլան անգլիական աշխատաւորական Գոտակցութեան կողմից առաջարկում է բանաձեւի մէջ լրացում մտցնել այն իմաստով, թէ պատերազմական Հատուցումները և պարտերը խտրող դեր են կատարում գործադրութեան մէջ, Հոնեւարար պէտք է Հատուցումները նապագայի իջցեցել, իսկ պարտերը փոխադարձաբար ջնջել: Այս առաջարկը հիմնաւորելու Համար, խօսք է առնում Ընկ. Ուիլերմ (Անգլիա) որ մի կողմից պարզում է այս ինկլիի նշանակութիւնը անգլիական աշխատաւորութեան վրայ տարիներէ ի վեր մշտաւաճի պէս ծանրացած գործադրութեան անսակեւտից, իսկ միւս կողմից վեր է հանում այն քառքը, որ նա առաջացնում է շահագրգռած ազգերի փոխարարելութիւններին մէջ: Յիշատակելով Շէքսպիրի այն խօսքը, թէ՛ բարիք անօղը ոչ միայն ստացողին է բարձրացնում այլ և իրեն՝ Ուիլերմը բացակայելու է. «Պատերազմական Հատուցումները ոչ միայն Հատուցանողին են վնասում այլ, և ստացողին»:

1) Տեղի անձկութեան պատճառով ստիպւած ենք Համագումարի բանաձեւերը յետաձգել Դրօշակի յաջորդ Համարին:

Նկատի ունենալով, որ Հարցը դերակցորէն քաղաքական քննութ է կրում, նախագահն առաջարկում է յղել առաջին յանձնաժողովին: Այս առաջարկը հիմնաւորելու Համար, ամբիտն է բարձրանում ընկ. Գը Բրիւքէլը, որ շեղեցով անգլիական առաջարկի վրէժիւնը և այն ծանր հետեւեւեցները, որ կարող են առաջանալ նրա ընդունելուց կամ մերժելուց, խնդրում է տնչիւտից ընկերներին Հնարաւորութիւն ստլ որ Ինտերնատիոնալը Հանգամտօրէն զբաղի նրանով, մի բան որ անհրաժեշտ է Համագումարի նիստի մէջ:

Անգլիացիները, աղբւած Գը Բրիւքէլի Հաշտարար խօսքերից, Համաձայնում են իրենց առաջարկը առաջին յանձնաժողովին դրկելու, որոց յետոյ երկրորդ յանձնաժողովի բանաձեւը ընդունում է միաձայնութեամբ:

Նիստի վերջին մասը յատկացում է երկու նոր բանաձեւի քւէարկութեանը. առաջինը, որ վերաբերում է ընկերվարական կանանց շարժման նպատակներին և մեթոդներին՝ (օրակարգի չորրորդ կէտ) ներկայացնում է ընկերուհի Պոպ (Աւստրիա), իսկ երկրորդը, որ արկումարութեան խնդիրն է շօշափում (օրակարգի վեցերորդ կէտ), ներկայացնում է Ընկ. Իոյլը (Աւստրիա): Սրկու բանաձեւերն էլ ընդունում են առանց վիճարմութեան:

Զ. ՆԻՍՏ

Առաւօտեան այս նիստը, որ բացւում է ընկ. Վիլբրատ-ի (Հոլանդիա) նախագահութեամբ, (27 Օգոստոս), ներկուում է մանր ինկլիներին կարգադրութեան:

Վեցերորդ յանձնաժողովի (այլ և այլք) առաջարկութեամբ, քւէարկում է ընդունում է մի բանաձեւ, որ հրահանգում է ընկերվարական կուսակցութիւններին՝ պայքար մղել հիւճախտի դէմ, որ առանձնապէս պատուհասում է բանւորական զանգւածներին, շնորհիւ նրանց նիթական կեանքի վատ պայմաններին:

Հինգերորդ յանձնաժողովի առաջարկով (կազմակերպական Հարցեր), Համագումարը մի շարք փոխութիւններ է մտցնում կազմակերպական կոնտակտի մէջ: Հաստեութիւն է պնտում նաև յաջորդ Համագումարը 1927ին Հրւնիբրու առաջարկը Յայտարարուում է նախագահութեան կողմից Հ. Յ. Գաշակցութեան առաջարկը քրդական Հարցի մասին: Թելարութիւններ են լինում Ընկ. Գրումբախի (Փրանսա) և Ընկ. Ուիլբրատի (Անգլիա) կողմից ընկերվարական մամուլի վիճակը բարելաւելու Համար, որոնք ընդունում են ի փրտութիւն:

Վերջապէս կարգուցում են մի բանի հետապրներ. և մէկ նամակ խտակցի Հանրապետական Մարիօ Բերգանօի կողմից, սրով վերջինս Հանրապետականներին և ընկերվարականներին Համադրալութեան տնչարձեւութիւնն է վեր Հանում՝ Փոշիզմի ուժը խորակելու Համար:

Է. ՆԻՍՏ

Նիստը բացւում է նայն օրը կէսօրից յետոյ ժամը 4-ին Պոլ Փօրի (Փրանսա) նախագահութեամբ: Քննութեան է դրում օրակարգի առաջին կէտի մասին յանձնաժողովի մշակած բանաձեւը Ընկ. Վիլբրատ (Հոլանդիա) յանձնաժողովի կողմից բացատրութիւններ է ապլիս այն գլխաւոր տեսակէտա-

ների մտին, որոնք ընկած են առաջագրած բանաձևի չհիշում:

Յաջորդաբար խոց են առնում ընդ ընկ. Հնդերսըն (Անդլիս) Բրայդսոյ (Գերմանիա), Լէոն Բիլմ (Պրուսիա), Տուրատի (Ռուսիա) և Դը Բրիւքէր (Քիլիկիա). բոլորն էլ իրենց պարտաւասակման թիւնն են յայտնում կուսու խաղա. դռնան թշնամիները դէմ, և իրենց չհացմունքն են արտու. յայտում հանդէպ այն Համերաշխութեան, որ Իտերնասիոնայի Հատուածները Հանդէս են բերում միջազգային խաղադուրթիւնն սպահովելու խնդրում:

— Խաղադուրթիւնն այլուս Հետո չէ մեզանից. մենք քայլ առ քայլ մտնում ենք նրան Անգլիական Մշտատաւորական Կուսակցութեան կողմից եւ ամբողջ օրտով ուղչունում ենք նրա տիրապետութիւնը աշխարհին վրայ — ասում և Հնդերսընը:

— Այլ եւ չպէտք է խօսիլ ժառանգական թշնամիների մտին: Մեր մէջ չկան այդպիսիները: Մենք ամենքս էլ սոցիալիստներ ենք. լցւած նոյն Հաւատով և նոյն յոյսերով, վրայ է բերում Բրայդսոյը:

— Հոյակապ տեսարան է Իտերնասիոնայի բոլոր Հատուածները այն կատարել Համաձայնութիւնը և կատարել ներդրանքներն այն ժամանակ, երբ մեր շուրջը կառավարութիւնները փոխադարձ տնօրէնութեամբ են լցւած իրար հանդէպ — բացփորձում և Լէոն Բիլմը:

— Թէեւ բանաձևը շատ էլ մարքսիստական չէ-յայտարարում է Տուրատիի մի շարք կուսակցութիւնների լիտորութեամբ-բայց և այնպէս նա երկու ձևերով ստորագրում են նրա տակ:

— Աերջապէս — ասում է Դը Բրիւքէրը — խաղադուրթիւնը մենք չպէտք է ստանանք իբրև մի ետք, այլ մենք ձեռք պէտք է բերենք այն մեր կամքի, աշխատաւոր դասակարգի կամքի ուժով: Այս կամքը պէտք է յաղթանակի բնանհրահանգութեան, ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ, խօսելով Անտու Պրանի լեզուով, ծառը կանաչում է գարնանը:

Ճանաթի թարգմանութիւնի յետո, քէտարութեան է գրւում բանաձևը, որ ընդունւում է միաձայնութեամբ և ամբողջ որտե՞ր միահամուձ ծափահարութիւններով:

Սրանից յետո որոշում է նայն օրը մի նիստ ևս կուսակցի Համագումարի աշխատանքների աւարտելու Համար:

Ը. ՆՆՄՏ

Ընկ. Հնդերսընը բացում է այս դիւերային նիստը ճիշտ փամբ 10-ին: Իբրև երկրորդ նախագահ՝ նրա կողքին սեզ է գրւում Ֆրանսական կուսակցութեան քարտուղարը, Պոլ Փոր, Քենտութեան է գրւում Մարտիի խնդիրը: Ընկ. Բէստէյրո (Սպանիա) ներկայացնում է աւաջին յանձնաժողովի մշակած բանաձևին այս խնդրի մասին: Ուժգին խօսքերով նա խաբանում է սպանիական և Ֆրանսական կառավարութիւնների աշխարհակազմակերպչութեան ձգտումները Մարտիի նկատմամբ և պահանջում, որ Իտերնասիոնային իր ազգուս միջամտութեամբ վերջ դնի այդ խայտառակութեանը:

Բանաձևը ընդունւում է միաձայնութեամբ:

Ընկ. Պերրար (Քիլիկիա) առաջապահում է յաջորդ Համագումարի օրակարգի մէջ դնել գաղթական խնդիրը, որ

այնքան մեծ նշանակութիւն ունի միջազգային խաղադուրթեան Համար:

Համագումարը Հաւանութիւն է տալիս այս առաջադիւն: Իբրև օրակարգի վերջին խնդիր՝ քննութեան է գրւում Արեւելեան Եւրոպայի վերաբերեով բանաձևը: Յանձնաժողովի կողմից ընկ. Օտտո Բուուէրը (Աստրիա) հանդէս է գալիս մի հրակապ ձուռով, որի մէջ նախ բացատրում է, թէ զիւս ևս մտքերի զգացումների ինչ մեծ տարբերութիւններ կան Իտերնասիոնայի մէջ այս խնդրի շուրջը և թէ որքան դժւար է եղել մի յայտարարել բերել առարկութեամբ արմատաւորութիւնները: Այնուհետև նա վերաւում է յանձնաժողովի առաջարկած բանաձևը և աշխատում ապացուցել, որ եթէ այդ բանաձևը իր մանրամասնութիւնների մէջ շատերին չի կարող գրահանել, այնուամենայնիւ նա պէտք է իր շուրջը Համախմբէ ամբողջ Իտերնասիոնայը, որովհետև նրա հինգում ընկած են Հետեւեալ չորս արժեքաւոր առաջարկութիւնները. —

1. Պաշտպանել աւանդ վերապահութեան բոլոր նորակազմ պետութիւնների անկախութիւնը:
 2. Ուղղունը ինտելեան, Հնդկական և մահադանական աշխարհի աշխատաւոր գահագանների գարթօքը և պաշտպան կանգնել նրանց ազատագրական պայքարին:
 3. Պահանջել բոլոր ճնշւած ազգերի ինքնորոշման իրաւունքը:
 4. Դատարարել կառավարական տեսողը, որտեղ էլ նա հանդէս գալու լինի, իբրև քաղաքական կռիւ միջոց:
- Բուուէրի կրակոտ ձուռը Համագումարի մեծամասնութեան կողմից շարունակ ընդարտւում է ծափահարութիւններով: Բանաձևի քէտարութիւնից առաջ, ընկ. Դը Բրիւքէրը (Քիլիկիա) իր և 11 ուրիշ կուսակցութեանց անունից, (որոնց թուումն է և չ. Յ. Իսլանդիցութիւնը) յայտարարում է, որ նրանք աւարկութիւններ շատ ունին բանաձևի դէմ, բայց և այնպէս մեծամասնութեանը միտնում են՝ Իտերնասիոնայի միակամութիւնը չխաթարելու Համար:
- Բանաձևը գրւում է քէտարութեան և ընդունւում բոլորի կողմից, բացի Ռուսաց Սոցիալիստ Սեպտեմբրականները, որոնք ձեռնպահ են մնում:

Համագումարի աշխատանքները աւարտած լինելով՝ Հնդերսընը Իտերնասիոնայի կողմից շնորհակալութիւն է յայտնում Ֆրանսական կուսակցութեանը, Մարտէյլի շրջանի կազմակերպութիւններին և Համագումարի թարգմանիչներին ու գործադարներին որքան ջանք էին լինալու նրա աշխատանքները դիւրացնելու Համար: Վերջում նա հրապարակ է առնում Համագումարի անդամների, ցանկութիւն յայտնելով որ երկու տարուց յետո նրանց Հանդիպի Լոնդոնում:

Վերջին խօսքը պատկանում է Ֆրանսական կուսակցութեան ներկայացուցչին: Պոլ Փորը խօսում է մեծ ոգեւորութեամբ: Նա ինչեցնում է այն երկիւղը, որ ունէին ամէնը Իտերնասիոնայի նախադասի վերաբերմամբ Համաշխարհային պանդորայի միջոցին և նրանից յետո: Այսօր այդ երկիւղները արդէն փարատւած են: Այսօր փաստ է, որ պատերազմը չկարողացաւ արհան Հեղեղի մէջ խեղդել սոցիալիզմը: Սոցիալիզմը վերածնունդ է յաղթանակ: Եվրոպական ձեռքերը վերջնականապէս միացած են Համաբարից ք վեր, և այսօր ընկերավարական մեծ ընտանիքը-տիրացի է իր օջա-

իմնև Ո՛չ ժընկուր (Ազգերի Լիգան), ո՛չ Մասկվան մեզ չեն քաշում: Մենք այն ենք, ինչ որ ենք: Մենք զիտենք ուր ենք գնում: Մենք գնում ենք զէպի իսկական Ազգերի Դաշնակցութիւնը, որ միջազգային սօցիալիզմի Դաշնակցութիւնը պիտի լինի: Բոլոր երկիրներն ընկերներ, տարէք ձեզ հետ ընկերվարական ժրտանայի եղբայրական սղջսլջի:

Հետտարի վերջին խօսքերը խնամում են *Ինտերնացիոնալիզմ*ի գոռ հնչելեններով, որ գուրս են մայթքում հարիւրաւոր յուզած սրտերից:

Գլշիրայ ժամը 1 1/2-ին Համագումարը յայտարարւում է փակուած:

ՅԱՆՉԵՆԱԺՈՂՈՎԱՆՅԵՐ

Մարտէլլի Համագումարի այս տեսութիւնը շատ ազօտ, շատ սխեմատիկ պատկերն է ներկայացնում այնպիսի կատարած աշխատանքների, որովհետև եման Համագումարների մէջ իսկական, օրգանական աշխատանքը կատարւում է ոչ թէ հրապարակային նիստերում, այլ յանձնաժողովների մէջ: Այստեղ է, որ տեսակետները բազում են իրար, այստեղ է, որ քրոնաջան աշխատանքի միջոցով կուսակցութիւնները հաստատում են այն միջին գրութիւնները, որոնք շուրջը համախմբում է Ինտերնացիոնալը, և որոնք միայն իրենց վաւերացումն են ստանում Համագումարի հրապարակային նիստերում:

Գծարխտարար «Դորալ»ի էջերը չեն թոյլատրում յանձնաժողովներում կատարւած աշխատանքը ներկայացնել մեր ընթերցողներին Մի ընդհանուր պատկեր միայն տալու համար կարող ենք ասել, որ երանք աշխատում էին զիշքը և ցերեկ: Նրանցից ոմանց նիստերը տեսւում էին մինչև զիշքուր ժամը 3-ը և այն էլ ոչ թէ մի կամ երկու անգամ, այլ բաւական յամբար Աշխատանքների ներսում թնայն (ինտերնացիոնալ) մտայն գազափար տալու համար բաւական է յիշատակել, որ, ինչպէս Ընկ. Հինդերսընն էր ասում Համագումարի փակման ձառի մէջ, միայն մի յանձնաժողովում և մի նիստի ժամանակ արտասանւած ձառերը, թարգմանութիւնների հետ միասին, հարիւր քսանից անցնում էին... Կոմունիստական Ինտերնացիոնալը շրջանակներում, ուր մարդիկ վարժել են, որ առաջ բուշելիկների կուսակցութեան Կ. Գոմբանչն որոշում էր կայացնել այս կամ այն խելովի մտայն, իսկ նրանց ձեռնասուն օտարերկրեայ կուսակցութիւնները առանց առարկութեան կլինէ այդ որոշումները— այս պրօցիդուրը անկասկած զարմանք պիտի շարժի բայց այստեղ, արտա ըմբռնումների և անկաշխեպ համոզմաների այս մրցադաշտում, զա ջաա բնական և անխուսափելի մի բան է նկատւում հանրապարադիր տեսակէտներ մշակելու համար:

Առանձնապէս բուն էին պայքարները սուաջին, երկրորդ և Արեւելեան Եւրոպայի յանձնաժողովներում: Ասաջինում վէճը գտնւում էր իսպազուութեան խնդրի մարքոնտական և ոչ-մարքոնտական ըմբռնման շուրջը, երկրորդում՝ պատերազմական հատուցմաների և պարաքերի շուրջը, սրի առթիւ սուր բաղխում է տեղի ունենում անգլիական և ֆրանսական տեսակէտների միջեւ, իսկ երրորդում՝ բուշելիզմը անկերպագորէն թէ վերապահորէն զատապարտելու

խնդրի շուրջը: Բնական է, որ այս պայմաններում հուռւած բանաձեւերը փոխադարձ զիշուանքների արդիւնք լինելով՝ չեն կարող լրովին գոհացնել բարբրին: Բայց բարբրի համազմունքով էլ բնանցեց ամեն մէկը իր հետապնդած նպատակի տեսակէտից մի խոշոր քայլ է հանդիսանում զէպի առաջ: Այս յառաջարկումութիւնը դիտարոյապէս յանձնաժողովների յոգնաջան աշխատանքի արդիւնքն է կոչուում:

ԻՈՐՀԻՄԱԺՈՂՈՎԱՆՅԵՐ

Համագումարի ընթացքում տեղի ունեցան մի շարք մասնակի խորհրդածողութիւններ, որոնք նպատակն էր մշակել այն հարցերը, որոնք թէև օրակարգի մէջ չեն դրւած, բայց իբրև միջոցային գործուկցութիւն պահանջող խնդիրներ՝ կարտո են ուսումնասիրութեան:

Այս խորհրդածողութիւններն էին.

1. *Ընկերվարական կանանց խորհրդածողով*: Մրա նպատակն էր պարզել այն սպեցիֆիկ աշխատանքները, որ պիտի կատարեն Ինտերնացիոնալի մէջ կազմակերպւած մատուց հարիւր հոգար կանայք՝ ընկերվարական շարժումը տարածելու և խորացնելու համար: Խորհրդածողովի մշակած տեսակէտները համապատասխան ձևակերպութիւն գտան մի բանաձեւի մէջ, որ ինչպէս վերեւը տեսանք, Համագումարը իրապրեց հնգհարուր նիստի մէջ:

2. *Հողային (ագրարային) խորհրդածողով*: Զբաղւած էր այն հարցով, թէ ինչ միջոցների պէտք է դիմեն կուսակցութիւնները՝ զէլզայնական զանգուածները գրաւելու գործում: Նկատի ունենալով այս հարցի անասհման կարեւորութիւնը ընկերվարութեան յաղթանակի համար՝ որոշւում է խելիւր Դործադիր Գոմիտէին, որ եա յաջարկ Համագումարին հոգային հարցը զին օրակարգի մէջ՝ նախապես ի մի համախմբելով և կուսակցութիւնների մտտակերպարելով նրա ուսումնասիրութեան համար անհրաձեւա նիթիւրը:

3. *Ընկերվարական դաստիարակութեան խորհրդածողով*: 1924 թ.ին Հանուկերում (Գերմանիա) հիմնւում է Ընկերվարական Դաստիարակութեան Ինտերնացիոնալը՝ նպատակ ունենալով աշխատանքների զաւակներին դուրս կորզել բուրժուական դպրոցի այլատեսող ազդեցութիւնից և ընկերվարական աշխարհաստիպացով կրթել: Մեր կուսակցութեան կողմից այդ աշխատանքին մասնակցում է. Ընկ. Ա. Արեղուհան: Սակայն այս մի տարւա ընթացքում շատ քիչ կարգ մակերպութիւններ են բերել իրենց գարծակցութիւնը նորակազմ Ինտերնացիոնալին: Այն խորհրդածողովի նպատակն էր կպպեր հաստատել զանազան երկրների կուսակցութիւններին հետ, որպէոդի Ա. Ը. Ինտերնացիոնալի առաջիկայ Համագումարին (1927) զուգահեւ կարիւր լինի Ընկերվարական Դաստիարակութեան Ինտերնացիոնալի Համագումար ևս կայացնել: Այս նպատակով Խորհրդածողովին մասնակցող պատգամաւորներից ամեն մէկը պարզում է, թէ իր երկրում ինչ վիճակի մէջ է գտնւում ընկերվարական դաստիարակութեան գործը և թէ ինչ կոնկրետ միջոցների պէտք է դիմել այս հոյի վրայ միջազգային գործակցութիւն առաջ բերելու համար:

4. *Ընկերվարական մանուշի խորհրդածողով*: Մրա նպատակն էր ներկայայնել ընկերվարական մասունքի վիճակը զանազան երկրներում և պարզել այն ընդհանուր միջոցները,

որոնցով կարելի է ընկերվարական թերթերի բովանդակու-
թիւնը ձևափոխել, նրանց հրատարակութիւնը ամանացնել և
տարածումը ապահովել: Պարզում է, որ մամուլի գործը
լուսադրի ձևով կազմակերպուած է Գերմանիայում, ուր 167
ընկերվարական օրաթերթերը 110 տարաբանու և հինգ միլիոնի
հասնող «դիրամոյով» նրթական հատույթի աղբիւր են Հանքա-
նում, և համեմատաբար վատագոյն ձևով Անգլիայում, ուր
մի հատիկ ընկերվարական օրաթերթ կայ՝ «Daily Herald»,
մաս 350,000 բաժանորդով: Մամուլը վիճակը բարելաւելու
առաջարկները հասարակ թիւղարկութիւնների բնոյթ են կրում,
որոնք միայն ժամանակի ընթացքում կարող են գործ դառնալ
նախ շահագրգռած կուսակցութիւնների ամանակի համաձայ-
նութիւններով, ապա թերեւս նաև Ինտերնասիոնալի պարտա-
ղիւր որոշումներով:

* *

ԲԵԼՃԻՆԵՑԻ ԸՆԿԵՐՎ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ՔԱՌԱՆՄԱՄԵՆԱԿԸ

Անցեալ ամի 15-ին Բելճիւնական կուսակցութիւնը կա-
տարեց իր հիմնադրութեան քառամանաւայ յոբելեանը: 1885
թ-ին բանուորների մի փոքրիկ խմբակ ներկայացնող այս կու-
սակցութիւնը այսօր ունի 624,238 անդամ: Վերջին (1925 թ.
Ապրիլ) խորհրդարանային ընտրութիւններին նրա շահած
քէտներթիււը հաւասար է 820,650-ի կամ բոլոր քէտ. երի 39.44
տոկոսին: Նրա ներկայացուցիչները թիւն է Խորհրդարանում՝ 78
(187-ից) Մերակոչումը՝ 59 (153-ից) և կառավարութեան
մէջ՝ 6, որոնցից մէկը-ընկ. Վանդերվելդ փոք-վարչապետ և
արտաքին գործերի նախարար: Նրա ազդեցութեան շրջանա-
կում է գտնուում բելճիկական Արհեստակցական Միութիւնը
594,998 անդամով և աշխատաւոր պատանիների կազմակեր-
պութիւնը շուրջ 35,000 անդամով: Իր մամուլով, որ ներ-
կայացնում է 8 օրաթերթ, 29 շաբաթաթերթ, 7 երկշաբա-
թաթերթ, 29 ամսաթերթ և 7 տարեգիրք, բելճիկական կու-
սակցութիւնը գերմանականից յետոյ համեմատած կուսակցու-
թեան մեծութեանը առաջին տեղն է բռնում:
Այս է պատճառը, որ բելճիկական կուսակցութիւնը,
չնայած իր համեմատական փոքրութեանը, առաջնակարգ տե-
ղերի մէջն է բռնում Ինտերնասիոնալի մէջ:

Յօդուանի մասնակցելու համար Ինտերնասիոնալի հաւա-
ւածները շատերն ուզարկել էին իրենց ներկայացուցիչներին,
որոնց թիւը 40-ից անցնում էր: Հ. Յ. Պաշնակցութիւնը իր
ողջոսին արտալայտութիւնը բերու այս տանին մի յատուկ
պատգամաւորութեամբ, բաղկացած ընկ. ընկ. Վ. Մարտիկ-
եանից, Ա. Ջամայեանից և Վ. Սարգսեանից:

ԹՈՒՐԻՔԻՈՅ ԸՈՒՐՋԸ

«Իսլիֆայութեան մասին տրուած որոշումէն ի վեր,
Մուսթաֆա փաշայի օգապարիկը սկսու ձակիլ, և այդ օրէն
ի վեր կ'իջնայ »:

Այս տողերը գտնուել էին Լութֆի Փիքրի պէյի յիշա-
տակներուն մէջ, և քիչ քան որ խեղդիկապ անցնել տային
անոր վզէն: Քիւրտ փաստաբանը, որ բանից անցողակի, աւելի
շատ թխամոյ գրայք-բրայք մըն է, անդիկ և անկարագրել,
շարունակելով իր տեսութիւնները, անխուսափելի կը գտնէր

Իթթիհատական գիտակ մը՝ Մուսթաֆա Քեմալի գլխուն, իբրև
տրամաբանական ելքը դէպքերու ներկայ ընթացքին:

Եւ իսկապէս, ոչ ոք օրէն, աւելի ճիշտ՝ քրտական ապըւ-
տամբութեան պայթումէն և թուրք «խռովարտ»ներու դառն-
ի վեր, հանդիստ չունին «Վազինէ ու իր զօժակիցիները» Գա-
տերոյ ու մահաճանկները կը շարունակուին տակաւին, լրաե-
ներու և զապտի գործակողներու ամբողջ բանակ մը որով
շունեկու պէս կը հետապնդէ հակառակորդները «Թուրարտ»-
ներէն տասնըմէկ յայտնի դէմքեր կախադան հանուցեան էն-
կիրիի մէջ: Բայց, երկիւրը, կասկածը որդի պէս կը բանին:
Մէկ վաչրիեանի թուրքիւնը կրնայ գրիվաչը շրջիլ ամէն բան:
Ահա թէ ինչու՜ քուռն թափով սկսած են «նորոգել»,
չեղաշրջել Երկիրը, տնարդիւով և մէկիկ նետելով շատ մը
աւանդութիւններ, հռչակաւոր Ֆէտէն մինչև փաթիցիները,
որոնք դաւադրութեան բոյներ կը համարուին: Փակուցեան
թիֆիները, կուր պիտի մղուի աւատապետութեան դէմ, որ
Թուրքիոյ գոյութեան խորխիւր կը կազմէ այսօր: Մուսթաֆա
Քեմալ ինք անձամբ օպոյտոյի ելաւ, զլիարիւով, գարձի բե-
րուելու համար Գաթթեմուլին գիւղացիները, որոնք ոչ միայն
մեծ մասով փաթից կը կապեն, այլ և շին ըմբռներ Ֆէսը
առանց կազմայի կամ իւրի: Եւ, կրնաք երեւակայել թէ
որքան «յապաւշ կրթեցան» Ինէպոյտի խեղճ գիւղացիները,
լսելով սա տեսակ խօսքեր:

— «Ընկերներ, անիմաս բան է քուրմական տարագր իրել նե-
րէն: Քաղաքակիրք աւերահին հարգած միջազգային տարագր աս յար-
մաւ է մեր ազգին, մեմն ալ այդ նուագրը պիտի հագովին: Հագուստը
ո՛ր է և սարքերու թիւն չունի կօշիկէն, ինչպէս այս վերջին սարքե-
րու թիւն չունի «պոմուռա՛նէ կամ «ճրա՛նէ կամ «տոկոկն»նէ: Այս
նուագրը նուագրն ալ բնականաբար կը դէն առևարգել գլխանը
մը. աւելի բաց խօսելով՝ գլխարկ մը: Տակաւին վարանդներ
կան: Այդ կարգի սգեմերուն կը հարցնեն — Ինչու՜ սնարմար կը
գտնել գլխարկի դներ, երբ ո՛րեւ մտնայեմուսթին չէ՛ սեմեր նելէնն:
կան ձէս դնելուն մէջ: «Ճիւպպէ»ն բիւզանդական կայսրութեան տան
գործածուած է ևս յատուկ է հրեայ խախմբներուն:

Նոյն քարոզը նաև կ'ինքուռն.
— Ճարտողութեան ըրնային տեսլ ուր կ'ինքուռ՝ հաստ օղորտով
և մեծ զօրութեամբ ծածկած են իրենց երեսները: Ասիկա անվայել
է մեզի: Կ'ինքն ալ պէտ է բանան իրենց երեսները, աւերանն ու
դէպքեր տեսնելու նամար:

Եւ ամէն տեղ, և իւրաքանչիւր խօսքի հետ, «Վազին»
յատկապէս կը շեղուր թէ պէտք չէ վախել այս նորու-
թիւններէն, թէ սղէտաներ, սպուշներ և խաղեցաներ են ոչ
միայն վարմանները, այլ և իսլիֆաները, «որոնք յանդգնա-
թիւնը կ'ունենային պիղորու թէ իրենք Աստուծոյ շուքը և
մարգարէին փոխանորդն են»:

Անուշտ որ անտիրքիցայ է այս շարժումը՝ Թուրքիոյ
բորբոսած պտտութեան մէջ: Բայց շարժման մղիչ ազդակը
այն է որ, քէմալական իշխանութիւնը սարսուղի մատուած
է նոր Մարտ 31ի մը հռուսկարէն: «Օղապարիկը սկսած է
ձակիլ», և իբրև հակազդեցութիւն կամ հակաթայն, ուրիշ
ելք չկայ, բայց եթէ կուրը հասցնել իր տրամաբանական
վախճանին: «Մի վախնաք» խօսքը արտասանած ստին,
Մուսթաֆա Քեմալ կը խոստովանի թէ տակաւին նոր զոհեր
պիտի տան: Բայց կը նախընտրէ այդ ճամբան, քան արդի
վիճակը, որ «յամուսութեան և մուսուսակութեան արդիւնք է
և եթէ շարունակուի, ամէնքս ալ ամէն վաչրիեան ազգակէքի»
A.R.A.R.®

ոչխարներ դառնալու ուղղունայիքին տակ պիտի գտնուինք և չպիտի ազատինք»:

Կարճ.— ձեռնոցը նետուած է արդէն, կազարի պէս ծանր և ունոր չափ վտանգաւոր: Պարագ տեղը չէ որ Բնութի պէյ, նախկին վարչապետը, խոստովանաբար յայտնեմ է թէ աշուարատափի տակ են բոլորը, այսինքն իր ընկերները, Տիւն ու նոր իթթիշատականները կամ Թալքէն Հեռացողները: Մուսթաֆա Քէմալի ստեղծագործութիւնը եւ այդ խոստաբերէա կազմակերպութիւնը, Թալքը (ժողովուրդ), բայց հետզհետէ նորանալով և մաղուելով, այսօր դարձեր է անոր անձնապահ գուղըր, քաղաքական գեանի վրայ: Միայն վստահիկները, կրկին և կրկին փորձուած հաստատարիմները տեղ տւին անոր մէջ, և անոնք ալ, իրենց կարգին, կախարդուած են միւնտրի հնազանդէն ու աշուարատափէն, գալիքէն...

Ուրիմ, աւելի քան երբեք Պարզիցոյ ճակտագրի մէքն է Էնկիւրիքին, ներքին և արտաքին ձակաոի վրայ: Կախազանները ակեցցոյցին ընդդիմադիր հասանքը, որ իր պատեաւնին մէջ քաշուած է արդէն, մինչեւ ցնոր տնօրինութիւնը Եւ, առ ույժ՝ անմիջական վստահ չտեսնելով, օրտան վարչիները կը ճգնին բակելի դիմադրութեան բոլոր լայնները: Մէկ ձեռքով կը նետեն Քէմալն և փաթթոյններ, ահաբեկելով ամբողջը, միւս ձեռքով նոր տրիւմփախնութիւններ կը փորձեն այդ միւնտրի ամբողջ օգեւորելու համար: Այս է Մուսթաֆա Համալ յարցուցուած իրադրոնցումին մէկ պատճառը: Զինուորական յաղթանակ մը այդ ձակաոտի վրայ՝ կրնայ բարձրացնել Քէմալի աստղը, որ բուսական մթնոցնած է, հոկաւսակ արտաքին ակնախիտի փայլելուն:

Այսպէս, ուրիմ, «Կադի»ն կը շաշիցնէ մորակը ամէն ուղղութեամբ, թէ ժողովուրդը քաղաքակրթիւնը և ուղիւացընելու, և թէ իր սպառնական տնոր պահելու համար: Եւ արդիացման, ոչխարահականացման արտաքին ձեւերը հրամանագրած տանն, չի մտնոր նոր ճեղքեր բանալ փոքրա մասնութեանց աջ կամ ձախ կողին վրայ, առանց ո՛րեւէ դիմադրութեան հանդիպելու: Ո՛չ-թորք զպրոցները հեազհետէ աւելի կը սեղմուին, առտու մը շիւտահոյճ ըլլալու համար. կարուածները—Անտառուրի մէջ՝ եկեղեցիներն ու վանքերն ալ-ձախու կը հանուին. այսօր ալ ձեռնարկած են մականունները սրբազրիւր, «եան»երը «օղլու» դարձներու, ինչ որ նուազ յեղափոխական քայլ չէ...

Փուրք վարիչները աւելի խոհեմ կ'երեւային, երբ շուրջարբ տափառի փոխուած չէր: Կը թուի թէ քանի կը մտեանն և արգական ձեւերուն, այնքան կը մերկանայ իրենց ներքին էութիւնը.— քանզի և արիւնուոյա:

ԿՈՒՍԱԿՅԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Հ. Յ. Դ. ԵՐՁԱՆԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Անցնող ամառը Հ. Յ. Դաշնակցութեան արտասահմանի կազմակերպութիւններուն համար եղաւ շրջանային ժողովներու շրջան մը: Մէկը միւսի ետեւէ գումարուեցան Ամերիկայի, Մուրաւյի, Յունաստանի, Ռումանիայի, Ռուսաստանի շրջանային ժողովները, որոնք զբարեցոն կուսակցութեան միասնայ գործունէութեան գնահատութեամբ և նոր շրջանի ծրագրերներու մշակութեամբ:

Երջանային ժողովներու շարքը բացեցաւ Ամերիկայէն, որու 32-րդ պատգամ. ժողովը տեղի ունեցաւ 1925 թ. Յուլիս 27 —Յուլիս 4—ին. Ժողովին կը մասնակցէին 75 կուսակցներ, 4 շրջանային խորհուրդներ, Կեդր. Կոմիտէն և խորհրդակցական ձայնի իրաւունքով հրաւիրուած ընկերներ: Օրակարգի նիւթ կը կազմէին զիւրցում 10րդ ընդհ. ժողովի մասին, Կեդր. Կոմիտէի միամեայ գործունէութեան ընդութիւնն ու գնահատութիւնը, բանաւոր ու զբաւոր պրօպագանդի, ինչպէս նաև կուսակցական գոտախորհուրդի հարցերը, յառաջիկայ տարւան գործունէութեան ծրագրերը, մի շարք կազմակերպական հարցեր, նախահաշիւ, ընտրութիւններ և այլն:

Շրջանային ժողովի աշխատանքներու ընթացքին ստացուեցաւ Երեւանի հեղեղի լուրը: Այդ առթիւ Երջ. ժողովը միաձայնութեամբ ընդունեց հետեւեալ բանաձեւը.

«Նկատի ունենալով, որ փութորիկն ու հեղեղը անպատում աւերներ գործած են Երեւանի և շրջակայ վայրերու մէջ, Հ. Յ. Դ. Ամերիկայի 32-րդ Պատգամ. Ժողովը իր խոր ցաւակցութիւնը կը յայտնէ աղետալ հալածութեան և կ'որոշէ կոչ ուղղել ամերիկահայ գաղութին, օգնութեան հասնելու աղէտեաններուն:

Պատգամ. Ժողովը կը յանձնարարէ Կեդր. Կոմիտէին հանգանակութեան սկզբի ի նպաստ աղէտեայներուն՝ բանալով «Հայրենիք»ի մէջ նուիրատուութեան սխեմակ և իր կողմէ տրամադրելով 1000 դոլար»:

Այս վերջին որոշումը արդէն իսկ գործադրուած է: «Հայրենիք»ի մէջ բացուած է հանգանակութեան յատուկ սխեմակ, որ առ 27 Օգոստոսի աւած է 4,238 դոլար, որմէ 3000 դոլար արդէն Մերձաւոր Արեւելքի նպաստամատուցի կեդրոնի միջոցով փոխադրուած է Երեւան, Հայ Կարմիր Թաշի Կեդր. Մարմնի ձեռքով հեղեղէն ֆրոստած տնձորու պէտքերուն գործածելու համար:

Յուլիս 6-ին գումարուեցաւ Յունաստանի Երջանային ժողովը, որ մանրամասն քննեց Միկուսի Կոմիտէի և շրջաններու զեկուցումները և ընդունեց բանաձեւ յառաջիկայ գործունէութեան համար: Ընդհանուր առմամբ, անցեալ տարւայ գործունէութիւնը նկատուեցաւ գահաւորութեան արժանի: Օրակարգի յատուկ կէտերէն մէկը կը կազմէր յունահայ գաղութի կազմակերպման խնդիրը, ինչպէս նաև Հայաստանի վերաշինութեան օժանդակելու հարցն ու Հօլի-ի գործունէութիւնը: Ժողովը հանգամանօքէն զբարեցաւ պրօպագանդի ու նոր սերնդի դաստիարակութեան գործով: Առանձնապէս ընդգծեց այն երեսնութիւնը, որ երիտասարդութիւնը ամէն ուղղամբօքէն փարած է մեր կուսակցութեան: Սկիզ տարւայ գործունէութեան ծրագրին ու նախահաշիւը կազմելէ և ընտրութիւնները կատարելէ ետք, ժողովը փախուեցաւ Յուլիսի 10-ին:

Մուրիոյ 6-րդ Երջանային ժողովը տեղի ունեցաւ Յուլիս 27 — 9 Յուլիսին: 16 պատգամաւորներու, Քիւրիոյ ներկայացուցչի և 5 հրաւիրուած ընկերներու մասնակցութեամբ 17 նիստերու ընթացքին ժողովը լսեց Կեդր. Կոմիտէի և շրջաններու մանրամասն զեկուցումներն ու հարեւտութիւնը, բազմակողմանի ընդունութեան ենթարկեց անցեալ գործունէութիւնը և դժեց յետագայ աշխատանքներու ուղին: Կեդր. Կոմիտէի միամեայ գործունէութիւնը և հաշիւները գտնուեցան

ընդհանուր առումով զոհացուցիչ: Այստեղ ևս յուրջ քննութեան առարկայ եղաւ նոր սերնդի գաստիրակութեան հարցը: Սուրբով մէջ գոյութիւն ունեցող այլ քաղաքական կուսակցութիւններու նկատմամբ Շրջ. ժողովը որոշեց, մինչեւ յոյժ 10-րդ Ընդհ. Ժողովի որոշումներէն, որ է, փրկել բազմութիւնները կորստատէ և աշխատեմէ, ուժ տալ ներգաղթին ղեկի երկիր, զորի տալ տարազրկ զանազաններու քաղաքական գաստիրակութեան և անտեսական զարգացման, որդէսփանձեց ըլլան մշակոյթով հասուն և նիւթապէս պարհազ: Դաշնակցութիւնը պիտի ըլլայ գաղութի տն բոլոր կենսունակ տարբերուն հետ, սրանց մտքին ու սրտին ժօս են այդ նպատակները: Շրջ. ժողովը երկարօրէն զբաղեցաւ և ազգային հանրային կազմակերպութիւններու, հարկեանկացական միութիւններու և դպրոցական-հանրակրթական հարցերով: Որոշեցաւ աջակցել ազգային ընտրովի մարմիններու ստեղծման և, առհասարակ շրջանի ազգային-մշակութիւնի կազմակերպման գործին, ինչպէս նաև դպրոցներու բարեկարգման ու ժողովրդականացման նեւու մտալով զուտ կրօնական-եկեղեցական խնդիրներէ և չմանակցելով Գիրիկիոյ կաթողիկոսութեան ու Երուսաղէմի պատրիարքութեան միջև միւս պայքարին Սուրբան իրենց ազդեցութեան տակ աւանդու դիտարկութեամբ՝ մեր կուսակցութիւնը ոչէորք է մասնակցի ազգային-ժողովրդական ու կրթական այլ բոլոր գործերուն, սրանց նպատակն է ժողովրդական լայն զանգաճներու բարեկեցութիւնն ու յառաջդիմութիւնը: Սուրբով քաղաքական կացութիւնն աչքի առաջ ունենալով՝ «վարել շատ փափկանկատ և ջրջահայեաց քաղաքականութիւն տեղական ազգաբնակչութեանց և ոսնոց ձգտումներու հանդէպ», ուշադրութեամբ հետեւելով մեր ժողովրդի ֆիզիքական ու անտեսական անարգութեան: Առհասարակ, Շրջ. ժողովը ցոյց տուաւ, որ մեր կուսակցութիւնը խոր արմատներ ձգելով Սուրբահայ գաղութին մէջ՝ պարճած է անոր ազգային ազգակը:

Ռուսանկոյ 5-րդ Շտրանային Ժողովը բացեցաւ Յուլիսի 17-ին և իր աշխատանքները աւարտեց Յուլ. 23-ին: Ժողովին կը մասնակցէին կերպով և ջրջաններու պատգամատրները, ինչպէս նաև խորհրդակցական ձայնով հրաւիրած ընկերները Շրջաններէն ներկայացած զինուորամերէն պարզեցաւ, որ կուսակցական մարմիններու հանրային գործունէութիւնը եղած է բաւարար, բայց զուտ կազմակերպական աշխատանքներու մէջ նկատած է թերացում: Շրջ. ժողովը մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ դարձոց նոր սերնդի գաստիրակութեան հարցը և ջրջանի զբաւոր ու բանաւոր պրօպագանտի գործը: Մեկուսի կոմիտէի գործունէութեան զինուորումը ընկել է կարթ մը կազմակերպական խնդիրներ լուծելէ ետք՝ Շրջ. ժողովը երկարօրէն զբաղեցաւ գաղութներու կազմակերպման և ներգաղթի խնդիրներով: Նոր արաւայ գործունէութեան ծրագիրն ու նախահաշիւը կազմել է ընտրութիւնները կատարելէ վերջ, ժողովը փակեցաւ Ռուսանկոյ կազմակերպութեան համար եռանդուն գործունէութեան ջրջան մը բանաւոր առաջադրութեամբ:

— Յունիսի 21-ին տեղի է ունեցած Թուրքիի Արամեան զարդոյի հրապարտութեան ընտրութիւնը Բոլշեակները՝ միացած տեղին հակադաշնակցականներու և «Թաներու» հետ, ահա-

զին ջանք են թափած և խոշոր զուտները են ծախսած իրենց թեկնածուներու ընտրութիւնը ազգակոյլուր համար: Սրբիւնքը.— 200 ըւտարկողներէն անոնք շահած են միայն 40 քւէ. 149 ձայնով ընտրած են Դաշնակցութեան թեկնածուները: Այս ընտրութիւնները յատկանշական են Հիւսիսային Պարսկաստանի հայ գաղութին ղեկի խորհրդային իշխանութիւնը տաճած զգացումները հասկնալու տեսակէտով:

— Յուլիսի 26-ին, Պէլլութի մէջ, կատարած են Լիբանանի Ազգային Գաւառական Ժողովի ընտրութիւնները: Քէլարիութեան մասնակցած են 1495 ընտրողներ: Ընտրած են Ն. Յ. Դաշնակցութեան ցանկէն 4 հոգի և հակառակորդներու միացեալ բոքէն՝ 1:

Լ. Յ. ԳՐՇԻՆԿՅԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

ԻՆՏԵՐՆԱՍԻՈՆԱԼԻ Ի ՀՄԹԱԳՈՒԹՄԵՐԻՆ

Դաշնակցութիւնը Մարտէլի Համագումարին 11 պատգամաւոր տալու իրաւունք ունէր, բայց նա կարողացաւ ուզարկել միայն ութ հոգիից մի պատգամաւորութիւն՝ կազմած հետեւեալ ընկերներից Ժամկոչեան Յ., Զամարեան Պ., Միսաքեան Ե., Շանթ Լ., Շուշանեան Վ., Զամարեան Ա., Վրացեան Ս., Տէր-Մինասեան Ռ.:

Համագումարի բոլոր յանձնաժողովներին մէկ-մէկ ձայնով մասնակցելու իրաւունք ունենալով՝ ընկերները բաժանել էին աշխատանքն իրենց մէջ հետեւեալ ձևով.

Ա. Յանձնաժողով (Ընկերպարութեան միջազգային խաղաղութեան քաղաքականութիւնը) ընկ. Շանթ Լ., Միսաքեան: Բ. Յանձնաժողով (Աշխատութեան կենսի պայմանները և գործազրկութիւնը) ընկ. Շուշանեան:

Գ. Յանձնաժողով (Ռաշխցողին համաձայնագիրը եւ Յ ժամնայ աշխատանքի օրը) ընկ. Զամարեան:

Դ. Յանձնաժողով. (Կանանց կոնֆերանսի մասին զեկոյցում և առաջադի) ընկ. Ժամկոչեան:

Ե. Յանձնաժողով (Կազմակերպական և անդամատուրի հարցեր) ընկ. Զամարեան:

Զ. Յանձնաժողով. (Չնախատեսուած հարցեր), ընկ. Ժամկոչեան:

Է. Յանձնաժողով. (Արեւելեան Եւրոպայի հետ կապուած հարցերը), ընկ. ընկ. Զամարեան, Վրացեան և Տէր-Մինասեան:

Համագումարի ընթացքում տեղի ունեցած խորհրդածաղաններին մասնակցում էին հետեւեալ ընկերները.

Ընկերվարական Գաստիրակութեան Թորհրդածաղով. — ընկ. Շանթ:

Ընկերվարական Մամուլի Թորհրդածաղով — ընկ. Վրացեան և ընկ. Տէր-Մինասեան:

Հողային Հարցի Թորհրդածաղով. — ընկ. Վրացեան:

Ընկերվարական Գանանց Թորհրդածաղով ընկ. Զամարեան: Արեւելեան Եւրոպայի Թորհրդածաղով (մասնաւոր) ընկ. ընկ. Զամարեան, Վրացեան և Տէր-Մինասեան:

Դաշնակցութեան պատգամաւորութիւնը այս Համագումարի համար յատուկ չպիտակեան առաջադրութիւններ չուներ, որովհետեւ այն բանաձեւերը, որոնք ընդունուած են Համալորգի Համագումարում և Գործադիր Կոմիտէի ժողովում (Լիւցերն), միանգամայն գոհացուցիչ եղանակով ձեւակերպում են մեր սրբոյն քաղաքական պահանջը, քանի հրապարտուած էլ չկար

մի քաղաքական անմիջական հարց, որով հարկ զգացւոյ էր այս Համագումարն զբարեցնելու:

Բայց և այնպէս, այս Համագումարում Հայաստանն առանց յիշատակութեան չմնաց: Արեւելեան Եւրոպայի գործերին վերաբերեալ բանաձեւում երկու անգամ յիշատակուած է մեր երկիրը: Մի տեղ նրա բռնադատուումը ռուս բոլշեւիկներին կողմից ցուցադրուած է իբրև օրինակ բոլշեւիկեան աշխարհակալութեան, իսկ միւս տեղը շեղուում է նրա անկախութիւնը վերականգնելու պահանջը:

Իրբեւ օրւայ Հրատապ խնդիր՝ Դաշնակցութեան պատգամաւորութեանը զբարեցնում էր քրդական հարցը: Թէեւ պատգամաւորութիւնը չէր անդիտանում այն խոշոր չարիքները, որ Քրդերը անցեալում հացերի են մեր ժողովրդին, բայց և այնպէս նա չէր կարող անտարբեր մնալ Քրդերի բնաջնջման ճրագի հանդէպ, որ հետագանում է՝ քէմալական ճաճկապետակի իր պտիճութեանակաւ արշաւի առջեւ: Գրեցած այդ խոշորագոյն ևս վերացնելու համար: Եւ որովհետև քրդը ժողովուրդը ներկայացուցիչ չունէր Խնտերնաօրինակի մէջ իր բնաջնջման հաւարը լսելի դարձնելու համար: Ինչ Դաշնակցութեան պատգամաւորութիւնը որոշեց թարգման հանդիսանալ հարեան ժողովրդի տառապանքներին:

Այս նպատակով պատգամաւորութիւնը հետեւեալ դիմումն ուղղեց Համագումարին.—

Ընկերներ,

Այն ժամանակ, երբ Ընկերվարական Խնտերնաօրինակի Համագումարը բնեւում է զանազան երկրներում եղած պատերազմի կարեցնիչութիւնները, Փոքր Ասիայում տեղի են ունենում այնպիսի դէպքեր, որոնք անխնայաբար զատերազմի փոսնել իրենց մէջ են կրում:

Հայ ժողովրդին բնաջնջելուց և Յոյներին Փոքր Ասիայից վտարելուց յետոյ, այժմ թիւրք ազգայնական կուսակաւորութիւնը սկսել է Քրդերի ուշխանման գործը, որպէսզի Փոքր Ասիան մի միապալազ թիւրքական երկիր դարձնէ և պանթուրանական գաղափարի յարթանակն ապահովէ:

Իր գոյութիւնը այս անխնայ քաղաքականութեան դէմ պաշտպանելու համար քրդը ժողովուրդը մի քանի ամիս առաջ պատգամութեան դիմեց: Թիւրք կուսակաւորութիւնը չչապաղեց հրի և սրի սակ առնելու քրդական ազգաբնակչութիւնը:

Ներկայումս կուռն առաջին շրջանը վերջացած է. թիւրք զօրքերը դուռել են քրդական գաւառները, և պատերազմական գատարանները զործի վրայ են: Արդէն շարժման առաջնորդները աւելի քան 200 հոգի կախած են, բազմահազար անմեղ տղամարդիկ և կանայք կոտորւած և նրանց բնակավայրերը անեւած:

Սա չէ նշանակում սակայն, թէ քրդը յեղափոխականները իրենց ժողովրդի ազատագրութեան գործը լքել են: Ապստամբները շարունակում են իրենց կռիւը Անատոլիայի շրջաններում, և այնտեղ դեռ շատ արիւն պիտի հոսի, մինչեւ որ թիւրքական կուսակաւորութիւնը կարողանայ դրութեան ստեր կը դառնայ:

Այս հանգամանքներն աչքի առաջ առնելով՝ Դաշնակցութեան պատգամաւորութիւնն առաջարկում է.

1. Վճռականօրէն բողոքել այն խժոճութիւնների դէմ որ թիւրք ազգայնական կուսակաւորութիւնը գործադրում է Քիւրա դիտանում՝ իր ապստամբեան համար մարտնչող այս ժողովուրդը ոչնչացնելու համար:

2. Ցանկնարարել հասնապատասխան երկրների ընկերվարական կուսակաւորութիւններին՝ իրենց ազդեցութիւնը գործադրել Ազգերի Լիգայի մէջ, որպէսզի վերջինս, ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրայ, քիւրդ ժողովրդի ազատ կենանքն ապահովէ:

Համագումարի դիւանը, այս դիմումն ուղարկել էր Արեւելեան Եւրոպայի գործերի յանձնաժողովին: Վերջինս որոշեց յանձնարարել Փորձագիր Կօմիտէիին, որ հանգամանօրէն զբարի քրդական հարցով:

Այսպիսով այս հարցն առաջին անգամը լինելով դրուած է Ինտերնասիոնալի սեղանի վրայ: Եւ նկատի ունենալով այն անվերապահ համակրանքը, որ Խնտերնաօրինակի շրջաններում սկսուած է ապստամբ գաղափար մանր ազգերի ազատագրական շարժումների հանդէպ, պէտք է յուսալ, որ քիւրդ ժողովրդի արդար պահանջն արարածագանգ չի մնայ այնտեղ, մանաւանդ եթէ նա վերջնականապէս ազատագրի կղերական-առատական ազդեցութիւններից և, իր յուսամբն յեզափոխական առաջնորդների հետեւողութեամբ, ժողովրդական ուսմկալար կարգերի հաստատումը Քիւրդիտանում իր քաղաքական պայքարի նպատակակէտը դարձնի:

Համագումարի յանձնաժողովներում Դաշնակցութեան պատգամաւորները մասնակցում էին ընդհանուր հարցերի քննութեանը, և մի քանի տեղ նրանց միջամտութեան հետեւանքով բանաձեւերը փոփոխութեան ենթարկեցին: Առանձնապէս կենդանի մասնակցութիւն ցուց տւին նրանք Արեւելեան գործերի վերաբերեալ յանձնաժողովի մէջ, ուր աշխատում էին ցրել արեւմտեան ընկերների մէջ տարածուած այն թիւր կարծիքը, թէ բոլշեւիկները յեղափոխականացնող դեր են կատարում Արեւելեան ժողովրդների կենեւում:

Որովհետեւ այդ յանձնաժողովում խոշոր կուսակաւորութիւնների — զլլաւորապէս Գերմանիայի և Անգլիայի — ձայների գերակշռութեամբ ընդունւած բանաձեւը չէր գահացնում Դաշնակցութեան պատգամաւորներին, նրանք, ինչպէս և Յարմասայի, Բելջիկայի, Նիդերլանդի, Լեհաստանի, Լատվիայի, Լիտվանիայի, Էստոնիայի, Բուլղարիայի, Վրաստանի, Իւզոլապիայի և Յիւլիանիայի ներկայացուցիչները, որոշեցին միայն վերապահութեամբ ձայն տալ բանաձեւին՝ Խնտերնաօրինակի առանդական միաձայնութեամբ խախտում չլինելու համար): Այս վերապահումը յայտարարում է Ընկ. Դը Բրիւքէրը (Բելջիկա) վերոյիշեալ կուսակաւորութիւնների յանձնարարութեամբ, Համագումարի վերջին նիստին, Արեւելեան Եւրոպայի գործերին վերաբերեալ բանաձեւի ցւէարկութեան միջոցին:

Համագումարի աշխատանքներից ազատ ժամերը Փարիզից եկած ընկերները օգտագործում էին մեր կուսակցական կազմակերպական աշխատանքների համար՝ Մարսէլի խմբերում և ընդհանուր ընկերական ժողովներում՝ դատախոսելով օրւայ քաղաքական հարցերի շուրջը: Միւս կողմից շնորհաւարութեամբ պիտի ընդգծել, որ Մարսէլից, ընկերները շուք չէին խնայում, որպէսզի Դաշնակցութեան պատգամաւորութիւնը յաջող կերպով կարողանայ կատարել իրեն յանձնած գործը:

Ճ) Միաձայնութիւնը այնուամենայնիւ չէ կայանում, որովհետեւ Ռուս Սոցիալաւա-Յեղափոխականների կուսակցութիւնը դրաւոր յայտարարութեամբ իր ձեռնապահութիւնն է յայտնում դիւանին: